อนุสรณ์
ในงานบรรจุศพ นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์)
และ
พิธีถวายศาลาอ๋องอิวกี่

ณ ศาลาอ๋องอิวกี่ วัดธาตุทอง
อำเภอพระโขนง จังหวัดพระนคร

๑๒ เมษายน ๒๕๑๑

อนุสรณ์

ในงานบรรจุศพ

นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์)

และ

พิธีถวายศาลาอ๋องอิวกี่

ณ ศาลาอ๋องอิวกี่ วัดธาตุทอง

อำเภอพระโขนง จังหวัดพระนคร

๑๒ เมษายน ๒๕๑๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประเสริฐการพิมพ์ 30/12 (ถนนวังเดิม)
โพธิ์สามต้น อ.บางกอกใหญ่ ธนบุรี
นายเลิศชัย ชื่นสุนทร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา มีนาคม 11

คำนำ

เนื่องในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุศพ นายเปี่ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) ณ ศาลาอ๋องอิวกี่ วัดธาตุทอง คณะเจ้าภาพผู้เป็นภรรยา บุตร ธิดาและญาติมิตร มีกุศลเจตนาจะพิมพ์หนังสือเรื่องธรรมะ สำหรับเป็นที่ระลึกในงาน เพื่อเป็นธรรมบรรณาการอุทิศส่วนกุศลแก่สามีและบุพพการี ผู้เป็นที่รักของตน ได้มาขอเรื่องที่ต้องการจากข้าพเจ้า จึงได้เลือกเรื่อง "ธรรมของผู้ปกครอง" ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้ อาจอำนวยความรู้ความฉลาดในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในด้านการปกครองเป็นอย่างดี ข้าพเจ้ารู้สึกตัวว่าได้มีโอกาสร่วมการกุศล จึงยินดีอนุญาตและขออนุโมทนาที่คณะเจ้าภาพได้ช่วยเผยแผ่ "ธรรมของผู้ปกครอง" ให้แพร่หลายแก่ผู้มีหน้าที่ปกครองหมู่คณะ ตั้งแต่เล็กที่สุดคือครอบครัว จนถึงใหญ่ที่สุด คือประเทศ ได้ถือไว้เป็นหลักในการปกครอง เพื่อบังเกิดความรักความนับถือกัน ปรองดองสามัคคีกัน มีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน อันเป็นที่มุ่งหมายอย่างดีในการปกครอง

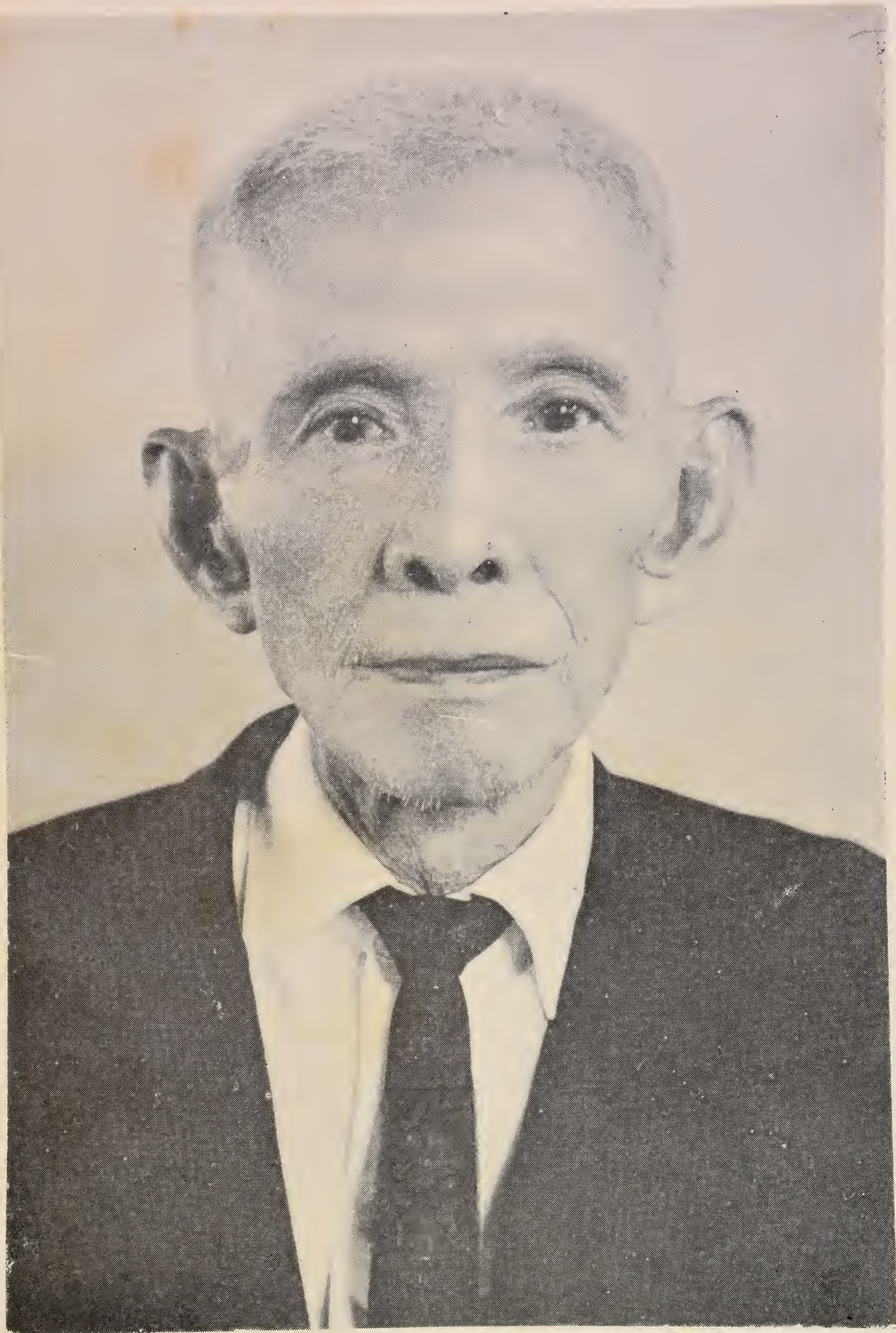
ขอกุศลที่เกิดแต่ธรรมอิทานนี้ และบุญราศีทั้งปวงที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศด้วยกุศลจิตทั้งปวง จงเป็นอุปถัมภกะปัจจัย อำนวยอิฏฐวิบากสมบัติมนุญผลอันเป็นที่เจริญใจแก่นายเปี่ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการฯ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

วัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๑

ขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงที่ได้กรุณาให้เกียรติมาในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุศพ นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) กับงานถวายศาลาอ๋องอิวกี่ ครั้งนี้

หากจะมีสิ่งบกพร่องด้วยประการใด เจ้าภาพขอถือโอกาสขอประทานอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์)

ชาตะ วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

มรณะ วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

ประวัติสังเขป

นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์)

ประธานบริษัทอ๋องอิวกี่ จำกัด

นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) เกิดวันพุธที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นบุตรนายฮกเก้ง แซ่อ๋อง และนางลิมเจีย แซ่อ๋อง มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๕ คน

นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) ได้ประกอบอาชีพค้าขายใบชาและได้จัดตั้งบริษัท ใบชาอ๋องอิวกี่ จำกัด ขึ้นจนเป็นปึกแผ่น

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้สมรสกับนางสาวใช้ แซ่อึ๊ง มีบุตรธิดาด้วยกัน ๘ คน คือ.—

๑. นายยกเก็ง	แซ่อ๋อง
๒. นายชิงชิง	แซ่อ๋อง
๓. นางอุไรวรรณ	เหรียญประกายแสง
๔. นายถวัลย์	ภาสะพงษ์
๕. นางสาวชิวลั้ง	แซ่อ๋อง (ถึงแก่กรรม)
๖. นายวิน	ภาสะพงษ์
๗. นางนันทิกา	ภิญโญสินวัฒน์
๘. นายศิริบูลย์	ภาสะพงษ์

นายเปี๋ยน ภาสะพงษ์ เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรรู้จักมัธยัสถ์จนสามารถตั้งตนได้เป็นปึกแผ่นและส่งบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนตามความสามารถของตน

ในด้านการสังคมและสาธารณกุศล นายเปี๋ยน ภาสะพงษ์ ได้ช่วยเหลือเอาใจใส่และร่วมบริจาคอยู่เสมอ ทั้งยังเป็น

๑. นายกสมาคมใบชาแห่งประเทศไทย
๒. กรรมการสมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย
๓. กรรมการมูลนิธิเทียนฟ้า
๔. ประธานบริษัทใบชาอ๋องอิวกี่ จำกัด
๕. ผู้อุปการะโรงเรียนภาสะพงษ์

ในด้านสาธารณกุศลได้บริจาคบำรุง

๑. มูลนิธิเทียนฟ้า
๒. มูลนิธิฮั่วจังอุยซ้อ
๓. สมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย
๔. มูลนิธิปกเต๊กเซียงตึ๊ง
๕. โรงพยาบาลศิริราช
๖. โรงเรียนประสาทวุฒิ
๗. ร่วมหล่อพระประธานวัดพุทธมงคลนิมิตร นครสวรรค์
๘. มูลนิธิสามัคคีการกุศลสงเคราะห์
๙. โรงพยาบาลสงฆ์
๑๐. มูลนิธิช่วยและให้การศึกษาแก่คนตาบอดแห่งประเทศไทย
๑๑. มูลนิธิมิตรภาพสงเคราะห์
๑๒. สมาคมพุทธภาวนาบุญสถาน เชียงใหม่
๑๓. วัดถาวรวราราม สงขลา
๑๔. สมาคมตระกูลแซ่เฮ้ง
๑๕. สมาชิกตลอดชีพสภากาชาดไทย
๑๖. โดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิมหาราช

ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๙ นายเปี๋ยน ภาสะพงษ์ ป่วยเป็นโรคชราและได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดี แต่เพราะอายุสูงไม่สามารถต้านทานโรคภัยได้ จึงถึงแก่กรรมเมื่อวันอังคารที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เวลา ๑๑.๑๕ น. ท่ามกลางความเศร้าอาลัยของภรรยาบุตรธิดาญาติมิตรทั่วไป.

คุณแม่ใช้ ภาสะพงษ์ รับภาระแทนคุณพ่อเปี๋ยน แซ่อ๋อง ภาสะพงษ์ ในงานหล่อพระประธาน วัดพุทธมงคลนิมิตร จังหวัดนครสวรรค์ วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ กำลังทูลเกล้าฯ ถวายใบชา ของ บริษัท อ๋องอิวกี่ จำกัด แด่สมเด็จพระราชชนนี

ดร. ฮัน ลี่ วูห์ เอกอัครราช-
ทูตจีน (คนก่อน) กำลังกล่าว
อวยพร ในวันเกิดครบรอบ
๗๑ ปี วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๓

ดร. ฮัน ลี่ วูห์ กำลังเชิญ
ชวนดื่มอวยพร

ดร. ฮัน ลี่ วูห์ กำลังสนทนา
กับคุณพ่อ

นายกสมาคมจีนฮกเกี้ยน
แห่งประเทศไทย กำลัง
ดื่มอวยพร ในงานวันเกิด

นายสวัสดิ์ ปิ่นสุวรรณ
แห่งกองโรงเรียนราษฎร์
กำลังกล่าวอวยพร

นายจิวกวงหมง เพื่อนสนิท
กำลังกล่าวอวยพร

คุณพ่อกำลังถวายเครื่อง
ไทยทาน แด่พระสงฆ์ใน
งานทำบุญประจำปี ๒๕๐๙

ตรวจน้ำ

ตรวจน้ำ

รับประทานอาหารร่วมกับ
ผู้มีเกียรติในงานทำบุญประจำปี

สนทนากับญาติมิตร

สนทนากับญาติมิตร

พลเอก เปงเมงชิ เอกอัคร-ราชทูตจีน กำลังเคารพศพ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๑๐

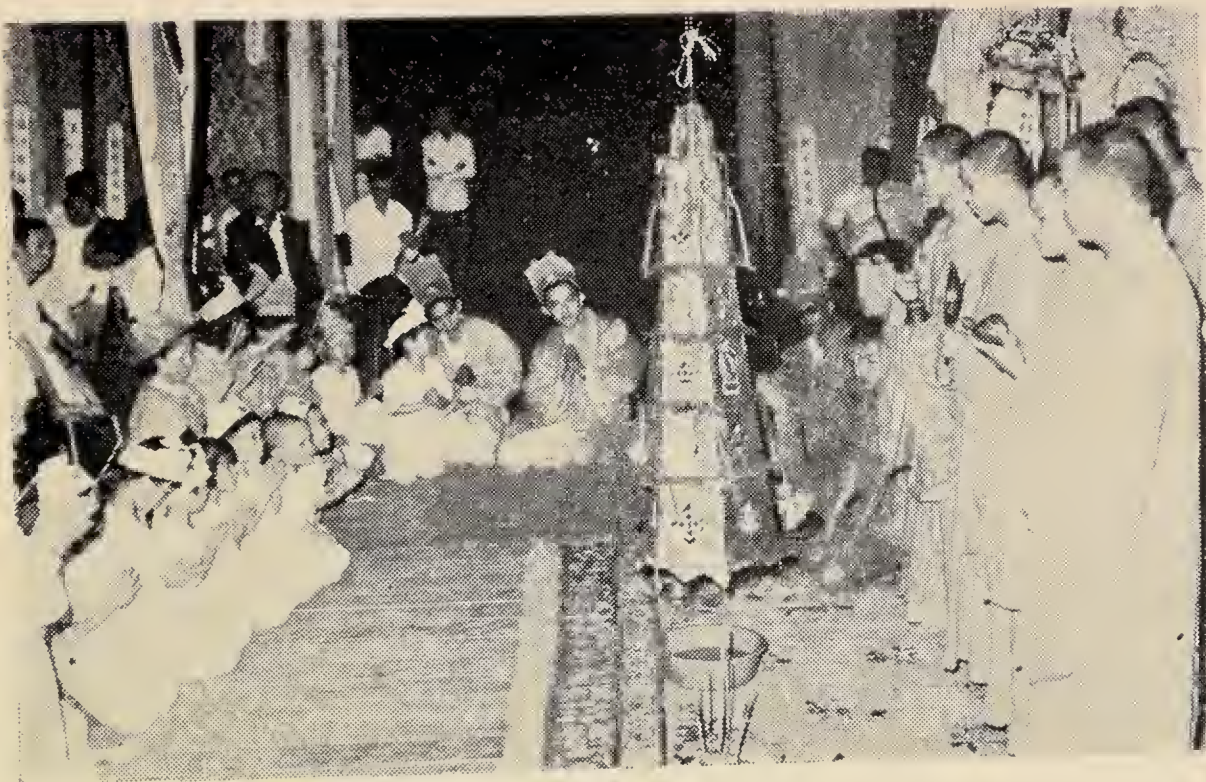
พลตรี ถวิล เกษตรทัต ผู้บัญชาการโรงเรียนเสนาธิการทหารบก กำลังเคารพศพ

นายกสมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย กำลังเคารพศพ

เจ้าของห้างหุ้นส่วนแสงฟ้า และเพื่อน รับเป็นเจ้าภาพงาน กำลังถวายไทยทานแด่พระสงฆ์

พระสงฆ์จีนกำลังทำพิธีกงเต๊ก

ทำพิธีกงเต๊ก

คำไว้อาลัย

แด่

นายห้าง เปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) ประธานบริษัท อ๋องอิวกี่ จำกัด

อาตมาภาพในนามของวัดพุทธมงคลนิมิตร ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ รู้สึกเศร้าสลดใจและเสียดายที่นายห้างอ๋องอิวกี่ต้องจากไปอย่างไม่มีวันกลับมาพบอีก นายห้างฯ ซึ่งเป็นบุคคลผู้ตั้งฐานะด้วยความพยายามมีขันติอดทนสร้างชื่อเสียงด้วยความซื่อสัตย์ และประโยชน์ส่วนรวมเป็นนิจสม่ำเสมอ จะหาผู้ใดเสมอเหมือนนายห้างอ๋องอิวกี่ผู้นี้ยาก ถ้าหากมีพุทธบริษัทดำรงสัมมาชีวดำเนินรอยตามนายห้างผู้นี้ ก็จะยิ่งส่งเสริมความสงบสุขงอกงามไพบูลย์ยิ่งขึ้นในครอบครัวและมวลหมู่สังคมของมนุษย์

นายห้างเจ้าของใบชาอ๋องอิวกี่ ซึ่งใคร ๆ ก็รู้ว่าเป็นยี่ห้อมั่นคงมาเก่าแก่และนายห้างมีจิตเป็นผู้มีศรัทธาชอบทำบุญกุศลตามประเพณีจีนนั้น หากแม้จะไม่ไปทำบุญที่วัด โดยมากก็ทำบุญที่บ้านเสมอ ๆ จึงนับว่าขาดคนดีที่จะร่วมทำบุญสร้างกุศลไปผู้หนึ่ง พอพูดถึงนายห้างใคร ๆ ก็รู้จัก จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งครั้งนั้นเมื่อได้ทราบจากพลตรี ถวิล เกษตรทัต และคุณอุไรวรรณ บุตรี ว่าวัดพุทธมงคลนิมิตรปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ยังไม่มีพระประธานในโบสถ์ ก็เกิดศรัทธาบริจาคเงินถึง ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท) เป็นทุนขั้นริเริ่มทันที ซึ่งได้ดำเนินการสร้างเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๐ โดยมีสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ได้เสด็จไปทรงเป็นประธานในพิธี เททองแทนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เรียบร้อยดีทุกประการ นับเป็นเกียรติประวัติครั้งหนึ่งที่อาตมาภาพจำได้จากหลาย ๆ หนหลาย ๆ ครั้งที่นายห้างได้บำเพ็ญการกุศลฝากไว้ในพระพุทธศาสนา อาตมาภาพเห็นว่าเป็นบุญกุศลและมิ่งมงคลแก่วงศ์ตระกูลเป็นอย่างยิ่ง ขอให้เถ้าแก่จงประสบสันติสุขเพราะผลานิสงฆ์ที่บำเพ็ญไว้ทุกประการ

พระครูญาณวิศิษฏ์ทรงชัย

เจ้าอาวาสวัดพุทธมงคลนิมิตร จังหวัดนครสวรรค์

คำไว้อาลัย

แด่

"ป๋า" ที่เคารพนับถือยิ่ง

"ป๋า" (อ๋องอิวกี่) คือบิดาของคุณอุไรวรรณ (แซ่อ๋อง) เหรียญประกายแสง บุตรีคนโตของป๋า โดยที่คุณอุไรวรรณเป็นเพื่อนสนิทรักใคร่กับภรรยาของข้าพเจ้า (พินิจ เกษตรทัต) มาก เราจึงนับถือและเคารพป๋าเหมือนบิดาของเราทั้งสองด้วย เราเรียก "ป๋า" เหมือนกับคุณอุไรวรรณและลูก ๆ ของป๋า เพราะเราสนิทสนมกับทุกคนในครอบครัวนี้ นับตั้งแต่ป๋า, อาม้า (แม่) และลูก ๆ ของป๋าทุกคน

เราเคารพนับถือ "ป๋า" มาก มิใช่เพราะเหตุแต่เพราะเรารักนับถือเพื่อนของเรา หากแต่เรารักใคร่นับถือป๋าด้วยอัธยาศัย และคุณความดีของป๋าเองเป็นส่วนใหญ่ที่โน้มน้าวจิตใจของเราให้เกิดความเคารพนับถือ และโดยที่ท่านก็รักใคร่เราทั้งสองตลอดจนลูก ๆ ของเรามากเช่นเดียวกันอย่างสม่ำเสมอมาเป็นเวลานานเกือบ ๒๐ ปี ครอบครัวของเราคุ้นเคยและช่วยเหลือกันอยู่เสมอ ตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่จนถึงชั้นเด็ก เวลาที่ครอบครัวของป๋าจะมีกิจธุระหรือกิจการบางอย่าง ก็มักจะปรึกษาหารือทางเรา บางคราวเราก็ขอร้องจากท่านเช่นเมื่อคราวที่วัดพุทธมงคล จังหวัดนครสวรรค์ จะสร้างพระประธานสำหรับอุโบสถหลังใหม่เราก็ขอให้ท่านช่วยสร้างพระประธานด้วยเงินก้อนใหญ่จำนวนหนึ่ง (ดังภาพถ่ายซึ่งปรากฏในหนังสือเล่มนี้เป็นรูปของสมเด็จพระราชชนนี กำลังทรงปราศรัยกับอาม้า (แม่) ในขณะที่กำลังถวายใบชาในคราวที่สมเด็จพระราชชนนีเสด็จทรงเป็นประธาน ในพิธีเททองหล่อพระประธาน ณ วัดพุทธมงคล จังหวัดนครสวรรค์) นอกจากนั้นในทุกคราวที่เราจะทำงานฉลองหรือทำบุญที่บ้านหรือที่อื่น ๆ ครอบครัวของป๋าก็จะมาร่วมในงานของเราด้วยเสมอ

ในวันสำคัญ ๆ เช่น วันเกิด,วันปีใหม่,วันตรุษ และ วันสารท เราทั้งสองได้ไปแสดงคารวะต่อท่านทุกครั้ง หากวันธรรมดา ๆ ก็ไม่สู้จะพบท่านบ่อยนัก ทุกครั้งที่เราพบปะท่าน ป๋าจะต้อนรับเราอย่างยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นกันเองและไต่ถามถึงกิจการงานและครอบครัวของเรา ความจริงป๋าพูดภาษาไทยไม่สู้จะชัดนัก แต่ก็ชอบคุย และโดยที่ภรรยาของผมพูดภาษาจีนได้ค่อนข้างดีจึงสามารถคุยกับป๋าได้อย่างสนิทสนมยิ่งขึ้น ทำให้เรารู้จักนิสัยใจคอของป๋าเป็นอย่างดี ป๋าเล่าถึงชีวิตเริ่มแรกของการก่อร่างสร้างตัว ความพยายามของป๋าที่สามารถปรุงแต่งรสใบชาให้เป็นที่นิยมของลูกค้า ชีวิตต่อสู้อุปสรรคในการค้าของป๋าตั้งแต่หนุ่มจนถึงวัยชรา และตั้งแต่ฐานะทางการเงินยังไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคง จนกระทั่งสามารถสร้างฐานะทางการค้าและการเงินให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง จนถึงกับสามารถทำให้ใบชาของยี่ห้อ ฮ่องอ๊วก เป็นที่นิยมทั่วไปและจัดอยู่ในความนิยมอันดับที่ ๑ จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ในความสามารถของป๋า

เนื่องจากป๋ามีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและต่อลูกค้าเป็นอย่างมาก แม้จะอยู่ในวัยชราก็ตามแต่โดยปกติแล้ว หากไม่เจ็บไข้ประการใด ก็จะประจำอยู่ที่ร้านตั้งแต่เช้าจนค่ำเพื่อตรวจตราการปฏิบัติงานและติดต่อกับบุคคลอื่น ๆ ดังนั้น ใบชาของป๋ายี่ห้อฮ่องอ๊วกจึงไม่ตกต่ำและเป็นที่นิยมเป็นเวลานานตราบเท่าทุกวันนี้ ป๋าจะต้องควบคุมการปรุง,การบรรจุและการเก็บรักษาใบชาให้ได้ตามมาตรฐานที่ดีอยู่เสมอ

จากความนิยมของประชาชน และจากความที่มีฐานะเป็นปึกแผ่น “ป๋า” จึงเป็นที่รู้จักกันมากมายในวงการค้า จากอัธยาศัยที่ซื่อสัตย์ต่อมิตรและบุคคลทั่วไป ป๋าจึงได้รับเลือกให้เป็นประธานสมาคมหลายแห่ง (ตามที่ปรากฏในประวัติสังเขปของป๋าในหนังสือเล่มนี้) ป๋าได้สละเงินส่วนตัวสร้างกุศลสาธารณะทุกปี แต่ละปีด้วยเงินจำนวนเป็นอันมาก

“ป๋า” มีความมุ่งมานะในกิจการงาน เป็นคนละเอียดรอบคอบ มีความสามารถในการควบคุมงาน ประกอบทั้งมีความเมตตากรุณา มีบุคคลหลายคนที่ได้รับ อุปการะจากป๋าจนสามารถตั้งตัวจนมีฐานะมั่นคงไปแล้วหลายราย นอกจากนั้นยังเป็นคนใจบุญได้บำเพ็ญการกุศลและทนุบำรุงพระพุทธศาสนาและสาธารณะกุศลทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อยที่รวบรวมหลักฐานได้

บัดนี้ ป๋า ได้ล่วงลับไปแล้ว ป๋าจากไปแต่กาย แต่คุณความดีและชื่อเสียงยังคงปรากฏอยู่เป็นเกียรติของตนเองและบรรดาลูกหลาน ตลอดจนญาติมิตรและท่านที่เคารพนับถือทั้งหลาย ได้รำลึกถึงและซาบซึ้งในความดีงามทั้งปวงของป๋าที่ได้สร้างสมไว้ให้เป็นอนุสรณ์แก่คนชั้นหลังมิรู้ลืมตราบชั่วฟ้าดิน

ขอเดชะอานิสงฆ์ผลบุญอัน "ป๋า" ได้บำเพ็ญและสั่งสมไว้แล้วด้วยดี และบุญกุศลอันบรรดาท่านทั้งหลายได้ตั้งใจที่จะบำเพ็ญให้แก่ "ป๋า" ขอจงบันดาลให้วิญญาณของป๋า นายเปี่ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) ได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

พลตรี ถวิล เกษตรทัต

พินิจ เกษตรทัต

สาธุปฏิบัติ

ของ

นายเปี่ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์)

ตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเล็ก ข้าพเจ้าเคยได้ยินกิตติศัพท์ของใบชาอ๋องอิวกี่ สี่กั๊กเสาชิงช้าจนชินหู ความยิ่งใหญ่และความนิยมในใบชาอ๋องอิวกี่ครองตลาดทั่วประเทศไทยอยู่ตั้งแต่บัดนั้นมาจนบัดนี้ กาลต่อมาข้าพเจ้าได้มีโอกาสดี ข้าพเจ้าได้มีโชคดีที่ได้รู้จักคุณอุไรวรรณ เหรียญประกายแสง ซึ่งเป็นธิดาคนที่ ๓ ของเถ้าแก่เปี่ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) โดยความอนุเคราะห์แนะนำรู้จักของคุณพี่พลตรีถวิล เกษตรทัต และคุณพี่พนิจ เกษตรทัต ในโอกาสที่ได้ร่วมกันในการกุศลแห่งหนึ่ง คุณอุไรวรรณ ได้แสดงตนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าเป็นผู้มีกุศลจิต ความสุภาพ ร่าเริง พร้อมเสมอที่จะร่วมมือและให้ความช่วยเหลือแก่สาธุชนทั้งปวง เธอและสามีได้เอาเป็นธุระในการงานให้ลุล่วงไปโดยมิได้เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย อะไรที่ทำให้คุณอุไรวรรณเป็นสาธุชนเช่นนั้นได้

เมื่อได้มีโอกาสรู้จักคุณอุไรวรรณมากขึ้นจึงได้รู้ว่า ถ้ามิได้การอบรม ดูแลเลี้ยงดูจากป๋า คือ เถ้าแก่เปี่ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) แล้ว เธอจะเป็นคนดีเช่นนั้นไม่ได้ เมื่อได้สนิทสนมกันมากขึ้นก็ยิ่งเห็นคุณงามความดีของเถ้าแก่เปี่ยน ซึ่งลูก ๆ เรียกว่าป๋า ป๋าของลูกทุกคนได้กระทำตนเป็นป๋าที่สมบูรณ์ไปด้วยพรหมวิหาร เถ้าแก่เปี่ยนได้ก่อสร้างตัวจนเป็นปึกแผ่น มั่นคง ดังชื่อในใบชาอ๋องอิวกี่ ดังก้องอยู่จนทุกวันนี้ เพราะเถ้าแก่เปี่ยนเป็นผู้มีคุณธรรมดีทุกประการครบอยู่ในตัว ความมัธยัสถ์มีมัชฌิมาปฏิปทา สติสัมปชัญญะ ทำให้เป็นผู้มีฐานะมั่นคงได้อย่างไร เถ้าแก่ก็มั่นคงในพระพุทธโอวาทเช่นนั้น

เถ้าแก่เปี่ยน เป็นบิดาผู้ดีพร้อมด้วยพรหมวิหาร ได้สงเคราะห์ลูกชายทุกคนให้มีสติปัญญา ผู้ใดแม้อยู่ใกล้พระตถาคตอยู่เพียงชายจีวร มิได้เห็นธรรมมิได้ชื่อว่าเห็นพระองค์ บุคคลมีทรัพย์แม้มิใช้ให้เป็นประโยชน์ก็มิได้ชื่อว่ามีทรัพย์ ปัญญาเป็นแสงสว่างแห่งชีวิต บุตรชายของเถ้าแก่จึงได้เรียนอย่างดีด้วยกันทุกคน เท่าที่ปัญญาและความสามารถของตนจะ

พึงเก็บเกี่ยวได้ ต่างก็ได้ข้ามน้ำข้ามสมุทรไปเรียนเช่นในสหรัฐอเมริกาเป็นต้น ส่วนลูกหญิงนั้น ประเพณีฝ่ายจีนมิได้ส่งเสริมให้เล่าเรียน แต่เถ้าแก่ก็ได้ให้โอกาสส่งไปเรียนในต่างประเทศเช่นเดียวกัน และยังได้มีโอกาสใกล้ชิดบิดามารดาได้ปรนนิบัติ รับใช้ เป็นกตัญชลีตามประเพณีเป็นอย่างดี เมื่อเถ้าแก่เปี่ยนไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า คุณอุไรวรรณ ทั้งสามีและบุตรก็ได้เพียรพยายามด้วยความมานะอดทน ที่จะนำส่งอาหารทุกวันเพียงแต่ป๋าได้สดชื่นขึ้นเล็กน้อยเธอก็หายเหนื่อยแล้ว ลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้นฉันใด ลูกดีย่อมมาจากพ่อที่ดีฉันนั้น

ท่านทั้งหลายอย่าพึงตำหนิในใจว่า เหตุใดข้าพเจ้าจึงยกย่องคุณอุไรวรรณเท่านั้น ลูกคนอื่นของเถ้าแก่เปี่ยน ย่อมมีคุณสมบัติดีเช่นกัน หากแต่ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคยกับคุณอุไรวรรณ จึงได้ทราบคุณสมบัติของเถ้าแก่เปี่ยนว่าประเสริฐเพียงใด และแน่ใจว่าบุตรธิดาคนอื่นย่อมประเสริฐดุจกัน เพราะมาจากพ่อผู้เป็นสาธุชนเดียวกัน

เมื่อมีฐานะมั่นคงดีแล้ว คุณธรรมวิเศษอย่างหนึ่งที่จะเป็นรอยจารึกแห่งคุณงามความดีอยู่ในโลกต่อไปคือ ท่านได้แผ่เมตตาธิคุณ กรุณาธิคุณ และมุทิตาธิคุณ แก่มนุษย์ทั่วไปโดยมิเลือกหน้า ท่านได้บริจาคทรัพย์สนับสนุนกองการกุศล มูลนิธิ โรงพยาบาลและยังได้โดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมหาราช ตลอดจนบริจาคทรัพย์เพื่อบำรุงพระบวรพุทธศาสนาเสมอมาตามแต่โอกาสจะอำนวย จึงนับได้ว่าท่านได้เกิดมาเพื่อเป็นมงคลแก่โลกโดยแท้

สังขารย่อมไม่เที่ยงหนอ เมื่อเกิดมาแล้วย่อมจะต้องทำลายไปโดยธรรมดาเถ้าแก่เปี่ยนได้ถึงแก่กรรมด้วยความสงบ และสติรำลึกในสุคติ ท่ามกลางความอาลัยรักของภรรยาบุตรธิดาญาติมิตรทั่วไป ณ วันอังคารที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เวลา ๑๑.๑๕ น.

เมื่อท่านได้ล่วงลับไปสู่สุคติภูมิแล้ว บุตรธิดา ญาติมิตรได้ประชุมกันและมีฉันทมันสิการเดียวกันในการที่จะสร้างอนุสรณ์สักอย่างหนึ่ง เป็นกุศลเจตนาเพื่อเป็นปุพปตพลีอุทิศส่วนกุศลให้แก่บุคคลที่เขารักเคารพบูชา จึงพร้อมใจกันสร้างศาลาที่วัดธาตุทองขึ้นเป็นที่บรรจุศพ โดยถวายศาลานี้แด่สงฆ์ ความคิดที่ท่านทั้งปวงได้มีสัมมาทิฐิครั้งนี้ย่อมชอบด้วยเหตุผล เพราะนอกจากจะเป็นผลานิสงฆ์อันไพศาลแก่ผู้ตายแล้ว ยังเป็นบุญจริยาที่จะก่อเกิดประโยชน์แก่พระสงฆ์ในพระบวรพุทธศาสนา ยังจะก่อเกิดผลประโยชน์ในทางจตุปัจจัยเพื่อสงเคราะห์แก่สงฆ์ ผู้ทรงศีล ต่อไปในอนาคตอันหาที่สุดมิได้ และยังได้ตั้งมูลนิธิอนุสรณ์

อ๋องอิ้วกี่อีกโสดหนึ่ง เพื่อนำดอกออกผลนั้นมาบำรุงบูรณะ จัดหาของใช้ประจำศาลานี้อีก จึงนับได้ว่าบุคคลผู้ประพฤติธรรม ย่อมทิ้งความดีไว้เป็นอนุสรณ์แก่โลกได้โดยแท้ สมกับพระนิพนธ์ที่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ว่า

พฤษภกาสร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

ดำริชอบในการสร้างศาลาอนุสรณ์อ๋องอิ้วกี่นี้ หากจะคิดดูให้ซึ้งจะเห็นแยบยลในกุศลเจตนานี้ว่า นับเป็นดำริที่ทันสมัย ชอบด้วยเหตุผล เป็นความคิดชั้นนำแห่งสังคมปัจจุบันนี้เพราะมิได้เป็นการเสียเปล่าในการสร้างอนุสรณ์ขึ้น แต่ยังประโยชน์อย่างไพศาลในการอนุเคราะห์แก่สาธุชนร่วมโลก และเป็นนิรามิสบรรณาแก่คณะสงฆ์อีกโสดหนึ่งด้วย

ด้วยความสมานฉันท์ กตัญญูตาแก่ท่านผู้ล่วงลับไปในครั้งนี้ ขออัญเชิญพระพุทธานุภาพ พระธรรมานุภาพ และพระสังฆานุภาพ ขอความสุขสวัสดิ์พิพัฒนมงคลทั้งหลายจงประสบแก่เถ้าแก่เบี้ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) ไปสู่สุคติภูมิ ณ สรวงสันติสวรรค์ในสัมปรภพ เทอญ.

พ.ท. สะอาด อินทรสาลี
กองการศึกษา
โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
๑๒ เมษายน ๒๕๑๑

คำไว้อาลัย

ท่านเจ้าภาพประสงค์จะให้กระผมกับภรรยาเขียนคำไว้อาลัยแก่คุณป้าที่เคารพ กระผมรู้สึกว่าอาจเขียนได้ไม่เท่าที่เป็นจริง เพราะแม้แต่กระผมและภรรยาจะได้มีโอกาสรู้จัก และสนทนากับท่านภายในระยะเวลาอันสั้นและไม่บ่อยครั้งนัก เพียงถ้อยคำที่สนทนาก็แสดงออกถึงความเอื้ออารีที่มีต่อบุคคลทั่ว ๆ ไป ในทางที่เป็นคุณแก่ผู้ฟังและเข้าพบ เสมือนหนึ่งเป็นบุตรหรือญาติของท่านเอง ในด้านธุรกิจการค้าของท่าน ก็ได้ทราบว่าท่านได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลชั้นอาวุโสของงานอยู่หลายเรื่องหลายกรณี เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลในวงการธุรกิจทั่ว ๆ ไป ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เฉพาะอย่างยิ่งภายในครอบครัวของท่าน บุตรและธิดาทุกคน ต่างได้รับความอุปการะดูแลให้ได้รับการศึกษาจนจบชั้นสูง ๆ จากต่างประเทศ มีความสามารถประกอบสัมมาอาชีวะดีเด่นอยู่ทั่วหน้า กระผมจึงเห็นว่าท่านเป็นผู้หนึ่งที่บำเพ็ญแต่คุณงามความดี ทั้งส่วนตัวและธุรกิจการค้า ซึ่งสมควรยกย่องเป็นตัวอย่างแก่กุลบุตร กุลธิดา รุ่นต่อ ๆ ไปเป็นอย่างมาก ฉะนั้น ในโอกาสที่ท่านเจ้าภาพจะบรรจุศพของท่านตามประเพณีนิยม กระผมและภรรยาจึงขอแสดงความคารวะเป็นอย่างสูงต่อท่านไว้ ณ ที่นี้ว่า ถึงแม้ท่านจะลับไปก็เพียงแต่รูปกายเท่านั้น ส่วนเกียรติยศชื่อเสียงและคุณงามความดีของท่าน ยังคงมีผู้ระลึกถึงท่านอยู่ตลอด ๆ ไป.

เสนอ – ลดาวัลย์ เมทะนี

ความอาลัยของลูก

วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๑๐ เป็นวันที่ป๋าสุดที่เคารพรักได้จากลูกไป ลูก ๆ ทุกคนยังจำได้ถึงภาพป๋าได้ผ่อนลมหายใจครั้งสุดท้ายสิ้นไปอย่างสงบ ท่ามกลางลูก ๆ ที่เฝ้าดูอาการอยู่ ลูก ๆ ทุกคนแม้จะทราบดีว่า ความตายเป็นธรรมดาของโลก ไม่มีใครจะสามารถหลีกหนีพ้นได้ แต่ก็รู้สึกว่าการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของป๋าครั้งนี้ นำมาซึ่งความเศร้าโศก เสียใจ และอาลัยอย่างสุดซึ้ง

ในระหว่างที่ป๋ายังมีชีวิตอยู่ ท่านได้อบรมสั่งสอนลูก ๆ ให้เป็นคนมีความซื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียร ประหยัด เข้มแข็ง มานะอดทน กตัญญู รู้คุณคน ป๋าพยายามอบรมถ่ายทอดทุกอย่างให้กับลูก ฉะนั้น ลูก ๆ ทุกคนตระหนักเป็นอย่างดีว่า ป๋าเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกจริง ๆ การมีหลักฐานและยืนหยัดอยู่ในสังคมได้ทุกวันนี้ ก็เพราะความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของป๋า

ป๋ามีนิสัยโอบอ้อมอารี เมตตากรุณาเป็นที่รักเคารพของลูกหลาน และญาติมิตรทั่วไป ป๋ามีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา บริจาคทรัพย์ทำบุญประจำปีเป็นนิจ เมื่อท่านกำลังป่วยอยู่ท่านก็ได้ปรารภว่าจะสร้างศาลาไว้ที่วัดใดวัดหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อท่านจากไปแล้ว แม่และลูก ๆ จึงได้สร้างศาลาอ๋องอิวกี่ตามความประสงค์ของป๋า ณ วัดธาตุทอง โดยท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสกรุณาอนุญาตให้ ลูก ๆ รู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่าน ซึ่งมีส่วนช่วยให้ความตั้งใจของป๋าได้ประสพความสำเร็จ

ชีวิตของป๋า เป็นแบบที่ดีควรแก่การสรรเสริญของลูก ๆ เป็นอย่างยิ่ง ท่านต้องก่อร่างสร้างตัวด้วยลำแข้งของตนเอง ต่อสู้กับทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อความผาสุขและอนาคตของลูก ชีวิตส่วนตัวของท่าน ๆ เป็นคนประหยัดไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ไม่มองข้ามสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ใช้แต่สิ่งที่ควรใช้, พอประมาณแก่การยังชีวิตอยู่ได้ แต่ชอบช่วยเหลือญาติมิตรซึ่งกำลังทุกข์ร้อน หรือบริจาคทรัพย์สินให้กับสาธารณะประโยชน์ ท่านเคยบอกว่า การบำรุงสาธารณะประโยชน์หรือทำบุญได้นั้น เป็นความสุขอย่างหนึ่งที่ท่านปรารถนายิ่ง

ป๋าเป็นพ่อที่ได้ทำหน้าที่พ่อโดยสมบูรณ์ ท่านส่งเสริมและให้การศึกษาลูกๆ อย่างสุดกำลัง เมื่อยามท่านมีชีวิตอยู่ ท่านคอยเฝ้าห่วงใย และเป็นที่ปรึกษาของลูกเมื่อลูกได้รับความทุกข์ ปีติยินดีเมื่อลูกมีความสุข และภาคภูมิใจเมื่อมีคนสรรเสริญลูก บั้นปลายชีวิตของป๋า ถึงลูกทุกคนจะเป็นฝั่งเป็นฝาแล้ว แต่ท่านก็ยังคงพร่ำสอนให้ความรัก ความห่วงใย ความอบอุ่นแก่ลูก ๆ ตลอดจนถึงหลาย ๆ อยู่ตลอดเวลา ท่านทำหน้าที่ของพ่อจนนาทีสุดท้าย ฉะนั้น ความรักอันใกล้ชิดแน่นแฟ้นนี้ ทำให้ลูก ๆ รู้สึกว่า ป๋าได้จากลูกไปแต่เพียงกายเท่านั้น ส่วนทางใจนั้น ระหว่างป๋ากับลูก ๆ ไม่มีวันจะขาดจากกันได้เลย

นับตั้งแต่ป๋าได้ล้มเจ็บเมื่อ ๐๙ กระทั่งถึงแก่กรรม ได้มีท่านผู้ใหญ่และญาติมิตรกรุณามาเยี่ยมเยียนอยู่ตลอดเวลา และมาในงามบำเพ็ญกุศลตลอดเวลา ๑๕ วันที่วัดเทพศิรินทราวาส บางท่านก็กรุณามาเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม ลูก ๆ ซาบซึ้งในพระคุณและความเมตตานี้เป็นอย่างยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย พระคุณนี้ลูก ๆ จะขอจารึกอยู่ในความทรงจำตลอดเวลาอย่างไม่มีวันลืมเลือน

แม้ป๋าจะล่วงลับไปแล้ว ลูก ๆ ขอตั้งจิตอธิฐานขออำนาจกุศลผลบุญและความดีที่ป๋าได้ทำไว้ตลอดชีวิต รวมทั้งที่ลูก ๆ ได้ร่วมทำมานั้น จงเป็นผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของป๋า ที่เคารพรัก ได้สิงสถิตย์อยู่ในทิพยพิมาน และประสพสุขในสัมปรายภพตลอดไป หากชาติหน้ามีจริง ขอให้ลูกได้เกิดเป็นลูกป๋าทุกชาติเทอญ.

จากลูก ๆ ทุกคน.

ธรรมของผู้ปกครอง

ข้อที่ ๑ คือทาน

มนุษย์ทุกคน ที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่เป็นปกติสุขจะต้องรู้จักปกครองตนเอง คือรู้จักบังคับตนเองให้เว้นชั่วประพฤติดี ไม่ให้ลุอำนาจกิเลส คือความใคร่ความโลภมักได้ ความโกรธและความหลง ให้รู้จักอดทนต่อกิเลสเหล่านั้น ที่จะพาตนให้ประพฤติผิด ให้รู้จักอดทนต่อความลำบากตรากตรำในการทำความดีหรือในการประกอบกิจอันเป็นทางสุขทางเจริญแก่ตน ให้รู้จักอดทนต่อทุกขเวทนา เช่นความหิวกระหาย ความป่วยเจ็บไม่เป็นคนอ่อนแอ ใจเสาะ แพ้ต่อทุกข์ยาก การที่จะรู้จักบังคับตนเองได้ดังนี้ ก็จำต้องได้ผู้ปกครองที่ดี เช่นมารดาบิดาหรือครูอาจารย์ที่ดี เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาว่ากล่าวสั่งสอน ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี และให้รู้จักเว้นชั่ว ประพฤติดี ให้รู้จักอดทนต่อกำลังกิเลสและความทุกข์ยากตรากตรำ การว่ากล่าวสั่งสอนจึงเป็นกิจสำคัญยิ่งในการปกครอง ถ้าไม่มีการว่ากล่าวสั่งสอนกัน ก็ยากที่จะให้ผู้อยู่ภายใต้การปกครองรู้จักผิดชอบชั่วดีได้ เพราะทุกคนไม่รู้มาก่อน ต่อเมื่อได้ฟังคำสั่งคำสอนของผู้ปกครองจึงค่อยรู้มากขึ้นโดยลำดับ นอกจากว่ากล่าวสั่งสอนแล้วผู้ปกครองยังต้องเป็นผู้นำในการเว้นชั่วและประพฤติดีให้เป็นเยี่ยงอย่างด้วย การให้แบบอย่างที่ดีของผู้ปกครองจึงเป็นการนำให้ปฏิบัติทั้งในด้านเว้นชั่วและประพฤติดี เมื่อมีการปฏิบัติทั้งในการเว้นชั่วและประพฤติดีทั่วถึงและสม่ำเสมอแล้ว การปกครองก็ย่อมมีผล เป็นความเจริญทั้งส่วนตัวทั้งส่วนรวม ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า บุคคลจะรู้จักปกครองบังคับบัญชาตนเองได้ดี ก็เพราะได้ผู้ปกครองที่ดีมาก่อน เมื่อรู้จักปกครองตนเองได้แล้ว ก็ย่อมสามารถปกครองคนอื่นได้เพราะรู้จักบังคับใจตนเองมาแล้ว ฯ

ในการปกครองนั้น ทุกคนที่จะปกครองตนปกครองหมู่คณะ ตลอดจนถึงปกครองประเทศชาติต้องมีคุณธรรมเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง การปกครองนั้น เท่าที่มีมา

ในโลกมีหลายอย่าง การปกครองที่เราพบก่อนการปกครองอย่างอื่น ก็คือ บิดามารดาปกครองบุตร ต่อจากนั้นก็ครูอาจารย์ มารดาบิดาปกครองบุตรนั้น ก็คือ รักบุตรสุดสวาทขาดใจอยากจะให้บุตรเจริญทั้งร่างกายและจิตใจ จึงเอาเป็นธุระแนะนำพร่ำสอนให้รู้ผิดชอบดีชั่วด้วยเมตตากรุณาคอยว่ากล่าวในเมื่อทำผิด คอยบอกเล่าพร่ำสอนในเมื่อสมควรจะทำให้ถูกหรือในทางที่ชอบ เมื่อบอกให้รู้จักผิดรู้จักชอบแล้ว ก็พูดชักนำให้เว้นชั่ว ให้ประพฤติชอบแสดงความทุกข์ความเสื่อมอันเป็นผลของความชั่วให้ฟัง แสดงความสุขความเจริญอันเป็นผลของความดีให้ฟัง เมื่อทุกคนมีสัญชาตญาณไม่ชอบความทุกข์ความเสื่อม แต่ชอบความสุขความเจริญอยู่แล้ว เมื่อมารดาบิดาสอนให้รู้ประจักษ์ชัด ได้หยั่งเห็นน้ำใจของท่านว่าอยากจะให้ตนเป็นคนดีเป็นคนเจริญแล้ว ก็ย่อมรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม ตั้งใจปฏิบัติตามดังนี้ เป็นส่วนมาก ส่วนเด็กที่ไม่ค่อยจะสำนึกในความปรารถนาดีของมารดาบิดาที่ท่านเมตตากรุณา รักแต่จะเล่นแต่จะสนุก ไม่คำนึงก่อนว่า การเล่นการสนุกของตนนั้น ตนได้ความสนุกจริง แต่เป็นการเสียหายเดือดร้อนลำบากแก่ใครบ้างหรือไม่ เมื่อประพฤติตามอำเภอใจที่เห็นแก่สนุก ก็จะก่อความรำคาญเดือดร้อนเสียหายได้บ้าง เมื่อว่ากล่าวกันไม่ฟัง ก็ต้องตำหนิติเตียนและลงโทษไปตามเหตุการณ์เพื่อให้เด็กมีวินัย คือ รู้จักเคารพเชื่อฟัง และให้เคารพในความปรารถนาดีของมารดาบิดา ซึ่งเป็นผู้ปกครองรับผิดชอบในความปลอดภัยแห่งชีวิตของเขาและในความสุขความเจริญของเขา เมื่อเด็กมีวินัย รู้จักเคารพยำเกรงแล้วการที่จะเล่นด้วยมุ่งแต่สนุกอย่างเดียวก็ไม่มี เพราะเข็ดในเมื่อถูกลงโทษแล้ว ต่อไปก่อนที่จะเล่นอะไรก็ต้องคิดเสียก่อนว่า มารดาบิดาจะพอใจไหม จะก่อความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ใครไหม เมื่อรู้จักยั้งคิดพิจารณาก็จะรู้จักห้ามใจของตนเอง ในเมื่อเห็นว่าผิดไม่สมควรทำ ในเมื่อเห็นว่าชอบสมควรทำแล้วจึงจะทำ เมื่อเป็นเช่นนี้ การแนะนำสั่งสอนว่ากล่าวของมารดาบิดาก็บังเกิดผล มีวินัยที่ไหนก็จำจะต้องมีการบังคับกันที่นั่น เพราะฉะนั้น การปกครองจึงมีหลักสองคือ "นิคคหะ" แปลว่าข่มขี่หรือลงโทษ หมายถึงบังคับให้เป็นไปตามที่ตนปรารถนาอันเป็นทางถูกทางเจริญ ไม่ให้ไปในทางทุกข์ทางเสื่อม เมื่อฝ่าฝืนก็ลงโทษ "ปัคคหะ" แปลว่ายกย่องเมื่อทำดีทำชอบ เพื่อส่งเสริมให้กำลังใจที่จะทำดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป และเพื่อจูงใจผู้อื่นให้ทำดีตามกัน ส่วนการลงโทษนั้นอาจไม่มีการที่จะต้องทำเมื่อได้สั่งสอนให้เขารู้

ทางทุกข์ทางเสื่อมเห็นประจักษ์แก่ใจเขาแล้วไม่ประพฤติชั่ว เพียงแต่คอยยกย่องในการทำดี เมื่อทำดีพิเศษก็ให้บำเหน็จรางวัลก็จะมีกำลังใจอุตสาหะพากันทำดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ถ้ามารดาบิดาทุกคนปฏิบัติหน้าที่ผู้ปกครองดังนี้ทั่วถึงกัน ก็ยืนยันได้ว่า บุตรทุกคนของท่านจะเป็นคนดีมากที่สุด จะเป็นคนชั่วน้อยที่สุด เมื่อทุกครอบครัวปกครองบุตรเป็นด้วยรู้จักว่ากล่าวอบรมสั่งสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี มีหลักในการปกครอง คือ สอนให้เขารู้จักผิดชอบชั่วดีแล้ว รู้จักปกครองบังคับบัญชาตัวเอง ไม่ประพฤติตามอำเภอใจเพราะอยากเพราะรัก เพราะโลภ เพราะโกรธ เพราะหลง หรือเพราะมัวเมาอันเป็นทางผิด ลูกก็จะเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เมื่อเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่แล้ว ไปเป็นนักเรียนของโรงเรียน ก็จะเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ ทำความเบาใจให้แก่ครูบาอาจารย์อีก เสร็จการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ออกไปเป็นทหารก็จะไปเป็นทหารที่มีวินัยดี รู้จักเคารพระเบียบข้อบังคับเคารพต่อคำสั่ง เคารพต่อหน้าที่ เมื่อเสร็จหน้าที่ทหารแล้วออกไปเป็นผัวก็จะเป็นผัวที่ดี ที่รู้จักปกครองครอบครัวของตน และเป็นพ่อที่ดี รู้จักปกครองลูกของตนอีกและเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ หลักปกครองของบิดามารดาทุกอย่างเป็นประชาธิปไตย คือมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ที่อยู่ในปกครองเจริญทั้งร่างกายและจิตใจ การปกครองของครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน คือต้องมี นิคคหะ และ ปัคคหะ มีหลักธรรมในการยกย่อง และมีหลักธรรมในการกดขี่ลงโทษด้วยเหตุนี้แหละ การปกครองซึ่งเป็นส่วนใหญ่ที่สุด ถ้าเป็นไปตามลักษณะบิดามารดาปกครองบุตร หรือครูบาอาจารย์ปกครองศิษย์แล้ว ความรักความนับถือระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองย่อมมีต่อกัน เพราะผู้น้อยรู้คุณผู้ใหญ่ว่าตนมีความสุขความเจริญ เพราะท่านปกครองด้วยเมตตากรุณา เหน็ดเหนื่อยลำบากใจในการอบรมสั่งสอนว่ากล่าวตักเตือน มิหนำซ้ำทำดียังให้บำเหน็จรางวัลเสียอีก ก็ทำให้ทั้งรักทั้งนับถือ เมื่อทั้งรักทั้งนับถือแล้วก็ย่อมเคารพยำเกรงปฏิบัติตาม เพราะฉะนั้น หลักการปกครองจึงขึ้นอยู่กับความรักกัน และนับถือกัน การปกครองใดทำให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองรักกันและนับถือกัน การปกครองนั้นชื่อว่าเป็นไปตามคลองธรรมของศาสนา

การปกครองใดเป็นไปโดยสงบอยู่ได้ เพราะความกลัวเป็นเบื้องหน้า คือ ผู้ปกครองก็กลัวผู้อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งมีจำนวนมากกว่า และผู้อยู่ใต้ปกครองกลัวอำนาจอาชญาอันรุนแรงโหดร้ายของผู้ปกครอง เช่นลัทธิปกครองบางลัทธิซึ่งกลัวกันไม่มีกระดิก การ

ปกครองนั้นแม้จะสงบเรียบร้อยไม่มีกำเริบร้ายทั้งแก่ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง แต่ย่อมหาความสุขใจและความเย็นใจมิได้ เป็นการปกครองที่ทำลายสิทธิอิสรภาพและเสรีภาพ โดยประการทั้งปวง เราจึงตำหนิติเตียนการปกครองที่ทำให้กลัว เรายกย่องสรรเสริญการปกครองที่ทุกคนเป็นเสรีประชาธิปไตย คือมีประชาชนเป็นใหญ่ และมีสิทธิเสรีภาพตามขอบเขตแห่งศีลธรรมและกฎหมาย เราทุกคนเคยมีอิสรภาพและเสรีภาพมาแล้วในความหวังดีของบิดามารดา แม้จะถูกเฆี่ยนถูกตีเพราะความซุกซนตามวิสัยของผู้ไร้เดียงสา เราก็ยังรักยังนับถือรู้สึกคุณของท่านว่า ถ้าไม่ได้อาศัยไม้เรียวของท่านแล้ว เราก็น่าจะเป็นคนดีอยู่ไม่ได้ เราจึงเคารพยำเกรงไม้เรียวของท่านว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เราเป็นคนดีได้ เพราะอะไร เพราะท่านทำด้วยความเมตตากรุณา ปรารถนาจะให้เข็ดหลาบไม่ทำผิดทำชั่ว เพราะฉะนั้นการปกครองจึงต้องมีธรรมเป็นหลัก พระบรมศาสดาผู้เป็นพระสัพพัญญูทรงรู้ธรรมของผู้ปกครองดี จึงได้ทรงประมวลธรรมของผู้ปกครองที่จะพึงใช้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองไว้ ๑๐ ประการ ดังพระพุทธภาษิตบรรหารที่ว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ

เป็นต้น แปลความว่า *ท่านจงสำรวจธรรมะอันเป็นกุศลเหล่านี้อันตั้งอยู่ในตน คือ ๑. ทาน ความเผื่อแผ่ให้ปัน ๒. ศีล คือการงดเว้นจากการเบียดเบียน ๓. ปริจาคะ คือความบริจาคอันเป็นส่วนรวม ๔. อาชวะ ความเป็นผู้ซื่อตรง ๕. มัททวะ ความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน ๖. ตปะ อำนาจในตนซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเคารพยำเกรง เพื่อปราบคนชั่วไม่ให้กำเริบ เพื่อปราบปรามจิตใจของผู้ปกครองเองให้อยู่ในระบอบไม่ออกนอกระบอบไป ๗. อักโกธะ คือความไม่โกรธ ได้แก่เมตตา ๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนได้แก่กรุณา ๙. ขันติ ความอดทน รู้จักห้ามใจของตนเอง ไม่ยอมประพฤติละเมิดระเบียบแบบแผน ๑๐. อวิโรธนะ ความไม่ผิด คือไม่ผิดระเบียบไม่ผิดประเพณีนิยม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม เมื่อเห็นธรรมเหล่านี้ทั้ง ๑๐ ประการ ตั้งอยู่ในตนสมบูรณ์แล้ว ท่านผู้ปกครองก็ย่อมเกิดปีติและโสมนัสชื่นบานใจไม่น้อย*

ในธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ จะบรรยายเฉพาะข้อที่ ๑ คือ ทาน การให้ก่อน ข้ออื่นจะบรรยายในโอกาสต่อ ๆ ไป ผู้ปกครองชั้นบิดามารดาเป็นที่รักของบุตรธิดา ก็เพราะเป็นผู้ให้สารพัดทุกอย่าง ตั้งแต่ให้ชีวิตเลือดเนื้อ ทรัพย์สมบัติ วิชาความรู้และคุณธรรมของมนุษย์ที่ดีให้หลักฐานแก่บุตรธิดา เพราะท่านเป็นผู้ให้ จึงยึดเหนี่ยวน้ำใจบุตรให้สำนึกพระคุณว่าท่านเมตตากรุณา ครูอาจารย์ซึ่งเป็นผู้ปกครอง ก็ให้วิชาความรู้ด้วยเมตตากรุณาให้คำแนะนำพร่ำสอนอบรมอุปนิสัยและความประพฤติให้บริสุทธิ์เป็นไปในทางดีทางชอบ เมื่อศิษย์รู้คุณของครูอาจารย์ว่า ตนเฉลียวฉลาดขึ้นเพราะท่านไม่หวงวิชา ท่านถ่ายให้ตามความสามารถของผู้รับ ก็ย่อมเกิดความเคารพยำเกรง ผู้ปกครองอื่น ๆ ทั่วไปที่สูงขึ้นก็ต้องอาศัยการให้เป็นหลักเช่นเดียวกัน วัตถุประสงค์ในการปกครองส่วนใหญ่ คือปกครองบ้านเมืองหรือปกครองพลเมือง ก็คือมุ่งบำบัดความทุกข์ความเสื่อมแก่เขา มุ่งเพิ่มพูนความสุขความเจริญแก่เขา จิตใจที่มุ่งเช่นนั้นแสดงให้เห็นว่า มีเมตตากรุณาเป็นวิหารธรรม ผู้ใดยากจนขาดแคลนทรัพย์สิน ก็ให้ทรัพย์สิน ผู้ใดขาดแคลนศิลปวิทยา ก็ให้ศิลปวิทยา ผู้ใดขาดแคลนการอาชีพ ก็ให้อาชีพ ผู้ใดเจ็บป่วยช่วยตัวไม่ได้ ก็ให้การรักษาพยาบาล

การให้นั้นมีหลายวิธี เช่น ให้เพื่อบำบัดบรรเทาความทุกข์เฉพาะหน้าก็มี ให้เพื่ออุดหนุนให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าก็มี ให้เพื่อสามารถช่วยตนเองได้เป็นส่วนรวมทั่วไป เช่นให้สิ่งสาธารณูปโภค เพื่อสะดวกแก่การอาชีพหรือเพื่อสะดวกแก่การครองชีพก็มี ให้เพื่อปลูกไมตรีต่อกันก็มี โดยนัยนี้การให้จึงกำหนดเป็นหลักได้ ๓ ประการ คือ ๑. การให้เพื่ออนุเคราะห์สำเร็จด้วยความเมตตากรุณา เช่นให้เพื่อบำบัดบรรเทาทุกข์ยากเดือดร้อนในคราวประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนหรือให้เพื่ออุดหนุนให้มีกำลังช่วยตน ให้มีความสุขความเจริญยั่งยืนและก้าวหน้า ๒. ให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ที่เรียกว่าสงเคราะห์ เช่นให้ในคราวมีการมงคลหรือการอย่างอื่น ซึ่งเป็นการแสดงความนับถือกันฉันผู้เกี่ยวข้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน คือต่างฝ่ายต่างให้กัน ๓. ให้เพื่อการบุญกุศลไม่ต้องการผลตอบแทน แต่ต้องการชำระจิตใจของตนให้สะอาดผ่องใส ห่างไกลจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง คือความโลภและความตระหนี่ ด้วยเล็งเห็นว่าทานการให้นี้เป็นความดี เป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกันเป็นการบำบัดบรรเทาความแร้นแค้นขัดสนของกันและกัน เมื่อมีเครื่องอุปโภคบริโภค คือของกินของใช้เหลือเฟือพอจะเผื่อแผ่ได้ ก็เต็มใจเผื่อแผ่แจกปันให้ได้ความสุขทั่วกันตามควร

ท่านผู้ปกครองใดเป็นผู้ฉลาดในการให้คือรู้จักให้ตามหลักดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นผู้รู้จักให้ การให้เป็นธรรมแก่สังคม และย่อมเป็นที่รักที่นับถือ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของผู้อยู่ภายในปกครองและผู้อื่นทั่วไป

อีกประการหนึ่ง ผู้ปกครองบ้านเมืองนั้น ย่อมมีสัมพันธ์กับนานาประเทศทั้งใกล้เคียงและห่างไกล มีภาระผูกพันธ์ที่จะต้องสร้างไมตรีต่อกันไว้เพื่อเป็นมิตรกัน ไม่เป็นศัตรูกันเพื่อความปลอดภัยภายนอก เพราะฉะนั้นผู้ปกครองจึงมีหน้าที่ที่จะต้องโอบอ้อมเผื่อแผ่ให้ปันเพื่อสมานไมตรีกับชนชาติต่างประเทศ ผูกไมตรีกันไว้เพื่อสัมพันธ์กันด้วยไมตรี ต่างฝ่ายต่างให้กัน ผู้ปกครองทำอย่างไร ผู้อยู่ในปกครองย่อมทำตาม ผู้ปกครองกับผู้ปกครองรักนับถือกัน พลเมืองทั้งสองฝ่ายก็ปฏิบัติตามผ่อนปรนอนุโลมเข้าหากัน เช่นมีการค้าขายติดต่อกันด้วยไมตรี ไม่คิดเอาเปรียบคดโกงกัน ไม่ก่อความวิวาทบาดหมางส่วนน้อยให้เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นชนวนให้ลุกลามเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองจึงมีความจำเป็นที่จะต้องรู้จักใช้ทานการให้เพื่อให้บังเกิดผลดีทั้งภายในและภายนอก

อนึ่ง การต้อนรับแขกเมือง ก็ย่อมมีการให้กันเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อแสดงอัธยาศัยโอบอ้อมอารีให้ปรากฏว่าเป็นผู้น่าคบ ความเป็นผู้น่าคบของผู้ปกครองย่อมคุ้มครองรักษาผู้ที่อยู่ในปกครองให้ปลอดภัยได้ด้วยทาน การให้จึงเป็นการเมืองด้วย เพราะเป็นการสร้างและรักษาความเป็นมิตรต่อกันไว้ ที่เรียกว่าผูกไมตรีดังพระบาลีพุทธภาษิตว่า *ททํ มิตฺตานิ คนฺถติ* ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ ดังนี้ ฯ

การสร้างไมตรีนั้นเป็นสิ่งสำคัญ คือทำให้เกิดปรองดองสามัคคีและได้กำลังของคนที่มีไมตรีต่อกันให้มาช่วยเหลือ ในเมื่อมีภัยอันตรายก็ช่วยให้พ้นอันตราย ในเมื่อมีความจำเป็นที่จะสร้างความเจริญก็สนับสนุน ไมตรีจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่เราจะต้องสร้าง ไม่เฉพาะในระหว่างพลเมืองไทยต่อพลเมืองไทยด้วยกัน รัฐบาลกับนานาอารยประเทศก็ต้องสร้างไมตรีต่อกัน ประชาชนพลเมืองก็ต้องทำตนให้เป็นมิตรกับคนต่างชาติต่างภาษา ด้วยมีรัฐบาลเป็นผู้นำ ไม่สร้างศัตรูระหว่างพลเมืองต่อพลเมืองให้เกิดขึ้น อันจะเป็นชนวนให้ผู้ปกครองเกิดความยุ่งยากในการบริหาร ความสัมพันธ์กันด้วยอาชีพและการเศรษฐกิจนั้น จะเป็นไปโดยสะดวกเรียบร้อย ก็เพราะประเทศต่อประเทศทั้งหลายมีไมตรีต่อกัน แลกเปลี่ยนประโยชน์กัน

ต่างมีรายได้สัมพันธ์กันเป็นเครื่องผูกจิตใจให้เกิดห่วงใยรักนับถือกัน มุ่งรักษาสามัคคีด้วยสร้างไมตรีไว้ ทุกแห่งที่คนรักกันนับถือกันย่อมมีการเผื่อแผ่ให้ปัน ในที่ใดมีแต่คนคิดจะเอาแต่ได้ของตัว ไม่รู้จักเฉลี่ยเผื่อแผ่ให้ผู้อื่น ในที่นั้นหาความรักความนับถือความสามัคคีปรองดองได้ยาก และถ้ามีแต่คนมักได้คิดแต่จะเอาอย่างเดียว ไม่มีคนให้ก็จะหาคนที่จะให้ไม่ได้ เพราะมีแต่คนเอาไม่มีคนให้ มารดาบิดาให้บุตร บุตรรู้คุณก็ให้แก่บิดามารดาบ้าง ครูอาจารย์ให้ศิษย์ ศิษย์รู้คุณก็ให้ตอบสนอง มิตรให้แก่มิตร เกิดความรักนับถือกัน หาทางสนองในเมื่อควรสนอง ต่างคนต่างให้กัน ก็เกิดความอุ่นหนาฝาคั่ง และนึกถึงความดีของกันและกัน ด้วยเหตุนี้แหละ การที่เราจะคบใครเป็นมิตรร่วมกำลัง ร่วมคณะบริหาร เราจึงต้องเลือกคนไม่มักได้ ไม่มุ่งเอาแต่ได้ของตัว เลือกคนที่ยอมสละแรง ทรัพย์และปัญญาความคิดให้เป็นประโยชน์ส่วนหมู่คณะ จะได้เป็นกำลังช่วยกันสร้างความเจริญ ถ้าเลือกเอาคนมักได้มาเป็นหมู่คณะด้วย ตนมีหน้าที่แต่จะให้อย่างเดียวแล้ว เมื่อให้จนหมดตัวไม่มีจะให้แล้ว ก็คงจะไม่มีใครคบอีกต่อไป

เพราะฉะนั้น คนที่น่าคบที่สุดก็คือคนที่รู้จักเผื่อแผ่ให้ปัน ไม่ตีราคาตนแพง ผู้ที่จะมาขายตัวด้วยราคาแพง ๆ ต้องเป็นคนที่สละเข้ามาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ นี่ก็แสดงให้เห็นว่า คนที่คบได้นั้นก็คือคนที่เอามาให้ ไม่ใช่คนที่มุ่งจะเอาอย่างเดียว ผู้ปกครองเมื่อรู้หลักของการให้ว่าให้อย่างไรจึงจะมีเหตุผล การให้มีคุณประโยชน์อย่างไร ให้มีหลักเกณฑ์ให้แล้วสร้างสามัคคีปรองดองยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ได้ เป็นหลักเป็นเกณฑ์ที่ยุติธรรม ก็ย่อมยึดเหนี่ยวน้ำใจให้เกิดความปรองดองสามัคคีทั่วไป เป็นเหตุให้ปกครองบังคับบัญชากันได้ดี รัฐบาลเอาที่ไหนมาให้ รัฐบาลทำเพื่อประชาชนก็ต้องอาศัยภาษีอากร ซึ่งมาจากประชาชนแล้วก็บำเพ็ญประโยชน์สนองกลับไปให้ประชาชน เพราะฉะนั้น ในหลักของการปกครองส่วนใหญ่ จึงถือเอาแต่ของที่เขาให้และให้เขาตามหลักเกณฑ์ที่เป็นธรรมแก่สังคม เมื่อถือหลักนี้ทั่วไปแล้วไม่มีใครเดือดร้อน เพราะเขามีหน้าที่ ที่จะต้องให้ เพราะมีส่วนได้ส่วนเสียอยู่กับความเจริญและความเสื่อมของชาติ ด้วยเหตุนี้แหละ ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครองทุกคนมีหน้าที่จะต้องให้กันและกัน ไม่ใช่ผู้อยู่ใต้ปกครองให้ข้างเดียว หรือผู้ปกครองให้ข้างเดียว ต่างฝ่ายต่างให้กัน ให้ทรัพย์ ให้แรง ให้วิชาความรู้ ให้ความปลอดภัยแก่กันและกัน

เมื่อต่างฝ่ายต่างให้กันก็เป็นประชาธิปไตย คือทุกคนยอมสละเพื่อกันและกันอันเป็นส่วนรวม บ้านเมืองย่อมเจริญอยู่เย็นเป็นสุข และสร้างความเจริญก้าวหน้าได้ด้วยกำลัง ๓ คือ กำลังกายของทุก ๆ คนที่ทำงานเพื่อความเจริญ กำลังปัญญาความคิดของทุกคนที่ช่วยกันคิดอ่านปิดกั้นความเสื่อมไม่ให้เกิดขึ้น และส่งเสริมความเจริญให้ก้าวหน้า ทั้งกำลังกายและกำลังปัญญาความคิดนี้มีในตัวเองอยู่แล้ว แต่ว่าสองแรงนี้ ถ้าขาดกำลังทรัพย์อันเป็นเครื่องดำเนินการแล้ว ท่านว่าไร้ทรัพย์อับปัญญา แม้จะมีปัญญารุ่งโรจน์ก็ทำอะไรให้บังเกิดผลไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีทรัพย์เป็นทุน อีกประการหนึ่ง ทรัพย์เพื่อส่วนรวมก็ต้องมาจากส่วนรวมนั้นเอง เมื่อทุกคนต้องเคารพต่อหน้าที่ที่ตนจะต้องให้แล้ว ตนก็มีสิทธิที่จะต้องได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการปกครองจึงต้องการให้ศึกษาในเรื่องทานการให้ ว่าทุกคนมีหน้าที่ต้องให้เพื่อส่วนรวมของประเทศชาติ และทุกคนจะให้เช่นนั้นได้ ก็ต้องรู้จักให้กันในวงแคบ ๆ คือ มารดาบิดาให้บุตร บุตรให้แก่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ให้แก่ศิษย์ ศิษย์ให้แก่ครูอาจารย์ พี่น้องต่อพี่น้องเผื่อแผ่ให้ปันกัน ญาติต่อญาติเผื่อแผ่ให้ปันกัน เพื่อนบ้านใกล้เคียงให้ปันกัน เพื่อนร่วมบ้านร่วมตำบลร่วมอำเภอร่วมเมืองร่วมประเทศ รู้จักเผื่อแผ่ให้ปันกัน ทีนี้ประเทศต่อประเทศที่สัมพันธ์กันด้วยไมตรีได้ประโยชน์ร่วมกัน ก็ต้องบรรเทาทุกข์ของกันและกัน เช่นเกิดน้ำท่วมใหญ่พลเมืองตายมาก หรือแห้งแล้งอดข้าว ก็มีองค์การสหประชาชาติ มีองค์การกาชาด ตั้งขึ้นเพื่อเรียกร้องคุณธรรม คือ เมตตาของประชาชาติต่าง ๆ ให้นึกถึงมนุษยธรรม แล้วก็บริจาคทรัพย์เผื่อแผ่ไปบรรเทาทุกข์ของกันและกัน เมื่อผู้อื่นได้ทุกข์ เราสละเพื่อบรรเทาทุกข์แก่เขา แม้เขาจะไม่เคยเห็นหน้าตาพวกเราว่าเป็นเช่นไร เขาก็สำนึก จำได้ว่าเราเคยช่วยบำบัดทุกข์บรรเทาทุกข์ให้แก่เขา ถึงคราวพวกเรามีทุกข์บ้าง องค์การกุศลนั้น ๆ ก็บอกบุญไป เขาก็ช่วยมา เมื่อต่างคนต่างให้กัน ก็เป็นเหตุให้นึกถึงความดีของกันและกัน ผูกพันธ์จิตใจไว้ให้เกิดรักเกิดนับถือ หากมีเรื่องผิดพ้องหมองใจแม้เพียงเล็กน้อยหรือแม้จะมาก แต่เมื่อนึกถึงความดีต่อกันในยามตกทุกข์ได้ยาก เคยช่วยกันมานี่แหละ ช่วยเหนี่ยวรั้งใจไม่ให้คิดสนองร้าย เอาความดีที่มีต่อกันนั้นมาหักใจเสีย ประเทศต่อประเทศ ชาติต่อชาติยัง

เป็นอย่างนั้นได้ บุคคลต่อบุคคลซึ่งใกล้ชิดกัน ถ้าต่างฝ่ายต่างให้เกื้อกูลกันอยู่ หากมีเรื่องผิดพ้องหมองใจเกิดขึ้น ความดีที่ทำนั่นแหละจะผุดขึ้นในใจ แล้วก็เตือนใจให้นึกถึงความดีของกันและกัน แล้วก็ให้อภัยกัน ไม่หยุดทำดีและไม่สนองร้าย ตั้งใจทำดีต่อไปนี้เป็นความชนะ คือต่างฝ่ายต่างชนะกิเลส คือความโกรธเคืองขึ้งเคียดของกันและกัน พระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสว่า ชิเน กทริยํ ทาเนน พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้

การให้มีคุณประโยชน์ ทำให้โลกอุ่นหนาฝาคั่งไม่แร้นแค้นผืดเคือง แต่ในเรื่องผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ย่อมมีการให้กันเป็นสำคัญ ให้ที่สำคัญที่สุดมีอยู่ 2 ประการคือให้อภัยและให้ความยุติธรรม เมื่อให้แก่กันแล้ว ความรักความนับถือที่เคยมีอยู่จะไม่จืดจางจะคงเป็นไปสม่ำเสมอ ให้อภัยนั้นคือให้ความปลอดภัย แต่ให้ความยุติธรรมนั้นผิดจากให้อภัย ในเมื่อสองคนที่อยู่ในปกครองทำผิดล่วงเกินกัน เป็นการผิดศีลธรรมหรือผิดกฎหมายก็ต้องว่ากันไปตามหลักศีลธรรมและกฎหมาย ต้องลงโทษ เมื่อลงโทษสมควรแก่ความผิดย่อมเป็นที่นับถือของผู้ละเมิด และแก่ผู้ถูกละเมิดด้วย ถ้าเห็นแก่กันแล้วไม่ให้ความยุติธรรมกฎหมายก็ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ ไม่สามารถคุ้มกันใครไม่ให้ทำผิดกฎหมายได้ เพราะมีการยกเว้นต่าง ๆ ซึ่งทำให้เขารู้สึกว่าไม่ยุติธรรม ใครก็ตามถ้าเราได้รู้หรือเห็นว่ามีการกระทำซึ่งไม่ยุติธรรมแล้ว ถ้ายังไม่นับถือก็ไม่นับถือ ถ้าเคยนับถืออยู่แล้ว ก็คลายความนับถือลงไปเพราะฉะนั้น การให้อภัยและให้ความยุติธรรม แม้จะไม่มีวัตถุที่พึงจะได้แต่เป็นคุณธรรมที่เป็นเครื่อง แสดง จิตใจ ของผู้ ให้ว่า น่าเคารพ นับถือน่า ยกย่อง ให้เป็น ผู้ปกครอง โดย ประ การทั้งปวง

ทาน การให้เป็นหลักธรรมของผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครอง หากไม่รู้จักให้แล้วผู้ปกครองก็ทนไม่ไหวเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ทั้งสองฝ่าย จึงมีหน้าที่ให้กันและกัน เมื่อทุกคนได้ใช้ทานการให้ของตนให้เหมาะสมแก่เหตุผลดังกล่าวแล้ว ความอยู่ร่วมกันในเมืองในประเทศก็เป็นปกติสุข ต่างจะอยู่เย็นเป็นสุขและรักนับถือกัน ในระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองท่านผู้ปกครองเมื่อได้พิจารณาเห็นธรรมข้อนี้ที่เรียกว่า "ราชธรรม" มีอยู่ในตน

บริบูรณ์ ก็ได้ปีติ คือความอิ่มใจว่าเราปกครองโดยธรรมได้โสมนัสคือความสบายใจว่าเราปกครองโดยธรรม ผู้ตั้งอยู่ในราชธรรมข้อนี้ ผู้อยู่ใต้ปกครองเมื่อเห็นผู้ปกครองมีอัธยาศัยเป็นธรรมก็ย่อมรักและนับถือ ประพฤติตามโอวาทคำสั่งสอน โดยไม่บิดพริ้วหลีกเลี่ยง ก็เป็นเหตุให้กิจการเพื่อความเจริญของบ้านเมืองเป็นไปโดยสวัสดี

ธรรมของผู้ปกครองข้อหนึ่ง คือ "ทาน" มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาฉะนี้ ฯ

ธรรมของผู้ปกครอง

ข้อที่ ๒ คือศีล

ศีล แปลว่า ปกติ คือปกติแห่งความประพฤติทางกายวาจาที่ไม่เป็นไปตามกิเลส มนุษย์ทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วยกันก็เพราะเหตุ ๒ ประการ ประการที่หนึ่ง เพราะเว้นเบียดเบียนก่อทุกข์แก่กันและกัน ประการที่สองคือ เอื้อเฟื้อทำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่กันและกัน สุขที่เกิดแต่ความไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันนั้นได้แก่สุขที่เกิดขึ้นเพราะทุกคนมีศีล คือเว้นฆ่ากันรวมทั้งการทำร้ายกันด้วย เว้นจากลักฉ้อยักยอก กดขี่เอาทรัพย์ของกันและกัน เว้นจากทำชู้ในบุตรภรรยาสามีของกันและกัน เว้นจากพูดปดหลอกลวงกันให้เสียหาย เว้นจากเสพสุราเมรัย อันเป็นเหตุให้ประมาทลืมตัวแล้วก่อความเดือดร้อนเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งในสี่อย่างข้างต้น เมื่อทุกคนมีศีลกันทั่วถึงแล้วชีวิตก็ปลอดภัยร่างกายก็ปลอดภัย ทรัพย์สมบัติก็ปลอดอันตราย คู่ครองคือภรรยาสามีและบุตรปลอดภัย ความซื่อตรงต่อกันตั้งมั่นแล้วย่อมเป็นเหตุให้ไว้ใจซึ่งกันและกัน เพราะมีสติรอบคอบ สวัสดิภาพ คือความปลอดภัยและความทรงอยู่ด้วยการอันดีแห่งสังคมก็บังเกิดมี เพราะฉะนั้นศีลจึงเป็นหลักประกันให้เกิดความสงบสุขในสังคม คือป้องกันความเบียดเบียนก่อทุกข์แก่กันและกัน แม้ว่ามนุษย์ทั้งหลายจะงดเว้นการเบียดเบียนกันด้วยรักษาศีลทั่วถึงกันแล้ว แต่คนที่ไร้สมรรถภาพเช่นเด็กไร้เดียงสาช่วยตัวเองไม่ได้ ก็จำต้องอาศัยกรุณาปรานีของผู้ใหญ่ผู้ที่มีกำลังวังชาแข็งแรง เป็นหนุ่มเป็นสาวทำงานการได้แล้ว ก็ยังรู้จักเจ็บป่วยทุพพลภาพช่วยตัวไม่ได้ จึงเป็นหน้าที่ของคนที่ยังดีมีกำลังวังชาบริบูรณ์ จะต้องอุปถัมภ์ให้พ้นจากความเจ็บไข้ คนเฒ่าชราทุพพลภาพช่วยตัวไม่ได้ ก็จะต้องอาศัยความเอื้อเฟื้อกรุณาปรานีของผู้ที่มีกำลังวังชาช่วยตัวได้ ไม่ปล่อยให้เด็กตกทุกข์ได้ยาก ไม่ปล่อยให้คนเจ็บคนแก่ได้รับทุกข์ยาก ขาดผู้พยาบาลบำรุงรักษา ให้มีเมตตากรุณานึกถึงกฎธรรมดาของโลก

ว่าต้องถ้อยทีถ้อยอาศัย ทุกคนจะต้องเผื่อแผ่ให้ปันกัน คือให้แรงให้ทรัพย์และให้ปัญญาแก่กันและกัน ไม่คำนึงถึงความยากลำบาก และความสิ้นเปลืองทรัพย์สิน ไม่ใจจืดใจดำ โดยไม่เอาใจใส่แก่เด็กไร้เดียงสาคนเจ็บคนไข้ และคนชราภาพทุพพลภาพ นี้แสดงให้เห็นว่าสังคมมนุษย์อยู่เย็นเป็นสุขได้ ก็เพราะเว้นเบียดเบียนกันและเพราะเกื้อกูลกัน เมื่อเรามีทานอันเป็นเหตุให้มนุษย์เกื้อกูลกันด้วยปัจจัยแห่งความสุขนั้น ๆ แล้ว ก็จำต้องมีศีลเพื่องดเว้นจากการเบียดเบียนกัน เราทุกคนได้พบทานมาก่อนตั้งแต่เด็กแต่เล็ก เกิดเป็นตัวขึ้นมาก็ได้รับการให้ของมารดาบิดา พี่น้องวงญาติมิตรสหายครูอาจารย์ตลอดมา ความรักกันและนับถือกันจึงขยายวงกว้างออกไป เพียงแต่ทานก็ให้ผลเป็นที่พึงพอใจอยู่แล้วแต่มนุษย์นั้นมีกิเลสรู้จักอยากได้ รู้จักโกรธขัดใจเคืองแค้น รู้จักหลงไม่รู้จักชอบดีชั่วควรทำไม่ควรทำ ถ้าไม่มีศีลเป็นเครื่องป้องกันความประพฤติตามอำนาจกิเลสด้วยแล้ว แทนที่จะเผื่อแผ่ให้กัน ก็จักแย่งชิงคดโกงเอารัดเอาเปรียบกัน นี่เป็นขั้นต้นที่แสดงให้เห็นว่า โลภนั้นบันดาลให้มนุษย์เบียดเบียนกัน เมื่อต้องการของเขาไม่ให้ก็จะกดขี่ข่มเหงเอา ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์หรือเจ้าของกรรมสิทธิ์ซึ่งถือว่าเป็นของ ๆ ตนก็จะต้องป้องกันตัว การต่อสู้เพื่อป้องกันตัวเป็นเหตุให้ทำร้ายกันก็มีขึ้นเพราะฉะนั้น ในการปกครองจึงต้องมีศีลเป็นหลักประกัน

บุคคลผู้จะปกครองหมู่คณะให้ดีนั้น ต้องรู้จักหลักธรรม โดยเฉพาะเรื่องศีลธรรม เริ่มตั้งแต่ศีลสำคัญอย่างไร? และถ้าต้องการให้ทุกคนมีศีล ก็ต้องมีบริการแวดล้อมเพื่อความเป็นผู้มีศีล บริการแวดล้อมนั้นก็คือพ่อแม่รู้จักสอนลูก ครูบาอาจารย์รู้จักสอนศิษย์ ผู้ปกครองทุกชั้นรู้จักเคารพชีวิตร่างกาย ทรัพย์สมบัติ ของผู้อื่น เคารพบุตรภรรยาของผู้อื่น ซื่อตรงสุจริตต่อกันเคารพความมีสติรอบคอบ และทำตนให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อยู่ในปกครองด้วยเหตุนี้แหละในสมัยที่บุคคลผู้เดียวเป็นผู้ปกครองประเทศ คือ พระเจ้าแผ่นดินหรือพระเจ้าจักรพรรดิ จึงต้องมีหลักธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ที่เรียกว่าทศพิธราชธรรม คือธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ๑๐ ประการ อันเรียกว่าธรรมของผู้ปกครองนี้เอง เมื่อพระราชาทรงบริบูรณ์ด้วยศีล เช่นศีลห้า ความปฏิบัติราชกิจของพระองค์ก็เป็นที่ปลอดภัยแก่อาณาประชาราษฎร และข้าราชการทุกชั้นก็จะต้องปฏิบัติตามพระราชนิยม คือต้องมีพระราชธรรมประจำตัวด้วย ถ้ามิฉะนั้นจะไม่เป็นเครื่องมือในการปกครองที่ดี ด้วยเหตุนี้แหละ พระเจ้าแผ่น

ดิน จึงทรงถืออำนาจในการที่จะเลือกบุคคลผู้สมควรเป็นผู้ปกครอง คือผู้มีราชธรรมตามเยี่ยงอย่างของพระองค์นั่นเอง ยิ่งตำแหน่งสูงเท่าไร ราชธรรมก็ยิ่งจำเป็นมากขึ้นเท่านั้น เมื่อทุกคนมีศีลเป็นหลักในการปกครองกัน และมีธรรมคือเมตตากรุณาเป็นเครื่องคุ้มครองใจมุ่งปกครองเขาให้พ้นจากทุกข์ยากเดือดร้อนและให้มีความสุขความเจริญ จะทำอะไรทุกอย่างก็จะถูกต้องตามคลองศีลครองธรรม เมื่อทุกคนมีศีลกันทั่วถึงแล้ว ความอยู่เย็นเป็นสุขในบ้านในเมืองก็ย่อมมี ใครจะฆ่าใครจะทำร้ายใครก็ไม่มี ทรัพย์สินไม่มีใครลักใครขโมย ทุกคนประกอบอาชีพในทางที่ชอบไม่ผิดศีลผิดกฎหมาย การลักขโมยกันไม่มี มีสัมมาอาชีพเป็นพื้น เหตุที่จะทำให้เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายเกิดเป็นศัตรูกันเพราะลักขโมยกันไม่มี ไม่มีใครเกียจคร้านแต่ปรากฏว่าต่างมีทรัพย์บริโภคใช้สอย เพราะทุกคนที่มีศีล ต้องประกอบการอาชีพในทางที่ชอบ ทุกคนจะต้องเป็นคนขยันหมั่นเพียร อย่างน้อย ๆ ก็ใช้แรงของตัวทำงานเพื่อได้ค่าจ้างมาเลี้ยงชีวิต การขอเขากินทั้งที่ตนมีกำลังวังชาแข็งแรงและไม่เจ็บป่วยเป็นการน่าอาย เพียงแต่ขอเขากินสำหรับคนมีร่างกายสมบูรณ์ยังน่าอายแล้ว การที่ไปลักเขาขโมยเขากินจึงเป็นสิ่งที่ทั้งน่าอายและน่าเกลียดน่าดูถูกดูหมิ่น เมื่อมนุษย์อบรมจิตใจให้รู้จักอายและกลัวต่อความดูถูกดูหมิ่นเคารพต่อศีลธรรมทั่วกันแล้ว บ้านเมืองก็ย่อมอยู่เย็นเป็นสุข ต่างประกอบการทำมาหากินในทางที่ชอบธรรม ด้วยเหตุนี้แหละท่านผู้ปกครองทุกชั้นจึงต้องเป็นคนมีศีลเพื่อให้ราษฎรนับถือ ผู้ใหญ่เหนือขึ้นมาก็ต้องมีศีลเพื่อให้ผู้น้อยนับถือ ถ้าผู้ใหญ่ไม่มีศีล แล้วจะสอนให้ผู้น้อยตลอดจนถึงราษฎรให้มีศีลทั่วกันได้อย่างไร เพราะผู้น้อยจักไม่เชื่อ และถ้าราษฎรเป็นคนรักศีลธรรมก็ย่อมดูถูกผู้ปกครองว่า เป็นคนใช้ไม่ได้ แล้วก็จะไม่เอารพยำเกรงบังคับบัญชาอะไรก็ไม่ฟัง ย่อมเสียหายแก่การปกครองนั่นเอง เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้มีศีลและมีธรรม คือเมตตากรุณาและสัมมาชีพเป็นต้น จึงนำให้เกิดความเชื่อถือในท่านผู้ปกครอง ถ้าผู้ปกครองมีศีลและธรรมแล้วก็เป็นที่ไว้ใจได้ว่าจะปกครองตามคลองศีลคลองธรรม ด้วยเหตุนี้ ในครั้งพุทธกาลจึงมีเรื่องชาดกเล่าไว้ว่า เมื่อบ้านเมืองเกิดไม่เป็นปกติสุข ข้าวยากหมากแพงเพราะแผ่นดินแห้งแล้งทำนาไม่ได้ ราษฎรก็ไปล้อมพระราชวังร้องทุกข์ว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงธรรมเมืองจึงแห้งแล้ง จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าแผ่นดินที่จะต้องทรงพิสูจน์พระองค์เองว่าไม่บกพร่องในราชธรรมข้อใด จึงเสด็จมาสัณฐาคารสภา เป็นที่ประชุมราชปุโรหิต

เสนาบดีและอำมาตย์พร้อม ยอมให้ราษฎรมาซักถาม คล้าย ๆ สภาผู้แทนของเรา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงพิสูจน์พระองค์ว่า ราชธรรมของพระองค์บริบูรณ์ดีแล้ว ก็เป็นอันพ้นไปจากความเป็นต้นเหตุแห่งความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และต่างก็จะต้องช่วยกันค้นคว้าให้พบว่า เหตุใดบ้านเมืองจึงตกอยู่ในสถานะที่แร้นแค้นฝืดเคือง มีเรื่องเล่าว่า ในแคว้นกลิงครัฐเกิดข้าวยากหมากแพง อาณาประชาราษฎรก็ไปร้องทุกข์ต่อมหากษัตริย์ พระองค์ก็จัดการพิสูจน์พระองค์ต่อหน้าปุโรหิต เสนาบดี และอำมาตย์ทั้งหลายให้ราษฎรเห็นชัดว่าพระองค์ได้ทรงประพฤติราชธรรมบริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ความแร้นแค้นฝืดเคืองจึงไม่ใช่ความผิดของพระมหากษัตริย์ จึงสอบสวนต่อไปอีกว่า ก็ประเทศใกล้เคียงเช่นกุรุรัฐเหตุใดเขาจึงมีฝนตกบริบูรณ์ ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ ราษฎรทั้งหลายก็ทูลว่าเพราะเขามีช้างเผือกมงคล ช้างนั่นแหละบันดาลให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข จึงออกความเห็นพร้อมกันว่า ควรจะมีพระราชสาส์นส่งไปทูลขอช้างเผือกมงคล ของพระเจ้ากุรุมาบรรเทาความเดือดร้อน ทุกข์ยากชั่วคราว ที่ประชุมตกลงจารึกคำทูลขอลงในแผ่นทองและส่งทูตไป เมื่อพระเจ้ากุรุได้ทรงรับพระราชสาส์นอย่างนั้นแล้ว ก็ทรงประชุมปุโรหิตาจารย์เสนาบดีอำมาตย์ว่าบัดนี้กลิงครัฐประสบความเดือดร้อนทุกข์ยาก ข้าวยากหมากแพงทำมาหากินไม่ได้ ขอมงคลหัตถีเพื่อไปช่วยให้บ้านเมืองมีฝนตกต้องบริบูรณ์ ที่ประชุมจะเห็นอย่างไร ผู้ใหญ่ในกุรุรัฐทั้งหมดเห็นว่าความอุดมสมบูรณ์ของกุรุรัฐนั้นหาได้ขึ้นอยู่กับช้างเผือกไม่ แต่ขึ้นอยู่กับกุรุธรรมที่คนทุกชั้นตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงไปประพฤติจึงไม่ห่วงไม่เสียดายช้างเผือก จัดการมอบให้ทันที ทูตกลิงครัฐได้ช้างเผือกก็ดีใจนำกลับไปแคว้นกลิงครัฐ แม้ได้ช้างเผือกไปแล้ว ฝนก็ไม่ตก ทำนาไม่ได้ต้องประชุมกันใหม่อีกว่า เหตุใดได้ช้างมาแล้วฝนจึงไม่ตก เหตุที่ข้าวยากหมากแพงนี้คงจะไม่ใช่เพราะไม่มีช้างเผือก จึงพิจารณาต่อไปว่ากุรุรัฐอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารเพราะเหตุใด ก็ทราบว่าเพราะชาวกุรุรัฐตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมา ประพฤติกุรุธรรมกันทั่วถึง ไม่มีการบกพร่อง บ้านเมืองจึงอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร จึงส่งทูตพร้อมราชสาส์นไปทูลขอกุรุธรรมจากแคว้นกุรุรัฐ พระเจ้ากุรุรัฐก็ประชุมสภามีปุโรหิตาจารย์เป็นประธาน ตกลงกันจารึกกุรุธรรมลงในแผ่นทองของชาวกลิงครัฐที่ส่งมาให้มอบให้ไป เมื่อ

กุรุธรรมของกุรุรัฐไปแล้วก็ประกาศให้ราษฎรรู้กันทั่วถึง และให้ตั้งอยู่ในกุรุธรรมนั้นทั่วถึงกัน ตั้งแต่ประพฤติกุรุธรรมแล้วทุกคนก็รักกันนับถือกัน เว้นการเบียดเบียนกัน มีเมตตากรุณาต่อกัน ก็ทำให้บรรยากาศรอบ ๆ ตัวของทุกคนเต็มไปด้วยเมตตากรุณา เป็นเหตุให้ฝนตกลงมาทำให้แผ่นดินเย็นและใจเย็น ทำมาหากินปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ จึงมีผู้ตั้งปัญหาถามว่า กุรุธรรมของกุรุรัฐนั้นคืออะไร ? ก็ได้ความว่าคือ ศีลห้าของเรานั่นเอง ไม่ใช่อะไรอื่นที่ไหน เมื่อมนุษย์ทุกคนมีเมตตากรุณาต่อกัน มีศีลห้าบริบูรณ์ไม่เบียดเบียนกันแล้วใจก็สบาย ลมหายใจที่ถ่ายออกมาก็เต็มไปด้วยเมตตากรุณาล้วนแต่รักกันหวังดีต่อกัน เกื้อกูลกันไม่เบียดเบียนกันทำให้จิตใจสบาย ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพราะฉะนั้น ศีลห้าจึงเป็นคุณธรรมอันสำคัญที่เป็นเครื่องป้องกันความเบียดเบียนกันไม่ให้เกิด ทำให้มนุษย์เป็นมิตรกันไม่เป็นศัตรูกัน เมื่อสมัยพระเจ้าทัลหะเนมิจักรพรรดิราชปกครองราชสมบัติทรงบำเพ็ญพระราชธรรมบริบูรณ์ คนยากจนตั้งตัวไม่ได้ก็ไปเที่ยวลักทรัพย์ของผู้อื่น พระองค์ทรงเรียกตัวมาไต่ถามว่าเพราะเหตุใดจึงไปลักทรัพย์เขา ไม่ทำมาหากินในทางที่ชอบ ก็กราบทูลว่าทำมาหากินไม่ถูกทางจึงทำให้ยากจน ความจำเป็นบังคับจึงต้องลักทรัพย์ พระองค์ก็ทรงสั่งสอนว่า ต่อไปถ้าสิ้นเนื้อประดาตัวไม่มีทุนรอนสำหรับทำมาหากินตั้งตัวแล้ว ก็ให้มาเฝ้าจะพระราชทานทุน เมื่อได้ทรงแก้ไขโดยวิธีพระราชทานทุน ก็บรรเทาการลักทรัพย์ให้หมดได้ชั่วคราว แต่เพราะการได้ง่าย ๆ เป็นเหตุให้ผู้ที่ไม่ยากจนต้องการทรัพย์ของพระเจ้าจักร-พรรดิบ้าง จะทำอย่างอื่นก็ไม่เหมาะ จึงใช้วิธีเที่ยวลักเที่ยวขโมยบ้าง ถูกจับแล้วถูกไต่สวนก็ให้การเท็จอย่างคนที่ยากจนกราบทูล พระองค์ทรงจับได้ว่านี่มันโลภลักทรัพย์เพราะอยากได้โดยไม่ต้องทำมาหากิน จึงไปเที่ยวลักขโมยทั้ง ๆ ตัวก็มีกินมีใช้บริบูรณ์ จึงทรงงดการพระราชทานทรัพย์ แต่กลับลงโทษจำคุก เมื่อโทษจำคุกป้องกันไม่ได้ก็ลงโทษประหารชีวิตเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้อายุสั้น ซึ่งท่านว่าในสมัยพระเจ้าทัลหะเนมิราชนั้น คนมีอายุยืนตั้งหมื่นปีเพราะมีศีลบริสุทธิ์ทั่วกัน ไม่มีใครละเมิดศีล เหตุที่จะใช้ชีวิตสิ้นพลันตายก็ไม่มีการประหารชีวิต เป็นเพราะเหตุทำให้ชีวิตสั้น นี้แสดงให้เห็นว่า ความประพฤติชั่วร้ายผิดศีลธรรมนั้นเกิดขึ้นเพราะความโลภ ชั้นแรกความจำเป็นบังคับ เพราะไม่มีกินไม่มีใช้ ก็บันดาลให้ลักขโมยกันก่อน เมื่อผู้ปกครองต้องการจะไม่ให้ขโมยจึงให้ทรัพย์เสียเอง ก็ยั่วให้

คนโลภมักได้มาปดว่าเป็นคนยากจน เพื่อจะได้รับพระราชทานทรัพย์เป็นทุน นี่แสดงให้เห็นว่าความโลภทำให้มนุษย์เสียนิสัยเห็นแก่ได้ไม่มียางอาย ทำให้พระมหากรุณาของพระมหากษัตริย์ตกต่ำไป จึงต้องทรงลงโทษแก่ผู้มาปดหลอกลวงพระองค์ ถึงแม้ลงโทษแล้วก็ยังห้ามไม่ได้ ยังลักขโมยอยู่ พระองค์จึงต้องทรงลงโทษประหารชีวิต ต่อจากนั้นการพูดปดก็เกิดขึ้นเพื่อจะปิดความชั่วของตัว นี่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์นั้นโลภแล้วก็โกง ๆ แล้วก็ต้องพูดปดปิดความชั่วของตัว ถ้ามีใครรู้ความชั่วของตัวก็ฆ่าเสีย เพราะกลัวความชั่วของตัวจะแพร่งพรายไป เพราะฉะนั้นความโลภจึงเป็นอกุศลมูล คือมูลแห่งความชั่วทั้งหลายทั้งปวง โกรธก็มาจากโลภ เมื่อโลภแล้วไม่สมความปรารถนา เพราะผู้ใดมาขัดขวางก็สังหารผู้นั้นเสีย ศีลเมื่อรักษาให้บริบูรณ์แล้ว ก็ย่อมคุ้มครองป้องกันความประพฤติชั่วด้วยอำนาจความโลภ ความโกรธ ความหลงให้หมดไป มนุษย์จะรักษาศีลให้บริบูรณ์ ก็ต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ที่เรียกว่า เมตตา คือนึกว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ รักชีวิตไม่ชอบความตายฉันใด คนอื่นก็เป็นเช่นนั้น ทรัพย์ของเราหามาได้ในทางที่ชอบธรรมเหน็ดเหนื่อยลำบาก เมื่อถูกใครมาลักแย่งคดโกงเอาไปก็โทมนัสเสียใจ เจ็บใจ คิดเป็นศัตรูกับผู้ที่มาเบียดเบียน เพราะฉะนั้น เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขด้วยกัน เราจึงควรไม่เบียดเบียนใคร ไม่ควรฉ้อโกงลักแย่งทรัพย์ของใคร ควรเคารพชีวิตทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ตลอดจนคู่ครองของเขาด้วย เมื่อรู้ว่ามนุษย์จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วยกัน ก็เพราะไว้เนื้อเชื่อใจไม่หลอกลวงกัน ก็เพราะมีสัตย์ต่อกัน ทุกคนพูดจริงไม่พูดปดหลอกลวงกัน ก็เพราะเคารพรักความสัตย์ แม้เผลอทำผิดก็พูดตามความจริง ไม่ปกปิดความผิดของตัว ทำให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจว่า ผู้นั้นมีสัตย์เชื่อได้ แม้ทำผิดมีโทษเหนือตัวอยู่ ก็ยังกล้าพูดความจริง ยอมรับโทษ เพราะพูดจริงยอมรับโทษไม่กลับโทษ จึงได้รับอภัยเพราะความพูดจริง นี้แสดงให้เห็นว่า ศีลกับสัตย์นั้นต้องอยู่ด้วยกัน ผู้ที่จะมีศีลได้ต้องมีสัตย์บริบูรณ์ คือมีจิตใจยุติธรรม เคารพสิทธิ์ของผู้อื่นทั้งในชีวิตร่างกาย ทรัพย์สมบัติ คู่ครองของเขาไม่ละเมิด ผู้ที่ไม่มีสัตย์ไม่สามารถจะรักษาศีลไว้ได้ ด้วยเหตุนี้แหละ ในศีลห้าจึงต้องมีมุสาวาทาเวรมณี คือเจตนาเป็นเหตุให้งดเว้นจากพูดปดอันแสดงความไม่มีสัตย์ให้ปรากฏ ถ้าทุกคนมีสัตย์ต่อกันแล้ว เชื่อถือไว้วางใจกันว่าจะไม่ฆ่ากัน และไม่ทำร้ายกัน ไม่คดโกงกัน ไม่ลอบทำชู้ในบุตรภรรยาของกันและกัน

จะไม่หลอกลวงกัน ไม่ประทุษร้ายมิตร จะรักษาสติของตนให้รอบคอบ ไม่ทำผิดให้ผู้อื่นเดือดร้อนเสียหาย ความไว้เนื้อเชื่อใจกันนั้นแล ทำให้จิตใจของมนุษย์เป็นปกติ ไม่หวาดระแวงซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้แหละ ศีลทุกข้อในห้าข้อนี้จึงขาดไม่ได้ มีผู้ตั้งปัญหาถามว่า ศีลข้อที่หนึ่งให้สมาทานให้รับไว้ ก็เพื่อป้องกันเบียดเบียนร่างกายและชีวิตของเขา ข้อที่สองก็เพื่อป้องกันไม่ให้ประพฤติละเมิดสิทธิ์เบียดเบียนทรัพย์ของเขา ข้อที่สาม ก็เพื่อป้องกันไม่ให้ละเมิดในบุคคลที่รักของเขา ทั้งชายหญิงตลอดทั้งบุตรธิดาด้วย ข้อที่สี่ ก็เพื่อต้องการให้มนุษย์ซื่อตรงต่อกันและกัน จะได้ไว้ใจกัน ส่วนข้อที่ห้านั้น ใครมีทรัพย์ก็ซื้อกินได้ ไม่ได้ต้มเหล้าเถื่อนกิน จึงไม่น่าจะเป็นบาปเป็นกรรม เขาเห็นว่าการกินเหล้าไม่มีโทษ แล้วทำไมจึงต้องห้ามด้วยเล่า? ที่จริงสิ่งที่มนุษย์ควรจะกินนั้น มันต้องเป็นอาหารเข้าไปบำรุงร่างกาย และชีวิตให้อยู่เป็นสุขสำราญ สิ่งใดที่กินเข้าไปแล้วทำให้ใจคอผิดปกติงุ่นง่านหลงงมงาย หรือทำให้ร่างกายผิดปกติมีโรคภัยไข้เจ็บ หรือทำให้เลือดฉีดแรงทำให้ใจคอมุทะลุดุนเฉียว สิ่งนั้นไม่ใช่อาหาร แต่เป็นภัยต่อร่างกายชีวิตและคุณธรรม สุราไม่ใช่อาหาร แต่มีรสเมาทำให้คนลืมตัวขาดสติ ทำผิดทำชั่วละเมิดศีลได้ต่าง ๆ เมื่อซื้อเหล้ากินแล้วก็เท่ากับซื้อยาพิษกินเข้าไปเพื่อฆ่าตัวเอง บางคนกินเหล้าเถื่อนดีกรีสูงๆ ไส้พอง ดื่มน้ำกินอาหารไม่ได้เลยตาย บางคนก็กินเหล้าฝรั่งจนติด ครั้นกินเหล้าไทยภายหลังจึงเกิดเป็นโรค เช่นตับแข็งไส้พอง ไส้ทะลุ สุราทำให้ประสาทเสื่อม ทำให้ร่างกายเสื่อม ทำให้สติสัมปชัญญะเสื่อม ทำให้เสื่อมกำลังปัญญา พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงโทษของสุราไว้มากมายว่า หนึ่ง ธนชานิ เป็นเหตุให้เสียทรัพย์ โดยไม่ได้ประโยชน์อะไรตอบแทน สอง กลหวฑฺฒนี เป็นเหตุก่อการทะเลาะวิวาท สาม หิริโกปีนนิทฺธํสนี เป็นเหตุให้เปิดเผยความลับหรือไม่มียางอาย สี่ โรคานํ อายตนํ เป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บทำให้ร่างกายทุพพลภาพ ห้า ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณี เป็นเหตุทอนกำลังปัญญาให้เสื่อมทรามลง นี่แสดงแต่โทษ คุณของสุราไม่มีเลย พระองค์จัดว่าการดื่มสุราเมรัยเป็นอบายมุข คือทางฉิบหายแห่งโภคทรัพย์ด้วยผลาญร่างกายเสื่อมสุขภาพอนามัยด้วย ทำให้ปัญญาเสื่อมด้วย ที่เสียร้ายกาจก็คือทำให้ขาดสติความรอบคอบ มนุษย์นั้นจะทำอะไรไม่ผิด ก็เพราะมีสติปัญญาควบคุมกันอยู่ สติยั้งคิดปัญญาพิจารณาให้เห็นคุณและโทษ เมื่อเห็นว่าเป็นโทษแล้วงดเว้นไม่เกี่ยวข้อง ไม่เสพ

ไม่ทำความเสียหายทุกข์ยากเดือดร้อนก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้น เมื่อเห็นว่าเป็นคุณด้วยปัญญาแล้วก็พยายามทำ แม้จะยากลำบากอย่างไรก็ไม่กลัว เมื่อยังมีสติกับปัญญาควบคุมจิตอยู่ก็จะสามารถรักษาศีลและรักษาคุณธรรมที่ดีของมนุษย์ไว้ได้

ความเป็นผู้ใหญ่เป็นผู้ปกครองคนนั้น จะมีการปกครองศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ เพราะทำตัวให้ผู้น้อยนับถือ เราเป็นผู้นับถือผู้ใหญ่เพราะเหตุใด ถ้าจะจาระไนก็คือ หนึ่ง เพราะท่านมีเมตตากรุณาอุปการะเกื้อกูล สอง เป็นผู้ตั้งอยู่ในความยุติธรรม สาม มีสัจจะความจริงและความซื่อตรงเป็นอัธยาศัย สี่ มีความประพฤติดีตามคลองธรรม ห้า เป็นคนอายบาปและกลัวบาปไม่ทำความชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เมื่อท่านผู้ใหญ่พร้อมด้วยคุณธรรมเหล่านี้แล้วเราก็เคารพนับถือไหว้กราบ จะปกาสิตอะไรลงมา ก็เชื่อฟังปฏิบัติตามทั้งนั้น เพราะรู้ว่าท่านทำด้วยเมตตากรุณา ทำด้วยสติปัญญา มีสติรอบคอบ ท่านทำด้วยเคารพต่อความถูกต้องตามคลองธรรม ทำด้วยความซื่อตรงยุติธรรมไม่ใช่ทำเพราะความลำเอียง แต่ว่าท่านกลัวบาป การใดที่เป็นบาปเป็นโทษก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่นแล้วท่านไม่ทำเด็ดขาด เมื่อรู้ดังนี้แล้วก็มอบกายถวายชีวิตยอมให้ท่านปกครองคุ้มภัยอันตรายให้โดยประการทั้งปวง นี่แสดงให้เห็นว่าท่านผู้ใหญ่มีศีลธรรมเป็นผู้ปกครองนั้นย่อมเป็นร่มเงาอันเย็นอันปลอดภัย ด้วยเหตุนี้แหละผู้ปกครองทุกคนจึงต้องมีศีลคือความตั้งใจงดเว้นการฆ่าการทำร้ายร่างกาย การคดโกงเบียดบังยักยอก หรือกดขี่เอาทรัพย์ การเคารพสิทธิ์ในลูกเมียของผู้อื่น ไม่เข้าไปละเมิด เคารพต่อวาจาของตนที่พูดออกไป พูดแล้วไม่คืนคำพูดแต่วาจาที่จริง ถ้าเขาจับได้ว่าไม่รับผิดชอบรู้หลบเป็นปีกรู้หลีกเป็นหาง รับแต่ส่วนดีส่วนเสียไม่รับ แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มุ่งเอาแต่ได้เฉพาะตัว ไม่รับผิดในเมื่อทำผิดไปแล้ว ก็ยิ่งไม่นับถือ คนมีสติสัมปชัญญะทำอะไรผิดยาก ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ปกครองคนมาก ๆ เช่นคนทั้งประเทศนั้นทำผิดเล็กน้อยก็เป็นผิดใหญ่เพราะเล็กน้อยของผู้ใหญ่นั้น ย่อมเฉลี่ยความเสียหายให้แก่คนทั้งหมู่ทั้งคณะที่ตนปกครองอยู่ ถ้าผู้น้อยทำผิด ผู้ใหญ่แก้ไขได้ ถ้าผู้ใหญ่ผิดเสียเองใครจะแก้ไข เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่แม้จะรู้จักผิด ก็ต้องพยายามอย่าทำความผิดเหตุที่น่าเกลียดที่สุด ก็คือผิดศีลธรรมผิดกฎหมายผิดระเบียบแบบแผนขนบประเพณีอันดีซึ่งเป็นเครื่องคุ้มครองรักษาสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ถ้าผู้นำปกครองผิดเสียเองแล้ว ใคร

เขาจะเคารพสิ่งที่มีไว้เป็นเครื่องคุ้มครองสังคมให้มีสันติสุขนั้น ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ปกครองเป็นผู้ละเมิดเสียเองแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็เสื่อมค่า คนที่เคารพก็ยังเคารพอยู่ แต่คนที่ไม่อยากเคารพอยู่แล้ว ก็จะประพฤติตามผู้หลักผู้ใหญ่ที่ไม่น่าเคารพก็นำให้คนแตกเป็นสองพวก คือพวกที่เคารพก็ไม่นับถือท่านผู้ปกครองที่ไม่เคารพศีลธรรมกฎหมายระเบียบแบบแผน และขนบประเพณีอันดี พวกที่ไม่เคารพแต่หาได้นับถือท่านผู้ปกครองโดยจริงใจไม่ มุ่งแต่จะได้ประโยชน์ของตัวแต่ไม่เคารพสิทธิและประโยชน์ของผู้อื่น เมื่อเช่นนี้ผู้เป็นผู้ใหญ่ปกครองเขาก็หมดความศักดิ์สิทธิ์ในตัว หมดความเชื่อถือในทางใจ ศีลและสัตย์จึงเป็นคุณธรรมที่ทำให้ผู้ปกครองเป็นที่เชื่อถือเคารพยำเกรงด้วยประการทั้งปวง และการปกครองขึ้นอยู่กับศีล ผู้ปกครองก็ต้องมีศีล และแสดงให้ปรากฏว่าเป็นผู้รับศีล ถ้าไม่ตั้งใจรับศีล ก็ยากที่จะเชื่อถือว่าเป็นผู้มีศีลมีสัตย์ ในที่ชุมนุมข้าราชการใหญ่ ๆ ให้ศีลไปแล้วเงียบกริบ จะมีคนรับดังบ้างก็แต่เพียงน้อยคนนอกนั้นรับในใจรับหรือไม่รับก็ไม่รู้ ฉะนั้นศีลจึงเป็นคุณธรรมความดีที่ควรจะปฏิญาณให้ปรากฏว่าฉันเป็นคนมีศีล ทำให้ไว้ใจได้ผู้ใหญ่ควรจะรับศีลดัง ๆ ให้ผู้น้อยรู้ว่าฉันรับ ทุกคนต้องรับตามกันเมื่อลั่นวาจารับศีลจากปากพระด้วยกลั่นออกมาจากน้ำใจจริงก็เป็นผู้มีศีล หูของตนก็ได้ยินเสียงของตนว่าปฏิญาณต่อหน้าพระว่าฉันรับศีล การที่จะประพฤติละเมิดศีลก็ยากขึ้น เพราะทำให้รู้สึกละอายใจละอายปากของตน เพราะได้ปฏิญาณต่อหน้าพระรัตนตรัย หรือพระสงฆ์ เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ลั่นวาจาปฏิญาณว่าฉันเป็นผู้รับศีล ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเคร่งครัด ทุกคนเขาสมัครใจรับศีลอาราธนาศีลเองและสมาทานว่าดัง ๆ ฉะนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้สำนึกว่า เราได้รับศีลมาแล้ว ศีลจะคุ้มครองท่านผู้ที่รับศีลนั้นให้เป็นที่นับถือและเชื่อถือของชนทั้งหลาย ใครมีศีลเราเชื่อถือไว้วางใจได้ เช่นพระมีศีลมากเราจึงเคารพไหว้กราบและไว้ใจให้เข้าไปในห้องหับที่เก็บทรัพย์สินอันมีค่า เพราะเชื่อว่าพระมีศีลจะไม่เป็นแนวที่หาให้โจรผู้ร้ายเข้ามาลัก และจะไม่ลักเองด้วย พระเป็นที่เชื่อถือว่าปลอดภัยเพราะมีศีลฉันใด คฤหัสถ์ที่มีศีลก็เป็นที่เชื่อถือไว้ใจได้ฉันนั้น เพราะฉะนั้น การรับศีลดัง ๆ จึงไม่ควรอาย ท่านผู้ฟังทั้งหลายจึงควรจะรับศีลให้ดังเป็นกิจลักษณะ เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างที่ดี เพื่อให้ทุกคนปฏิญาณตนว่าเป็นผู้มีศีล เพื่อเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจกันว่าเป็นผู้มีศีล จะบงการบังคับบัญชาให้ทำอะไรก็ให้ทำในคลองธรรมแล้ว

ความสงบก็ย่อมมี ความเชื่อถือไว้วางใจกันก็มี ใครจะมาโพนทนาว่าใครเป็นผู้ไม่มีศีลไม่มีสัตย์ก็ยาก ถึงแม้จะแกล้งด่าก็ไม่มีใครเขาเชื่อ เขากลับจะชังคนที่มาด่าคนผู้มีศีลเสียอีก เพราะฉะนั้น เพื่อจะแก้สถานะการณ์ให้ดีขึ้น เราจึงต้องแก้ด้วยศีลธรรม ถ้าเป็นผู้ปกครองก็จะแก้ด้วยธรรมะของผู้ปกครอง คือ แสดงให้เขาเห็นประจักษ์ว่า ผู้ปกครองของเขานั้นมีธรรมะของผู้ปกครองบริบูรณ์ ท้าให้พิสูจน์ได้ทุกขณะ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเหตุการณ์วุ่นวายไม่นับถือผู้ปกครองก็จะหมดไป จะทำให้ทุกคนยำเกรงกฎหมาย ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีของชาติของศาสนา เมื่อทุกคนเคารพกฎหมายมีจิตใจเคารพในศีลธรรมของชาติของศาสนาแล้ว ความสงบสุข ความเชื่อถือไว้วางใจกัน เหตุการณ์เบียดเบียนกันก็จะสงบระงับสิ้นไป นี้เป็นการแก้ที่ถูกทาง เพราะฉะนั้น การที่ท่านรัฐมนตรีกระทรวงเป็นผู้ชักนำข้าราชการในปกครองของตน ให้เข้าวัดรักษาศีลฟังธรรม ตามวิสัยของสัปปุรุษผู้นับถือพระพุทธศาสนา ชื่อว่าทำชอบตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการกระทำที่ควรประพฤติตามเป็นอย่างยิ่ง และควรได้รับคำยกย่องสรรเสริญของบัณฑิตทั้งหลาย

ธรรมของผู้ปกครองข้อที่ ๒ คือ "ศีล" มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาฉะนี้ฯ

ธรรมของผู้ปกครอง

ข้อที่ ๓ คือบริจาค

บริจาค ในหมวดธรรมของผู้ปกครองนี้มาร่วมกับทานซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทานกับบริจาค ต่างกัน ทานได้แก่การให้พัสดุสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นเครื่องบำบัดทุกข์หรือพอกพูนความสุขแก่ผู้รับ ส่วนบริจาคย่อมหมายความกว้างกว่าทาน ด้วยเหตุนี้ในอรรถกถาจึงแสดงถึงความสละเป็นส่วนรวม ได้แก่สละทรัพย์ส่วนใหญ่สร้างสรรค์สิ่งที่จะให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ผู้อยู่ในปกครองเป็นส่วนมาก เช่น ในคราวที่ต้องอุทกภัย อัคคีภัย วาตะภัย หรือโรคภัยแล้ว ผู้ปกครองจะต้องสละทุกอย่างทั้งทรัพย์สินเพื่อบำบัดทุกข์ภัยเหล่านั้นให้หมดไป และต้องสละความสุขส่วนตัวที่จะต้องไปตรากตรำลำบาก เพื่อบำบัดทุกข์ บำบัดภัยให้แก่ผู้ที่อยู่ในปกครองจนกว่าจะถึงที่สุดคือปลอดทุกข์ปลอดภัยแล้วความเป็นผู้ยอมสละเช่นนี้เป็นเหตุให้เกิดความนับถือและเชื่อถือว่า ท่านผู้ปกครองเป็นผู้มุ่งบำบัดทุกข์ พอกพูนความสุขให้แก่พวกเขาจริงจัง ย่อมเอาเป็นธุระในยามทุกข์ยากเดือดร้อนในยามที่มีภัยอันตราย เพราะฉะนั้น ความสละส่วนใหญ่นี้ แม้ไม่มีงบประมาณจะจ่าย ก็ต้องหาทางอื่นมาให้ทันท่วงที ด้วยเหตุนี้แหละรัฐบาลของทุกประเทศ จึงต้องมีเงินทุนคงคลังหรือนอนคลังไว้เพื่อไว้ใช้ในคราวที่เกิดทุกข์ฉุกเฉิน จะได้มีใช้ หากจะตั้งงบประมาณการจรไว้ใช้ อาจจะหมดเสียก็ได้ แต่ทุกข์ภัยที่เกิดขึ้นเป็นส่วนรวมนี้เป็นเรื่องที่จะนอนใจทอดธุระไม่ได้แม้น้ำไม่ท่วมแต่ไม่มีน้ำจะทำนา นี่ก็เป็นภัยอีกประการหนึ่ง ที่ท่านเรียกว่าฉาตกภัย ภัยที่เกิดจากความแห้งแล้ง ต้องอดอยากไม่มีอาหารบริโภค ท่านผู้ปกครองจำจะต้องแก้ไขให้ทันท่วงที เมื่อหมดทางที่จะทำไร่ทำนาทำสวนได้ ก็ต้องใช้ทุนทรัพย์หาเสบียงอาหารมาเตรียมไว้ให้พร้อม อย่ารอให้ทุกข์มาถึงก่อน เพราะเมื่ออดอาหารกันมาก ๆ เข้าแล้วก็อาจมีโรคภัยเบียดเบียน ทำให้ท้องเสีย อาจจะมีโรคระบาดเกิดขึ้นเป็นขั้นที่ ๒

ความเป็นผู้หยั่งเห็นกาลไกลกว่าภัยอันตรายจะมาได้อย่างไร เมื่อรู้ทางแห่งภัยอันตรายแล้ว เตรียมป้องกันไว้เสียก่อน หากภัยอันตรายมาถึง ก็บำบัดแก้ไขได้ทันท่วงที ความยอมสละเพื่อตระเตรียมป้องกันภัยอันตรายนี้เป็นความสำคัญมาก จะรอให้ภัยมาถึงตัวเสียก่อน แล้วจึงคิดแก้ไขย่อมเป็นการสายเกินไป ชีวิตทรัพย์สมบัติจะวอดวายและทรัพย์สมบัติที่จะใช้บำบัดบรรเทาก็จะเสียมากและจะได้ผลไม่คุ้มกัน ความเตรียมตัวไว้ก่อนจึงเป็นทางปลอดภัยดีกว่า แต่ผู้ปกครองที่ไม่หยั่งเห็นกาลไกล ไม่คำนึงถึงข้อนี้ ก็ย่อมแก้ไขไม่ทันท่วงที ด้วยเหตุนั้นการสละจึงควรมีเพื่อบำบัดทุกข์ภัยเฉพาะหน้าหรือเตรียมไว้เพื่อป้องกันภัยอันตรายอันอาจมีมาถึง ความรู้จักสิ่งธรรมชาติคือ ดิน น้ำ อากาศ ลม ไฟ ศึกษาให้เข้าใจเช่นมีกองอุตุนิยมวิทยา เพื่อศึกษาให้รู้ภัยธรรมชาติซึ่งเกิดแต่ ดิน น้ำ ไฟ ลม จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องลงทุนสร้างให้พร้อมเพื่อรู้ล่วงหน้า จะได้เตรียมป้องกันภัยอันตรายไว้ก่อน ความสละเช่นนี้เป็นความสละที่ทำเพื่อความปลอดภัยเป็นส่วนรวม

อนึ่ง ภัยภายนอกซึ่งเกิดจากข้าศึกศัตรูจะยกมาเบียดเบียน ก็เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองจะต้องป้องกันเหมือนกันเพราะฉะนั้นทุกประเทศที่เป็นผู้ไม่ประมาท จึงมีการตระเตรียมเพื่อป้องกันมากกว่าที่จะไปย่ำยีใคร ๆ การมีกองทัพไว้ป้องกันข้าศึกภายนอก และการมีกำลังตำรวจไว้เพื่อ รักษาความสงบสุขภายในให้ปริมาณพอแก่ความต้องการนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นมาก ถ้าปล่อยไปตามยถากรรม ภายในมีภัยเกิดแต่โจรผู้ร้ายชุกชุม ราษฎรไม่เป็นอันหลับอันนอนไม่เป็นปกติสุข ก็ทำให้มีทุกข์กายทุกข์ใจ ไม่เป็นอันทำมาหากิน โภคทรัพย์ก็ตกต่ำลงไป ทำให้ภาษีอากรตกต่ำลงด้วย ขาดกำลังทรัพย์ที่จะบำรุงและป้องกันประเทศชาติอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้น ความอยู่เย็นเป็นสุขของอาณาประชาราษฎรจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะบริจาคลงทุนเพื่อให้มีทั่วถึง ไม่ควรคำนึงถึงความสิ้นเปลือง เพราะเมื่อราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากินเป็นปกติแล้วโภคผลอันเกิดแต่แรงงานของประชาราษฎร ก็เพิ่มพูนเป็นผลสนอง ข้าศึกศัตรูภายนอกนั้นถ้าจะถือว่าทำสัญญากันแล้วไม่มีทางที่จะรบกันได้ นั่นเป็นความประมาท ถ้ามนุษย์ยังมีโลภยังมีเห็นแก่ตัว ยังมีคิดเอาเปรียบกันอยู่เพียงไรแล้ว ก็ไว้ใจไม่ได้เพียงนั้น เพราะฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดา จึงไม่ทรงตำหนิติเตียนการมีกองทัพไว้เป็นเครื่องป้องกันประเทศ และพระมหากษัตริย์ในอดีตกาลเห็น

การรบเป็นกีฬาของพระองค์ ทั้งนี้ไม่ใช่เอาชีวิตมนุษย์มาเป็นของเล่น แต่ฝึกฝนให้พลเมืองเป็นผู้กล้าหาญเข้มแข็งอดทนรู้ค่าของชีวิตทรัพย์สมบัติ รู้ค่าของอิสรภาพ และเอกราชอธิปไตยเมื่อพลเมืองทุกคนที่เป็นเพื่อนร่วมชาติ รู้ค่าของเอกราชและอธิปไตย รู้จักรักชาติบ้านเมืองของตนแล้ว ก็จะฝึกฝนตนให้เป็นผู้ฉลาดมีความกล้าหาญในทางที่ชอบและสามารถเป็นกำลังของชาติอย่างแท้จริง การทำเช่นนั้นเป็นหน้าที่ของท่านผู้ปกครอง ในสมัยเมื่อมีพระมหากษัตริย์ทรงอำนาจเด็ดขาด พระมหากษัตริย์ก็จะต้องทรงเป็นผู้นำคือยอมตายก่อน เมื่อปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยก็ย่อมเป็นนโยบายของรัฐบาลที่จะต้องป้องกันประเทศ ใครจะตำหนิติเตียนว่าสร้างกองทัพไว้รบกับใครนั้น ไม่ควรจะฟัง แต่ควรจะตอบว่ามีไว้เพื่อป้องกันรักษาชาติบ้านเมือง อิสรภาพเอกราช และอธิปไตยของชาติเพราะมนุษย์ตาดำ ๆ ด้วยกันแม้เป็นชาติเดียวกันยังเบียดเบียนข่มเหงทำร้ายกันเอง ถ้าต่างชาติต่างศาสนากันแล้วก็อาจจะเบียดเบียนข่มเหงกันได้ง่าย ถ้าบุคคลต่อบุคคลเบียดเบียนข่มเหงกัน ก็ยังพอทำเนา ถ้าชาติต่อชาติยกกองทัพเข้ามาบุกกันเข้าแล้ว ก็เป็นภัยส่วนรวม เพราะฉะนั้นโบราณกะบัณฑิตท่านจึงว่า "กันไว้ดีกว่าแก้" การที่เตรียมเครื่องป้องกันภัยอันตรายไว้ก่อนนั้น เป็นการถูกการชอบ เป็นการบริจาคสละเพื่อความปลอดภัยแม้จะยังจะไม่ได้ผลตอบแทนในทันที ก็เป็นเครื่องอุ่นใจของอาณาประชาราษฎร เพราะฉะนั้น การสร้างสิ่งที่เกิดความอุ่นใจ เช่นกองทัพเป็นต้น เป็นเครื่องทำให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ต้องอพยพหลบภัยออกจากชายแดนเข้ามาอยู่ในเมืองหลวง การที่ราษฎรหวาดระแวงภัย และเมื่อมีข้าศึกชายแดนเกิดขึ้นแล้วต้องทิ้งเคหสถานทรัพย์สมบัติของตนที่ได้ทำมาหาได้แสนยาก อพยพหลบภัยไป เป็นการบ้านแตกสาแหลกขาด ทำให้วุ่นวายแก่การปกครอง เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดในการปกครองจึงต้องยอมสละ เพื่อป้องกันผลร้ายเช่นนี้ การสละเช่นนี้เป็นการสละเพื่อส่วนรวมเป็นนโยบายของผู้ปกครอง นี้เป็นสละทรัพย์สินเงินทอง สละชีวิต สละทุกอย่าง เพื่อความเป็นอยู่ได้แก่มนุษยชนทั้งชาติ

ผู้ปกครองนั้นในทางที่ชอบแล้ว จะต้องมีวัตถุประสงค์ คือมุ่งบำบัดทุกข์พอกพูนความสุขแก่ผู้ที่อยู่ในปกครอง จิตที่เป็นกุศลมุ่งบำบัดทุกข์พอกพูนความสุขนั้นเป็นเหตุให้ดำเนินการที่เป็นกุศลจริง ๆ แต่ว่ามนุษย์ที่อยู่ในปกครองนั้นย่อมมีดีชั่ว โง่ ฉลาด เป็นพาล

เป็นบัณฑิต ผู้ที่โง่อาจทำผิดเพราะไม่รู้ผิดก็ได้ ผู้ที่ฉลาดแต่มีนิสัยโกง อาจจะใช้ความฉลาดของตนโกงเพื่อนมนุษย์ก็ได้ ผู้ที่เป็นพาล ไม่รู้จักผิดชอบดีชั่วก็ย่อมประพฤติตามวิสัยของคนพาลเบียดเบียนก่อทุกข์แก่เพื่อนมนุษย์แม้ผู้สุจริตไม่เบียดเบียนใครเมื่อเป็นเช่นนี้ก็มีความจำเป็นที่จะต้องปราบปรามคนอันธพาลให้หมดไป แต่ถ้าจะฆ่าคนพาลเสียให้หมดประเทศแล้ว ก็ผิดวิสัยของผู้ปกครองการปกครองนั้นจะต้องป้องกันคนดีไม่ให้เสีย คือส่งเสริมให้ประพฤติดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ผู้ที่เสียแล้วมีทางที่จะแก้ไขดัดสันดานให้เป็นคนดีได้ ก็ต้องพยายามทำ เมื่อหมดทางที่จะดัดสันดานให้เป็นคนดีได้ อยู่ไปเพื่อเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ก็ต้องแยกให้อยู่ต่างหาก เช่นเก็บไว้ในเรือนจำถ้าจะให้อภัยแก่คนอันธพาลเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ก็ทำให้คนดีเดือดร้อนทุกข์ยากทั่วไป เพราะฉะนั้น จึงต้องยอมสละคนจำพวกนี้ ไม่มุ่งประโยชน์จากแรงงานวิชาความรู้ หรือชีวิตของเขา เอาไปกักกันไว้ในที่ปลอดภัยอันตราย นี้ก็เป็นลักษณะยอมสละแต่การที่คิดล้างผลาญเสียให้หมดไปนั้น ย่อมเป็นการผิดวิสัยของผู้ปกครองเพราะชีวิตของมนุษย์ย่อมเป็นของมีค่า หากจะดัดสันดานเขาให้รู้สำนึกผิดชอบดีชั่วแล้วกลับตัวเป็นคนดีได้ก็ย่อมเป็นพลเมืองดีและเป็นกำลังของชาติบ้านเมืองได้ ด้วยเหตุนี้แหละ การที่สร้างนิคนสำหรับดัดสันดานคน สร้างนิคมสำหรับคนเกียจคร้านประกอบอาชีพ นี้ก็เป็นการสละเพื่อให้ราษฎรพลเมืองได้มีการอาชีพ และได้ประพฤติตัวดีให้เป็นพลเมืองที่ดีคือเป็นกำลังของบ้านเมือง ความสละเช่นนี้ เป็นความสละที่ถูกต้องตามครองธรรมและตามหลักของผู้ปกครอง เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองจึงต้องมีใจประกอบด้วยเมตตา คือความหวังดี ปรารถนาให้ความสุขความเจริญ กรุณาคือความสงสารหวั่นใจ มุทิตาคือพลอยยินดีในความเจริญพอกพูนของอาณาประชาราษฎร อาชีพอันใดที่ราษฎรสามารถทำให้เจริญได้ก็เปิดโอกาสให้ทำและส่งเสริมให้ขยายวงกว้างออกไปรัฐบาลไม่เข้าไปแทรกแซงหรือเข้าชิงอาชีพนั้น ๆ เอาไปจัดการเสียเองการทำเช่นนั้นจะทำให้ราษฎรเกิดความอิดหนาระอาใจ ไม่กล้าใช้แรงใช้ปัญญาและใช้ทรัพย์ของตน เพราะรู้ว่าเมื่อตนทำให้บังเกิดผลแล้วก็จะถูกแย่งเอาไปเป็นของรัฐ อย่างมีประเทศบางประเทศที่ถือลัทธิอื่นจากประชาธิปไตยใช้กันอยู่ เพราะฉะนั้น การเปิดให้ราษฎรประกอบอาชีพที่ชอบเป็นมรรคเป็นผลแล้ว แบ่งส่วนรายได้ของตนให้เป็นค่าภาษีอากรให้เพิ่มพูนขึ้น

โดยรัฐบาลไม่ต้องลงทุน เพียงแต่ควบคุมการใช้แรงงานให้เป็นธรรมแก่สังคม เพียงเท่านี้ก็ชื่อว่าได้สละ ได้ให้อิสรภาพ เสรีภาพและให้สิทธิในการอาชีพแก่อาณาประชาราษฎร

ความสำคัญแห่งความยอมสละ นี้ขึ้นอยู่แก่สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ เมื่อมีความจริงใจไว้แต่ต้นว่าเป็นผู้ปกครองเพื่อบำบัดทุกข์และพอกพูนความสุขให้แก่ผู้อยู่ในปกครอง ก็จำจะต้องระมัดระวังให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเจตจำนงที่ได้ตั้งไว้ มนุษย์ปุถุชนย่อมมีความโลภ โกรธ หลง โลภย่อมเป็นเหตุให้ประพฤติผิดธรรม ท่านจึงว่า โลโภ ธมฺมานํ ปริปนฺโถ ความโลภเป็นอันตรายแก่ธรรมะคือความดีทั้งหลาย แทนที่จะให้กลับเอาเสีย เพราะฉะนั้น เมื่อสมควรจะให้ต้องให้เมื่อสมควรจะเอาต้องเอา คือเอามาเป็นประโยชน์ส่วนรวมไม่เห็นแก่หน้าใครทั้งสิ้น เมื่อเก็บภาษีให้เป็นธรรมแก่สังคมทั่วถึงกันแล้ว ไม่จำกัดชั้นวรรณะ และไม่เห็นแก่หน้า และเป็นที่รู้กันว่า ไม่มีใครได้สิทธิพิเศษที่ไม่ต้องเสียภาษี ทุกคนก็จะต้องตั้งหน้าตั้งตาประกอบการทำมาหากิน เพื่อมีรายได้มาเลี้ยงตน เลี้ยงครอบครัว และเลี้ยงประเทศชาติ บำรุงศาสนาให้เจริญ ความสละความโกรธเคืองเคียดแค้นนี้ ก็เป็นสิ่งสำคัญเหมือนกัน เพราะผู้ที่มีกำลังใจสูงด้วยเมตตากรุณา ปรารถนาความเจริญเป็นส่วนรวมแล้ว ก็ย่อมมีกำลังใจแรง และทุ่มเทกำลังทุกส่วนเพื่อให้บรรลุผล เมื่อมีผู้ขัดขวางความเจริญขึ้นแล้ว ก็ย่อมเกิดโทสะและขึ้งเครียดอย่างแรง ถ้าไม่มีความยับยั้งใจ ก็จะเป็นเหตุให้ล้างผลาญผู้ที่ขัดขวางนั้น เมื่อมุ่งจะทำคุณก็ต้องให้เป็นคุณ การที่จะลงโทษแก่ผู้กระทำผิดละเมิดขัดขวางความเจริญ ก็มีกฎหมายบ้านเมืองเป็นหลักอยู่ เพราะฉะนั้น ควรใช้กฎหมายบ้านเมืองเป็นเครื่องลงโทษดัดสันดานคนอันธพาลนั้น ๆ ไม่ใช้อำนาจส่วนตัวเข้าไปแทรกแซงลงโทษเอาโดยพลการ ถ้าทำดังนั้นแล้ว ความโหดร้าย ทำเกินสมควรปรากฏแม้เพียงเล็กน้อยในเวลาที่โทสะเข้าครอบงำ ก็จะทำให้ท่านผู้ปกครองเป็นที่หวาดกลัวยิ่งกว่าที่จะรู้สึกว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัย ก็จะเสื่อมความนับถือรักใคร่ลงโดยลำดับจนถึงกลับกลายเป็นเกลียดชัง และพร้อมกับเป็นปฏิปักษ์ ในระบอบประชาธิปไตยนั้นให้สิทธิแก่ผู้ที่จะแสดงความคิดเห็นขัดแย้ง ทั้งนี้ เป็นการขัดแย้งเพื่อป้องกันความเสียหายไม่ให้เกิดขึ้น จึงเป็นการสมควรที่จะต้องให้อภัย แม้แก่ผู้คัดค้านในทางที่ผิดคือผิดทางของผู้รู้ผู้ฉลาดผิดหลักวิชาหรือผิดเหตุผล การที่ให้อภัยสละความถือโทษนั้น ทำให้ทุก ๆ คนที่มีเจตนาดีต่อส่วนรวม คือประเทศชาติ

ให้สิทธิในการออกความคิดเห็นของตน โดยปราศจากความหวาดกลัวภัยแก่ผู้ปกครอง เราก็จะได้อ่านออกว่าผู้นี้มีความเห็นประกอบด้วยเหตุผลฟังได้ ผู้นี้มีความเห็นไม่ประกอบด้วยเหตุผล มีความเห็นแก่ตัวเห็นแก่พวกพ้องเป็นส่วนน้อย ฟังไม่ได้ เมื่ออ่านคนออกแล้วก็ใช้คนถูกไม่ใช้คนที่เห็นแก่ตัวให้มาบริหารงานการ ความยุ่งยากเดือดร้อนเพราะความประพฤติตามอำนาจความโลภของจำพวกมักได้เห็นแก่ตัว ก็ไม่เกิดขึ้นเป็นภาระให้ผู้ปกครองต้องขบคิดแก้ไขได้รู้จักเลือกคนที่มีความยอมสละเหมือนกันเข้ามาร่วมงานกัน เพราะฉะนั้น ควรสละบุคคลที่เห็นแก่ตัวเสีย เพราะถ้าเสียดายว่าใช้คล่องแล้ว เลี้ยงคนชนิดนั้นไว้ ก็ทำให้เสียหายแก่วงงาน ผู้มักได้เห็นแก่ตัวนั้น ได้รับมอบหมายการงานใดให้ทำ ก็มุ่งจะกอบโกยเข้าตัว เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ ก็ต้องรับบาปหนักเพราะใช้คนที่ไม่สมควรจะใช้ นี่ก็เป็นอีกเหตุหนึ่ง ซึ่งจะต้องยอมสละบุคคลเป็นภัยต่อประโยชน์ส่วนรวมเสีย

สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจก็คือความอาลัยเสียดาย เมื่อตั้งใจหรือให้สัตย์แก่ใครแล้ว ก็ต้องรักษาไว้อย่าให้เสียสัตย์ ถ้าเสียสัตย์ ก็เสื่อมความเชื่อถือ และเสียทุกอย่างที่เป็นคุณ ท่านว่าผู้ใหญ่นั้นพูดแล้วต้องไม่กลับคำ ถ้ากลับคำแล้วก็เสียผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่จะรับปากรับคำใคร จำจะต้องพิจารณาให้รอบคอบว่า จะเป็นการผิดธรรมผิดหลักของผู้ปกครองอย่างไร ในอดีตกาล พระมหากษัตริย์ทรงพลั้งพระโอษฐพระราชทานพรแก่ใคร ๆ แล้ว พรนั้น ๆ กลับมาเป็นเครื่องผูกมัดพระองค์จะให้ต้องประพฤติผิดธรรม จึงต้องทรงยอมสละราชสมบัติ เพื่อรักษาความมีสัตย์ไว้ นี่แสดงให้เห็นว่าสัจจะความจริงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ควรรักษา บุคคลยิ่งเป็นใหญ่สูงเท่าไร ก็ยิ่งต้องมีสัตย์มั่นคงยิ่งเพียงนั้น จึงจะเป็นที่เชื่อถือมั่นคง เพราะสัจจะนั้นเป็นที่ตั้งแห่งเกียรติ คือชื่อเสียงอันดีงามเป็นที่ตั้งแห่งความนับถือ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า

ธมฺเม ฐิตํ น วิชหาติ กิตฺติ

เกียรติย่อมไม่ละบุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมคือความสุจริต

สจฺเจน กิตฺตึ ปปฺโปติ

บุคคลย่อมได้เกียรติเพราะความสัตย์

ธนญฺจเช องฺควรสฺส เหตุ

องฺคํ จเช ชีวิตํ รกฺขมาโน
องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺจาปิ สพฺพํ
จเช นโร ธมฺมมนุสฺสรนฺโต

"บุคคลพึงสละทรัพย์เสียเพื่อรักษาอวัยวะอันประเสริฐไว้ พึงสละอวัยวะเสียเพื่อรักษาชีวิตไว้ พึงสละเสียทั้งนั้นทั้งทรัพย์ทั้งอวัยวะทั้งชีวิต เพื่อรักษาธรรมไว้" นี้เป็นพระพุทธภาษิตอีกบทหนึ่งซึ่งแสดงไว้ชัดว่า "อะไรเป็นสิ่งที่ควรสละ อะไรเป็นสิ่งที่ควรรักษาไว้" และให้สละสิ่งมีค่าต่ำ เพื่อรักษาสิ่งมีค่าสูงไว้ และสิ่งมีค่าสูงสุดในโลกหรือในชีวิตก็คือธรรม ธรรมในที่นี้หมายถึง คุณธรรมอันเป็นเครื่องส่งเสริมคนให้เป็นคนดี เป็นที่รักเคารพนับถือของประชุมชน คือเป็นผู้มีเกียรติ เช่นความยอมสละ ความสัตย์ เมตตากรุณา เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่เป็นเครื่องรักษาจิตใจให้บริสุทธิ์ ทำให้เป็นที่รักที่นับถือ เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้สละทรัพย์ อวัยวะและชีวิต เพื่อรักษาธรรม เพราะแม้ชีวิตดับไปแล้ว แต่ชีวิตนั้นถ้ามีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา ย่อมมีค่าควรเคารพนับถือ แม้ดับไปแล้ว ทุกคนยังอาลัยเสียดายไหว้กราบเคารพบูชา ถ้าไม่รักษาธรรมไม่ยอมสละ เพราะเห็นแก่ทรัพย์ อวัยวะหรือชีวิตทำลายคุณธรรมคือความสัตย์ หรือความซื่อตรงสุจริตเสีย แม้มีชีวิตเป็นอยู่ก็ไร้ค่า เสื่อมความนับถือ หลักมีอยู่ว่าผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองคนนั้น ต้องทำตนให้เป็นที่นับถือ เมื่อนับถือแล้วก็เชื่อฟังคำแนะนำตักเตือนสั่งสอน เคารพฟังคำสั่งปฏิบัติตามบังคับบัญชา ด้วยเหตุนี้แหละสัจจะคือความซื่อตรงต่อกันจึงเป็นธรรมที่ไม่ควรสละ มนุษย์ทั้งหลายเชื่อถือไว้วางใจกันก็เพราะมีสัตย์ต่อกัน เพราะฉะนั้นความมีสัตย์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรรักษาไว้ สัจจะจึงเป็นสิ่งที่มีค่าเหนือชีวิต อวัยวะ และทรัพย์ทุกประการ ในฆราวาสธรรม คือธรรมของผู้ครองเรือน ท่านแสดงคุณธรรมของผู้ครองเรือน ๔ ประการ คือสัจจะ ความซื่อตรงต่อกัน ทมะคือความข่มใจในเมื่ออยากจะประพฤติอะไรนอกศีลนอกธรรมแล้ว ก็ต้องข่มใจไว้ ขันติ อดใจไว้ในเมื่อถูกยั่วเย้าหรือรุกรานให้เกิดกิเลสขึ้นแล้ว ไม่ประพฤติตามอำนาจกิเลส จาคะ คือสละความเห็นแก่ตัว ในเมื่อมีหน้าที่ที่จะต้องทำประโยชน์ส่วนรวมและสละทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นข้าศึกแก่สัจจะนั้น แม้ลาภสักการะที่ตนจักได้ ถ้าเป็นเครื่องทำลายสัจจะคือความซื่อตรงต่อกันแล้วก็ไม่ควรยินดี สละมันเสียด้วยความเต็มใจ ถ้ายังมีสัจจะต่อกันอยู่ ก็เชื่อถือไว้วาง

ใจกัน อยู่ด้วยกันได้ด้วยความสงบสุข ผู้ครองเรือนเช่นในครอบครัวต้องมีสัตย์ มีความสละฉันใด วงงานใหญ่ ๆ ที่ต้องปกครองคนมาก ทุกคนต้องมีสัตย์ต่อกันฉะนั้น ห้างร้านบริษัทที่ล้มละลายและคดโกงกัน ก็เพราะเหตุที่ไม่มีสัตย์ต่อกันนั่นเอง สัจจะจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่เป็นหลักประกันความวิบัติล่มจมล้มละลายของกิจการอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของคนมาก ในอธิษฐานธรรม แสดงธรรมะ ๕ ประการ คือปัญญาความรู้เหตุผลตามเป็นจริงว่า อะไรเป็นทางเจริญและทางเสื่อม สัจจะคือความจริงที่เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อบรรลุความสงบสุข จาคะ คือความสละที่เป็นข้าศึกต่อความจริง ซึ่งได้แก่ความโลภเห็นแก่ตัวความเสียดายหรือความลำเอียง เมื่อมีปัญญารู้ความจริงคือตัวเหตุแห่งความจริง และความเสื่อมแล้วสละสิ่งที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสีย ประกอบเหตุแห่งความเจริญ ก็สละเสียผู้ปฏิบัติเช่นนั้น ย่อมบรรลุความเจริญสมความปรารถนา และย่อมมีสันติสุขเป็นผล ความสละในอธิษฐานธรรมนี้หมายถึงสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ แม้ความเกียจคร้านก็เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจเหมือนกัน เมื่อมุ่งผลอันใดที่ตนปรารถนาก็ต้องใช้ความพากเพียรพยายาม ถ้าไปแพ้แก่ความยากลำบากแพ้แก่อารมณ์เข้าแล้วทำให้ท้อถอยคลายความพากเพียรเสียนั้น เป็นอันตรายแก่ความจริงใจ ต้องสละทั้งหมด เมื่อคลายความเพียรเสีย ท้อถอยเกียจคร้าน ความสำเร็จก็ยากที่จะมี ด้วยเหตุนี้ผู้ที่จะบรรลุความสำเร็จผลคือความชนะทุกประการ จึงต้องยอมสละทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นอันตรายแก่ความสำเร็จ การสร้างความเคารพนับถือนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด บุคคลที่จะสร้างตนให้เป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งประเทศนั้น ต้องบำเพ็ญคุณความดีมากมาย เมื่อคุณความดียังเต็มเปี่ยมอยู่แล้ว ความเสื่อมจากความเคารพนับถือก็ไม่มี เพราะฉะนั้นเมื่อมีเสียงตำหนิติเตียนอันใดเกิดขึ้นแล้วก็จะต้องพิจารณาตนก่อน การพิจารณาตัวบุคคลผู้ตำหนิติเตียนเพื่อให้เห็นความบกพร่องในตนว่า เกิดขึ้นเพราะเหตุอันใดแล้วสละเหตุนั้นเสีย ความเสื่อมจากความนับถือก็ไม่มี มีแต่ความเจริญด้วยความนับถือ ความสละนี้จึงเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองโดยสละความโกรธเคืองอาฆาตพยาบาททีมีเป็นส่วนตัว หรือส่วนหมู่คณะให้หมดไป และแม้จะเป็นผู้นำในการรบต่อต้านข้าศึก ก็ต้องทำใจให้เป็นธรรมแม้แก่ข้าศึกด้วย ถ้ามิฉะนั้นแล้ว ความเป็นผู้น่าเกลียดไม่น่านับถือจะปรากฏแก่ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดตนที่รักนับถือและไว้ใจตนนั้น มีข้อสำคัญอันหนึ่ง คือเขาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีใจเป็นธรรมรักความถูก

รักความชอบธรรม รักความจริง รักความสุจริต ก็นับถือและไว้ใจถ้าไปแสดงจิตให้เขาเห็นว่าท่านเป็นผู้เอาแต่ได้ไม่คำนึงถึงความผิดความเสียหายแล้ว ก็จะทำให้เสื่อมความนับถือ และคนที่เข้ามารับใช้ใกล้ชิดนั่นแหละ จะใช้ท่านเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตัวเขาโดยขายชื่อท่านผู้เป็นที่พึ่งพาอาศัยนั้นกิน และท่านก็พูดไม่ออกเพราะตัวท่านผู้ใหญ่ทำตนให้เป็นเยี่ยงอย่างไม่ดีแก่เขาด้วยเหตุนี้แหละ ผู้ใหญ่จึงต้องสละทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นเป็นทางให้เกิดความเสื่อมจากความนิยมนับถือ สิ่งที่ไม่ดีทุกอย่างนั้น ได้ชื่อว่าเป็นสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความจริงหรือความตรง สิ่งใดจริงก็เป็นที่ควรเคารพ ถ้าชั่วจริงก็ต้องสละทั้งคนและวัตถุถ้าดีจริงก็ต้องสงวนรักษาไว้

ความสละทรัพย์สินเงินทองนั้นเป็นที่ทำได้ง่าย แต่ความรู้จักตัดใจให้ขาดจากความโกรธเคืองอาฆาตพยาบาท เป็นสิ่งที่ทำยากมาก ความรู้จักให้อภัยแก่ผู้อยู่ในปกครองลงโทษแก่ผู้ควรลงโทษ ให้เหมาะสมแก่โทษแก่ความผิดของเขา ไม่ลงโทษด้วยความเคียดแค้นอาฆาต เมื่อปฏิบัติเช่นนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในความยุติธรรม ผู้น้อยแม้ถูกลงโทษก็ยังนับถือเพราะรู้สึกตัวว่าตนผิด และท่านลงโทษพอสมควรแก่ความผิด ผู้อื่นได้เห็นเข้าก็ย่อมเคารพยำเกรงว่าท่านไม่เห็นแก่หน้า แม้คนที่ท่านรักได้ใช้สอยได้ประโยชน์เมื่อผิดแล้วท่านก็ลงโทษไม่เอาเรื่องส่วนตัวเป็นข้อยกเว้นให้สิทธิพิเศษ ยังรักษาระเบียบข้อบังคับกฎหมายไว้ นี้เป็นการสละความรักเพราะเห็นว่าใช้ความรัก ในทางที่ผิดหลักธรรมของผู้ปกครองเป็นการเสียหายผู้ใหญ่ที่รู้จักสละ คือแยกระเบียบข้อบังคับกฎหมายธรรมะไว้ส่วนหนึ่ง แยกเอาความชอบใจความพอใจส่วนตัวไว้อีกส่วนหนึ่ง ไม่เอามาปนกันแล้วบริหารงานในหน้าที่ของตนให้เป็นไปตามคลองธรรมและคลองกฎหมายคลองระเบียบข้อบังคับ ก็ย่อมทำตนให้เป็นที่นับถือและเชื่อถือของผู้ที่อยู่ในปกครอง เป็นเหตุให้ปกครองบังคับบัญชาได้โดยสะดวกเมื่อผู้น้อยในปกครองเคารพนับถือเชื่อฟังและปฏิบัติตามทั้งต่อหน้าและลับหลัง ความเรียบร้อยในการงานก็ย่อมมีเพราะทุกคนต่างทำหน้าที่ของตนไม่ให้บกพร่องไม่มีใครเอารัดเอาเปรียบใคร ความสงบสุขก็ย่อมมี พร้อมกันยศและเกียรติย่อมเกิดและรุ่งเรืองแก่ท่านผู้ปกครอง เพราะเขารักเขานับถือแล้วเขาก็ช่วยกันระมัดระวัง ไม่ควรเสียไม่ให้เสีย ไม่ควรหายไม่ให้หาย ควรจะได้ก็

พยายามให้ได้ความรักความนับถือ นี้เป็นสิ่งสำคัญเป็นผลดีที่เกิดขึ้นเพราะความยอมสละสิ่งที่ควรสละ

ความสละภายในนั้นโดยใจความ คือเมื่อรู้ว่าผิดแล้วไม่ทำเป็นเด็ดขาด รู้ว่าถูกแม้จะยากลำบากสิ้นเปลืองและเหน็ดเหนื่อยตรากตรำอย่างไรก็พยายามทำ ไม่เห็นแก่สุขส่วนตัว แต่คำนึงถึงแต่ประโยชน์สุขส่วนใหญ่เป็นสำคัญ ท่านผู้ปกครองที่บริบูรณ์ด้วยบริจาคเช่นนี้ย่อมเป็นที่รักที่เคารพของผู้ที่อยู่ในปกครอง จึงรวมความว่าบุคคลที่เป็นผู้ปกครองนั้นต้องยอมสละ อย่างพระพุทธเจ้าที่จะทรงครองใจคนทั้งโลกไว้ได้ก็เพราะทรงสละราชสมบัติ พระโอรสพระชายาออกบวช ไม่คำนึงถึงสุขส่วนพระองค์ ทรงมุ่งบำเพ็ญเพียรให้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณมีจิตบริสุทธิ์ แล้วก็ทรงทำการงานด้วยจิตบริสุทธิ์นั้นการงานทุกอย่างที่พระองค์กระทำต่อสัตว์โลก ล้วนประกอบด้วยเมตตากรุณา ไม่ทรงคำนึงความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากส่วนพระองค์ มุ่งให้สัตว์โลกพ้นทุกข์ และมีความสงบสุขทั่วไป แม้พระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพานแล้วนานถึง ๒๕๐๐ ปี เราก็ยังไหว้กราบเคารพนับถือบูชาพระองค์อยู่ ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์เป็นผู้สละมีปจิจาคะบริบูรณ์ด้วยเมตตากรุณาต่อสัตว์โลก ท่านผู้ปกครองใดมีอัธยาศัยโอบอ้อมเผื่อแผ่ด้วยทานมีความประพฤติเป็นศีลมีปจิจาคะ คือสละสุขส่วนตนเพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก มีการให้อภัยในความผิดพลาดบกพร่องเสียหายของผู้อื่น หากจะลงโทษก็ลงโทษให้เป็นธรรมสมควรแก่ความผิด ย่อมเป็นที่รักนับถือ เป็นที่เคารพยำเกรงทั้งต่อหน้าและลับหลัง สามารถบันดาลให้บังเกิดสันติสุขแก่ประเทศชาติ และผู้อยู่ในความปกครองได้สมความมุ่งมาตรปรารถนา

ปจิจาคะ คือความเสียสละ มีอรรถาธิบายโดยความเป็นธรรมของผู้ปกครองดังบรรยายมาด้วย ประการฉะนี้

ธรรมของผู้ปกครอง

ข้อที่ 4 คือความซื่อตรง

ความซื่อตรงนั้น เราได้ยินมาตั้งแต่เรายังเป็นเด็ก ๆ หรือเป็นนักเรียน โดยผู้ปกครองและครูบาอาจารย์สอนให้เราเป็นคนซื่อตรง ความซื่อตรงดีอย่างไร เป็นสิ่งที่คนโดยมากเข้าใจกันแล้ว แต่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจก็อาจจะมี แต่ที่ยังมีคนไม่ซื่อตรงอยู่นั้น ไม่ใช่หมายความว่าเขาไม่รู้ แต่เขาต้องการเอาแต่ได้ของเขา ไม่คำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นที่จะเสียหายไป เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความซื่อตรงจึงมีความกว้าง คือหมายความว่า การทำใด ๆ ที่ไม่เป็นการตัดรอนประโยชน์สุขของผู้อื่น การนั้นแหละ เป็นการกระทำด้วยความซื่อตรงของผู้ทำ คือจิตใจตรงด้วย ตรงต่อธรรม คือความไม่เบียดเบียนกันและเมตตากรุณาต่อกัน มนุษย์ทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันเป็นบ้านเป็นเมืองเป็นประเทศนั้น สัมพันธ์กันด้วยประโยชน์ที่จะต้องทำเพื่อกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีความซื่อตรงต่อกัน ผู้ที่อยู่ในครอบครัว เช่นสามีภรรยาก็จะต้องตรงต่อกัน มิตรต่อมิตรก็ต้องตรงต่อกัน ผู้ทำการค้าขายติดต่อกันก็ต้องตรงต่อกันเพื่อรักษาประโยชน์ของกันและกัน ไม่คดโกงเอาเปรียบกัน ผู้ปกครองประชาชนตั้งแต่ชั้นอำเภอขึ้นไป ก็มีหน้าที่ที่จะต้องซื่อตรงเหมือนกัน อันความซื่อตรงนั้น ก็คือความปฏิบัติตามศีลธรรมและกฎหมาย ศีลธรรมเป็นกฎหมายสากลทั่วโลก เป็นเครื่องรักษาความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ ให้ประพฤติเคารพประโยชน์สุขของผู้อื่น ส่วนกฎหมายนั้นเป็นบริวารเครื่องแวดล้อมของศีลธรรม ไม่ให้ถูกระเมิด ถ้ามนุษย์ทั้งหลายมีศีลธรรมทั่วกันแล้ว ความประพฤติละเมิดกฎหมาย ก็มีน้อยที่สุด ที่ว่ามีน้อยที่สุด คือเกือบจะไม่มีเลยนั้น ก็เพราะมนุษย์ยังมีความประมาทลืมตัวหรือเผลอตัวได้ อาจทำผิดกฎหมายเพราะความประมาทก็ได้ ดังนั้นความไม่ประมาท คือสติ จึงเป็นธรรมซึ่งจำต้องปฏิบัติโดยทั่วถ้วนกัน ถ้ามีธรรมบริบูรณ์ในจิตใจทั่วถ้วนกันแล้ว ความเป็นผู้ทำผิดกฎหมายบ้านเมืองอันเป็นเหตุให้เบียดเบียนกัน ก็ไม่

มีทางที่จะเกิดขึ้น และมนุษย์ทั่วทุกคนก็ต่างจะมีความซื่อตรงต่อกัน ความซื่อตรงต่อกันนี้เราทั้งหลายต้องการปรารถนาจะคบมิตรก็ต้องการมิตรที่ดี มิตรที่ดีก็คือมิตรที่ซื่อตรง ไม่คิดคดทรยศหรือเอารัดเอาเปรียบกัน ผู้ที่เป็นสามีและภรรยากันมีสินบริคณห์มารวมกัน เพื่อเป็นทุนสำหรับก่อสร้างตัว ต่างก็ยอมสละเพื่อกันและกัน เมื่อมีความซื่อตรงต่อกันรวย ๆ ด้วยกัน จน ๆ ด้วยกัน ไม่มีใครยักยอกใคร ต่างคนต่างสละให้เป็นส่วนรวม เมื่อทุกคนมีใจซื่อตรงกันดังนั้นแล้ว ก็ไม่กลัวเสียรัดเสียเปรียบกัน เหตุที่จะระแวงสงสัยต่อกันก็ไม่มี ความซื่อตรงต่อกันจึงตั้งต้นตั้งแต่ในวงสังคมแคบออกไปจนถึงกว้างที่สุด ในที่นี้จะกล่าวถึงหน้าที่เฉพาะผู้ปกครองที่จะต้องซื่อตรงต่อผู้อยู่ในปกครอง คำว่า อาชวัง นั้น มาจากคำว่า อุชุ ที่แปลว่าตรง

การใดตรง การนั้นไม่เสียหายแก่ผู้อื่น เพียงแต่เอามือล้วงลงไปในภาชนะของผู้อื่น ถ้าล้วงลงไปตรง ๆ แล้วชักขึ้นมาไม่มีอะไรติดขึ้นมา แต่ถ้างอปลายนิ้วเข้าไปสักหน่อยแล้วชักขึ้นมา ของของผู้อื่นก็ย่อมติดปลายนิ้วขึ้นมาด้วย เพราะฉะนั้น มีงอมีคดที่ไหน ก็เที่ยวเกี่ยวเกี่ยวเกาะลากเอาสิ่งอื่นขึ้นมาด้วย ทั้งดีทั้งไม่ดี ส่วนสิ่งที่ตรงเช่นไม้เสาที่ตรงปักลงไปก็ตรง ก็ย่อมทำให้บ้านเรือนไม่เซทรุด ถ้าเป็นเสาที่คดตอกปักก็ยากและตั้งดิ่งให้เรียบร้อยก็ยาก ตรงจึงเป็นสิ่งที่ปรารถนา คดไม่ปรารถนา แต่วัตถุอื่น ๆ คดยังดีโทษน้อย แต่ถ้าใจของคนคดไม่ตรงแล้ว ก็ทำความยุ่งยากให้แก่สังคมไม่มีที่สิ้นสุด

อาชวะ ความเป็นผู้ซื่อตรง จึงเป็นคุณธรรมที่ต้องการปรารถนาทุกชั้น อันแสดงว่ามนุษย์เรานั้น ยังมีรัก มีโลภ มีโกรธ มีหลง แม้จะรักความเที่ยงตรงทั่ว ๆ กันไป แต่ว่าเพราะรักตัวและเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกพ้องใกล้ชิดของตัวที่ได้ประโยชน์รวมกัน หาได้คำนึงไม่ว่า การที่จะรักษาประโยชน์ของตนและพวกพ้องของตนไม่ให้บกพร่องนั้น จะต้องมีความตรงต่อผู้อื่นด้วย ถ้าไม่ตรงต่อผู้อื่น ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกันแล้วเป็นการรอนสิทธิของเขา เมื่อรอนสิทธิของเขาแล้ว ก็ทำให้เกิดเป็นศัตรูต่อกันขึ้น ไม่เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจเขาย่อมตัดสังคม ไม่คบค้าสมาคมด้วย ประโยชน์ที่ควรจะได้จากสังคมก็ไม่ได้ เพราะเขาไม่เชื่อหน้า คนที่ไม่ตรงเป็นที่รังเกียจเกลียดชังแม้ในวงของตน ถ้าไม่ตรงต่อกันแล้วก็ไม่ไว้ใจกัน เป็นเหตุให้แก่งแย่งกันด้วยระวังประโยชน์ ด้วยเหตุนี้แหละ จะต้องตรงต่อกันเองและคนอื่นทั่วไป เมื่อต่างคนต่างตรงต่อกันแล้ว ไม่มีใครเอารัดเอาเปรียบคดโกงกันแล้ว ก็จะทำ

ให้เชื่อถือไว้วางใจกัน ทำงานกันด้วยความเรียบร้อย ในคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ใหญ่ ๆ ถ้าคนจำนวนมากเป็นคนตรง คนซื่อ หากจะมีคนคดโกงเพียงสักคนเดียว ใครเผลอก็ถูกคดโกง คนโกงคนเดียวทำให้คนซื่อเป็นอันมากเดือดร้อน เพราะผู้ที่ซื่อ โดยสันนิษฐานว่าตนตรงสุจริตฉันใด คนอื่นมีจิตใจเป็นมนุษย์เหมือนเรา ก็คงจะซื่อตรงเหมือนกับเรา เมื่อสันนิษฐานเช่นนั้น ก็ให้เกียรติแก่ผู้อื่นเหมือนให้เกียรติแก่ตัวเองแล้ว ก็มักจะตายใจ หลงเชื่อว่าคนอื่นเขาก็ซื่อเหมือนเรา เมื่อเป็นเช่นนั้น หากเขาจะคิดคดโกงก็ไม่ได้คิดป้องกันระมัดระวัง จึงถูกโกงได้ ความคดโกงเกิดขึ้น เสียหายไปแล้ว จึงรู้ว่าคนโกงก็ยังมีในโลก เมื่อเป็นเช่นนี้ แทนที่จะเชื่อถือไว้วางใจกัน เช่นเมื่อเกิดอัตคัดขัดสนทุนรอนทรัพย์ไม่มีจะใช้ แต่มีทางหวังที่จะได้ซึ่งยังมาไม่ถึงจะรอไปตนก็ขาดประโยชน์และความสุข มีความจำเป็นจะต้องออกปากยืมหรือกู้เพื่อนฝูงหรือญาติ แต่เพราะผู้ที่มีทรัพย์นั้น เคยถูกคดโกงตลบแตลงหลอกลวงมาเสียมากจนเข็ด ไม่มีหลักทรัพย์มาให้เป็นเครื่องค้ำประกันแล้วก็ไม่กล้าให้ เพราะขืนให้ถูกโกงตนจะเดือดร้อน อันนี้เป็นเหตุให้ผู้ที่มาออกปากขอยืมหรือกู้ไม่ได้ประโยชน์ไป ทำให้เสียหาย ทั้งนี้ก็เพราะโทษของความไม่ซื่อตรงต่อกัน ทำให้เกิดระแวงไม่ไว้ใจกัน ถ้าทุกคนมีความซื่อตรงต่อกันแล้ว พูดกันด้วยวาจาก็เชื่อได้ว่ามีจริงเป็นหลักฐาน รับรองเกียรติของกันและกันว่าเป็นคนดี ต่างก็จะสะดวกสบาย ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันได้ด้วยความสงบสุข นี้แสดงให้เห็นว่าความคดโกงทำลายจิตใจของสังคม ทำให้มนุษย์หมดความเชื่อถือไว้วางใจกันไม่ได้ บุคคลธรรมดาสามัญยังต้องการความซื่อตรงสุจริต แต่ถ้ายิ่งเป็นบุคคลผู้มีอำนาจใหญ่ปกครองคนมาก ๆ ทั้งอำเภอ ทั้งจังหวัดหรือทั้งประเทศแล้ว ความซื่อตรงก็ยิ่งจำเป็นมากขึ้น และทุกคนจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม คือเมตตากรุณา มีใจโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่ให้ปันมีศีลไม่เบียดเบียนใคร และเป็นผู้สละ คือให้อภัยในความผิดของผู้อื่นที่อยู่ในปกครอง ทั้งมีอัธยาศัยซื่อตรง ไม่ลำเอียง เพราะรักเพราะชัง เพราะหลง เพราะกลัว เมื่อเลือกบุคคลเช่นนี้แล้ว ก็สบายใจ เพราะผู้ที่มีความซื่อตรงนั้น จะไม่ลำเอียงเพราะรักหรือเข้ากับพวกของตัว ไม่ลำเอียงเพราะชัง เพราะหลง คือหลงเชื่อตายใจ ไม่ลำเอียง เพราะกลัวประโยชน์ของตนจะเสื่อมเสีย หรือเพราะกลัวภัยอันตราย ไม่กล้าประพฤติอยุติธรรมแก่ผู้อยู่ในปกครอง เมื่อประพฤติลำเอียงให้เห็นสักครั้งหนึ่ง เขาจับได้ว่าเป็นผู้ไม่เที่ยงตรง ไม่

ยุติธรรมแล้ว ก็ทำให้เสื่อมความเชื่อถือและความนับถือ การปกครองบังคับบัญชาก็หมดความศักดิ์สิทธิ์ เพราะฉะนั้น ความซื่อตรงหรือเที่ยงตรง จึงขึ้นอยู่กับความประพฤติตรงต่อหน้าที่ หน้าที่ของตนที่ควรจะทำแก่ผู้อื่นอย่างไร ตนก็ต้องทำเต็มที่บริบูรณ์ ไม่เห็นแก่หน้ากัน ควรจะเกื้อกูลให้ประโยชน์ก็ให้ให้สมกับที่มีบทบัญญัติวางไว้ หรือธรรมะระหว่างมนุษย์บัญญัติเป็นที่เคารพนับถือกัน ว่าจะต้องทำประโยชน์แก่กัน ไม่ลำเอียงเพราะขัดใจ ไม่ลำเอียงเพราะงมงายไม่รอบคอบ ไม่ลำเอียงเพราะกลัวภัยอันตราย เมื่อรู้สึกว่าเป็นธรรมแล้ว ก็จัดการให้ถูกต้องตามธรรม ผู้ที่ไม่ลำเอียง เพราะรัก เพราะชัง เพราะหลง เพราะกลัว จัดว่าเป็นผู้เที่ยงตรง เพราะไม่ได้ทำให้ผู้อื่นเสียหายเสียสิทธิใด ๆ ทั้งสิ้น ศีลธรรมก็ดี กฎหมายก็ดี มีไว้เพื่อส่งเสริมความซื่อตรงต่อกัน ความซื่อตรงต่อกันและกันนั้น มีธรรมเป็นหลัก ผู้ที่มีเมตตากรุณาอย่างรุนแรง หากผู้อยู่ในปกครองของตน บางคนที่ตนกรุณาปรานีมาก ไปประพฤติผิดกฎหมายผิดศีลธรรมมีโทษเหนือตนอยู่ สมควรจะลงโทษตามระเบียบแบบแผน แต่ก็นึกสงสารว่าคนนี้มันดีมันใช้คล่อง ถ้าไปลงโทษเสียแล้วก็ไม่มีคนที่ดีอย่างนี้จะใช้ แต่หาได้คำนึงไม่ว่า ถ้าปล่อยไปแล้ว ก็จะเป็นเยี่ยงอย่างให้คนอื่นประพฤติตาม เป็นการทำลายระเบียบแบบแผนหรือหลักยุติธรรมเสียหมด เพราะเห็นแก่คน ๆ เดียว ไม่คำนึงถึงคนเป็นอันมากที่จะต้องเสียหายเพราะความไม่เที่ยงตรงนั้น ความประพฤติเช่นนั้นแม้จะอ้างว่ามีเมตตากรุณาก็จริง แต่เป็นการอยุติธรรมจึงไม่ชอบ ไม่สมควรแก่ฐานะของท่านผู้ใหญ่ที่จะพึงทำอย่างนั้น เพราะทำให้เขาเห็นว่า ถ้าทำตัวให้ท่านรักท่านสงสารแล้วเป็นปลอดภัย แม้จะทำผิดทำชั่วต่าง ๆ ก็คุ้มตัวได้ ถ้าเป็นเช่นนี้กันทั่วบ้านทั่วเมืองแล้ว ผู้ที่เที่ยงตรงยุติธรรม ซื่อตรงสุจริตและประจบผู้ใหญ่ไม่เป็น ก็เดือดร้อน ถูกบุคคลที่ผู้ใหญ่เลี้ยงนั่นเองเบียดเบียนข่มเหงประทุษร้าย เอาประโยชน์เข้าพกเข้าห่อของตน เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่จะต้องระมัดระวังคนในปกครองบังคับบัญชา ที่ใกล้ชิดใช้คล่องถูกใจของตนนั้นแล เขาจะเอาอำนาจของท่านไปกดขี่ข่มเหงคนอื่น แล้วผู้อื่นก็พูดไม่ออก กลัวอำนาจผู้ใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านผู้ใหญ่นั่นเองแหละเป็นผู้เสื่อม เป็นผู้เสีย หมดความนิยมนับถือไปโดยลำดับ เมื่อหมดความนิยมนับถือแล้ว การปกครองก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์

เพราะฉะนั้น ในกรณียเมตตสูตร ท่านจึงยกอาชวังคือความเป็นผู้ซื่อตรงไว้ด้วย ท่านแสดงธรรมของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้นำหมู่คณะไว้ ๖ ประการ คือ ความอาจหาญ ๑ ความซื่อ ๑ ความตรง ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความอ่อนโยน ๑ ความเป็นผู้ไม่ถือตัว ๑ ความไม่ดูหมิ่นผู้อื่น ๑ คือคนที่จะทำงานสำเร็จนั้น จะต้องเป็นผู้อาจหาญไม่คำนึงถึงความยากลำบาก ไม่คำนึงถึงอันตรายทั้งหลายนอกจากทำด้วยความระมัดระวังรอบคอบไม่ให้ภัยมาถึงตนและหมู่คณะของตน ผู้ที่อาจหาญด้วยความรอบคอบดังนี้ จัดว่าเป็นสักโกผู้กล้าหาญ ผู้กล้าหาญนั้นมีสมรรถภาพมากในตัวที่จะสามารถบรรดาลให้กิจการสำเร็จได้ เพราะคนทั้งหลายเขาเชื่อถือ ด้วยเหตุนี้แหละจึงต้องเป็นคนซื่อ คือไม่คดโกงเอารัดเอาเปรียบใคร และต้องเป็นคนตรง คือตรงต่อธรรม ตรงต่อหน้าที่ที่ตนจะพึงปฏิบัติ เพื่อเป็นประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่หน้าใครทั้งสิ้น เมื่อผิดก็ว่าไปตามผิด เมื่อถูกก็บำเหน็จรางวัลให้สมควรแก่ความชอบ เมื่อเป็นคนไม่เห็นแก่หน้าใคร เป็นคนเที่ยงตรงยุติธรรม ก็ทำให้คนทั้งหลายเคารพด้วย เกรงกลัวด้วย รักด้วยนับถือด้วย เมื่อมีคนรักนับถือ คนเคารพเกรงกลัวก็ย่อมคุมจิตใจของคนในปกครองทั้งหลาย ให้ประพฤติตามโดยง่าย คือเป็นคนซื่อ ไม่คดโกง เป็นคนตรงต่อหน้าที่ ไม่ใช้หน้าที่ในทางทุจริตมิจฉาชีพ ท่านผู้เป็นคนตรงคนซื่อนั้นจำจะต้องเป็นคนว่าง่าย คือฟังเหตุผลของผู้อื่น ที่เตือนสติแนะนำด้วยความหวังดี เห็นแก่ประโยชน์ส่วนหมู่ หรือด้วยความจงรักภักดีต่อท่าน แม้จะเป็นเรื่องขัดใจในคำเตือนนั้นก็หยั่งเห็นน้ำใจของผู้เตือนว่า เตือนด้วยความรักความนับถือความหวังดี เมื่อเตือนถูกต้องตามเหตุผลด้วยต้องเคารพปฏิบัติ นี่แหละคือความเป็นผู้ว่าง่าย ไม่ใช่ว่าคนที่รักคนที่เชื่อถือแล้ว บอกว่ากระไรเชื่อไปทั้งหมด ทำอย่างนั้นกลายเป็นคนงมงาย จะต้องพิจารณาให้เห็นว่า มีเหตุผลสมควรที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตามหรือไม่ ต้องคำนึงถึงเหตุผลระเบียบแบบแผน ไม่ใช่ทำตามอันเป็นการทำลายระเบียบแบบแผน ต้องเป็นคนอ่อนโยนไม่ถือตัว ที่เรียกว่าความถือตัวนั้น เป็นกิเลสชนิดหนึ่งซึ่งทำให้เป็นผู้น่าเกลียด เราทุกคนชอบคนไม่ถือตัว แม้จะเป็นผู้ใหญ่มีอำนาจมาก แต่ก็มีความอ่อนโยนละมุนละม่อม ไม่ดูถูกคนอื่น ยอมฟังเหตุผลของเขา และเมื่อเขาเห็นถูกเขาสามารถจะทำได้ ก็มอบให้ทำ เมื่อรู้จักฟังเหตุผลของผู้อื่นในทางที่ถูกแล้ว ถึงแม้เขาจะแนะนำผิดก็ฟัง แล้วทำความเข้าใจถูก

ให้แก่เขา และให้อภัยเขาด้วยหยั่งเห็นน้ำใจหวังดีเคารพนับถือของเขา เพราะถ้ายังมีผู้รักผู้นับถือผู้หวังดี เห็นทางจะเสียหายคอยเตือนคอยบอกอยู่ ก็เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้ยั้งคิดพิจารณาให้รอบคอบก่อนจึงทำ เป็นการป้องกันความผิดความเสียหายไม่ให้เกิดขึ้น ผู้ที่ถือตัวว่า ฉันสามารถไม่ต้องฟังเสียงใคร มักจะพลาด มีสุภาษิตของไทยโบราณกล่าวไว้ว่า สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านผู้ต้องการความรอบคอบจึงมีผู้เชี่ยวชาญการต่าง ๆ ไว้เป็นที่ปรึกษาหารือ เพื่อปฏิบัติงานให้ถูกระเบียบแบบแผน ถูกหลักวิชา เมื่อถูกทั้งสองประการแล้ว ก็เป็นการตรงต่อธรรม ต่อประโยชน์หรือตรงต่อความเจริญ ไม่มีทางผิด ความอ่อนโยนไม่ถือตัว จึงเป็นลักษณะของบุคคลซึ่งเป็นผู้นำหรือหัวหน้า ข้อสุดท้ายคือ ความเป็นผู้ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น ความดูหมิ่นผู้อื่นนั้นเป็นความประมาทอย่างร้ายแรง ก็เมื่อไปดูหมิ่นเขาเสียแล้ว ย่อมทำให้ไม่ระมัดระวังตัว คนที่ควรจะเป็นประโยชน์ ก็ไม่เป็นประโยชน์ และทำให้เขาเกลียด เมื่อเขาเกลียดแล้วเขาควรจะทำดีต่อก็ไม่ทำ เมื่อเป็นโอกาสที่จะทับถมตนให้ล่มจมไปแล้ว ก็คงอดไม่ได้เพราะยังเป็นปุถุชน การดูหมิ่นคนอื่นจึงเป็นการเพาะศัตรู ไม่ใช่ลักษณะของผู้ฉลาด ผู้ฉลาดต้องไม่ดูหมิ่นใคร ๆ แม้ตัวเล็กซึ่งไร้สมรรถภาพ ก็แสดงความกรุณาปราณี โอบอ้อมอารีตามสมควรแก่ฐานะของเขา ประพฤติดังนี้จัดว่าเป็นผู้ตรงต่อธรรม คือธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคนในปกครองให้รักใคร่นับถือ ถ้าจะถือว่าใครทำให้ขัดใจไม่ถูกใจก็ไม่เอื้อเฟื้อเกื้อกูล ใครทำให้ถูกใจก็เอื้อเฟื้อเกื้อกูล ก็ทำให้วงของความรักความนับถือแคบลงไป หน้าที่ของผู้ปกครองนั้น จะต้องบำบัดทุกข์พอกพูนความสุขให้แก่คนในปกครองทั้งหมด ใครดียกย่อง ใครไม่ดีตำหนิติเตียนว่ากล่าว เพื่อให้กลับตัวเป็นคนดี ใครมีประโยชน์ก็ใช้ให้เกิดประโยชน์ ใครไร้ประโยชน์ ก็พยายามแก้ไขให้เป็นคนมีประโยชน์ขึ้น เพราะการปกครองนั้นก็คือ จัดการให้ทุกคนได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม จึงต้องปราบปรามคนที่ประพฤติทุจริตผิดศีลธรรมผิดกฎหมาย ยกย่องสนับสนุนคนที่ประพฤติถูกธรรมถูกกฎหมาย เพื่อให้มีกำลังใจทำความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ท่านผู้ปฏิบัติดังนี้ เรียกว่าผู้ตรงต่อธรรม ในสังฆคุณท่านก็มีคุณบทคือ อุชุปฏิปนฺโน ปฏิบัติตรง คำว่าตรงในที่นี้ หมายถึงตรงต่อมรรคผลนิพพาน ตรงต่อคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เลี่ยงธรรม จึงจำกัดความแห่งความเป็นผู้ซื่อตรงว่า จิตใจของผู้ใดเคารพ

ความถูกความชอบ ความยุติธรรม จิตใจของผู้นั้นมีความซื่อตรง เมื่อเคารพความถูกความชอบธรรมเป็นหลักแล้ว ประพฤติการใด ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่คนในปกครอง เป็นไปตามหลักธรรมนั้น ๆ ก็เป็นเหตุให้ผู้อยู่ในปกครองเห็นความประพฤติและอัธยาศัยอันเที่ยงตรงยุติธรรมของท่าน แล้วเกิดความรักเคารพนับถือ ปฏิบัติตาม คำเตือนคำแนะนำสั่งสอนทั้งต่อหน้าลับหลัง นำให้เขาเป็นผู้ตรงตามกันไป เมื่อทุกคนประพฤติเที่ยงตรงยุติธรรมทั่วถึงกันแล้ว ใครที่จะไปทำอะไรให้เป็นการเสียหายเดือดร้อนแก่ใคร เพราะรอนสิทธิของใครก็ไม่มี ต่างจะอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข เพราะฉะนั้น อาชวัง คือความเป็นผู้เที่ยงตรง จึงเหมาะสมที่เป็นธรรมของผู้ปกครอง โดยประการทั้งปวง จึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า

คุนฺนญฺเจ ตรมานานํ ชิมฺหํ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา ตา ชิมฺหํ คจฺฉนฺติ เนตฺเต ชิมฺหํ คเต สติ

เป็นอาทิ แปลความว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไปอยู่ ถ้าโคผู้เป็นหัวหน้าฝูงไปคด โคที่ไปตามก็ย่อมไปคดตามกัน ข้อนี้ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็เป็นฉันนั้นบุคคลผู้ได้รับสมมุติให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ปกครองหมู่ ถ้าไม่เคารพธรรมความถูก ก็จะนำให้ผู้อยู่ในปกครองเป็นผู้ไม่เคารพธรรม เป็นผู้ประพฤติคดตามกันไป

คุนฺนญฺเจ ตรมานานํ อุชุํ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา ตา อุชุํ คจฺฉนฺติ เนตฺเต อุชุํ คเต สติ

เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไปอยู่ โคผู้เป็นจ่าฝูงข้ามไปตรง โคทั้งหลายผู้ข้ามตามก็ข้ามตรงตามโคผู้เป็นหัวหน้า พากันตรงดิ่งไปสู่ฝั่งที่หมายฉันใด ในมนุษย์ทั้งหลายก็เป็นฉันนั้น บุคคลผู้ได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ เมื่อเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมก็นำให้ผู้ที่อยู่ในปกครองประพฤติธรรม คือประพฤติตรงต่อหน้าที่ตามกันไป เป็นเหตุให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เพราะไม่มีใครเบียดเบียนตัดรอนประโยชน์สุขของใคร บุคคลซึ่งเป็นผู้ปกครองเป็นผู้นำ จึงต้องนำไปทางตรง โดยมีคุณธรรม คืออาชวะเป็นหลักประจำอัธยาศัย อาชวะความเป็นผู้ซื่อตรง มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้

ธรรมของผู้ปกครอง

ข้อที่ ๕ มัททวะ

มัททวะนั้น แปลว่าความเป็นผู้อ่อนโยน มีอรรถาธิบายเป็นลำดับไป ดังนี้

คนสมัยใหม่มักจะพูดกันว่า ผู้นั้นหัวอ่อนผู้นี้หัวอ่อนไม่เป็นตัวของตัวเอง และในทางตรงกันข้าม ก็ติว่าคนนั้นหัวแข็งคนนี้หัวแข็ง ทั้งอ่อนทั้งแข็งนี้มีทั้งคุณและโทษเหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักใช้ คนหัวอ่อน คือรู้จักอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ซึ่งมีคุณธรรมน่าเคารพนับถือ รู้จักเกรงผิดเกรงกลัวไม่ยอมทำในทางที่ผิด ก็เป็นคนดีที่ควรไว้ใจ เป็นเหตุให้ผู้ใหญ่เชื่อถือว่าผู้นี้เป็นคนดี เป็นสัตบุรุษรู้จักฐานะของตน เพราะเป็นผู้มีความเจียมตัว ไม่เป็นคนทะนงตนว่าดีกว่าท่าน ก็ทำให้ผู้ใหญ่เอ็นดูกรุณา เพราะความเป็นผู้รู้จักประมาณตนนั้น นำให้วางตนพอเหมาะสม คือเมื่อเป็นผู้น้อยก็ประพฤติตนสมเป็นผู้น้อย เป็นผู้ใหญ่ก็ประพฤติตนสมเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้เสมอกันก็ประพฤติตนตามฐานะที่เสมอกัน ก็ทำให้สะดวกสบายด้วยกันทั้งสองฝ่าย ถ้าประพฤติผิดฐานะก็ทำให้ยุ่งยากเดือดร้อน ความเป็นผู้มีหัวอ่อนรู้จักสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ รู้จักเกรงใจ รู้จักเคารพยำเกรง อันเป็นคุณสมบัติของสัตบุรุษนั้นถ้ามีในผู้ใด ผู้นั้นย่อมเป็นผู้เจริญทั้งในทางโลกและทางธรรม ส่วนผู้ที่สอพลอประจบประแจงรู้ว่าผิดแล้วก็ทำตาม ไม่คำนึงถึงความเสื่อมเสีย มุ่งแต่จะให้ผู้ใหญ่ชอบอย่างเดียว อย่างนี้จัดว่าเป็นผู้หัวอ่อน คืออ่อนปัญญาความคิด อ่อนความเข้มแข็ง อดทน ถ้ารู้ว่าผิดก็ควรจะร้องเรียนด้วยความเคารพนับถือ เพื่อป้องกันผู้ใหญ่ไว้ไม่ให้ผิด เพราะผู้ใหญ่ที่มีงานมาก ๆ ก็รู้จักเผลอรู้จักผิดได้ หากผู้น้อยทักท้วงด้วยความยำเกรงเพื่อรักษาท่านไว้ เมื่อท่านผู้ใหญ่พิจารณาเห็นว่า เป็นจริงดังที่ทักท้วงก็ยับยั้งเสีย ความทำผิดทำเสียก็จะไม่เกิดขึ้น ผู้น้อยก็ทำให้ผู้ใหญ่เชื่อถือไว้วางใจว่าผู้นี้มีความรอบคอบในเหตุผลไว้ใจได้ แม้เราสั่งผิดก็ยังรู้จักท้วง ไม่ยอมทำในทางที่ผิดไม่พากันเสีย ผู้ที่ทำดังนี้จัดเป็นผู้มีความละมุนละม่อมอ่อนโยน คือไม่ดูถูกผู้ใหญ่ว่าทำผิด

หรือรู้ว่าผู้ใหญ่รู้จักผิดเหมือนกัน เพราะความรู้ว่าผู้ใหญ่ก็รู้จักเผลอ แต่รู้จักทักท้วงด้วยความเคารพนบนอบด้วยน้ำใจรักนับถือไม่อยากให้ท่านเสีย จัดว่าเป็นผู้น้อยที่น่าเอ็นดูกรุณาและไว้วางใจ ฝ่ายผู้ใหญ่เล่าเมื่อผู้น้อยทักท้วงด้วยความหวังดี แต่ท้วงผิดไป ก็ควรจะเห็นใจและแสดงความขอบใจ แล้วก็บอกให้รู้ว่าเหตุผลเป็นอย่างไร ให้เขารู้ว่าที่จริงมันถูกแล้ว แต่เขาเข้าใจผิด ความเข้าใจผิดนั้นเป็นสิ่งที่มีได้ แต่ไม่ถือเอาความเข้าใจผิดเป็นถูก เมื่อผู้ใหญ่ชี้แจงเหตุผลให้ฟังก็ฟัง แล้วก็ไม่ดันทุรังอวดดีว่าตนยังถูกอยู่ รู้จักเคารพความถูก ผู้น้อยเช่นนี้จัดว่าเป็นผู้ที่เคารพผู้ใหญ่ และมีความละมุนละม่อม และผู้ใหญ่ที่ไม่ถือโทษแก่ผู้น้อยที่ทักท้วงด้วยความหวังดี ยังแสดงอัธยาศัยละมุนละม่อม แสดงความขอบใจก็เป็นเหตุให้ผู้น้อยรักใคร่นับถือ ผู้เสมอกันก็เหมือนกัน ความเป็นผู้มีอัธยาศัยละมุนละม่อมเข้าหากันไม่แข็งกระด้าง ไม่ฟังเหตุผลตนฝ่ายเดียว แต่รู้จักฟังเหตุผลฝ่ายค้านว่า ของเขามีเหตุผลและมีหลักฐานดีกว่าอย่างไรแล้วเป็นผู้เคารพเหตุผล และเคารพความถูกยอมตาม จัดว่าเป็นคนละมุนละม่อมน่ารัก ถ้าเป็นคนหัวแข็งเชื่อแต่ความคิดของตนเองและเหตุผลของตัวเอง ไม่ฟังเหตุผลของคนอื่นบ้าง ก็ต้องอยู่คนเดียว อยู่ในสังคมที่จะต้องปรึกษาหารือกันและกันไม่ได้ โดยเฉพาะความเป็นผู้อ่อนโยนนั้นตรงกันข้ามกับความแข็งกระด้าง แต่เป็นคู่กับความแข็งแรงหรือเด็ดขาด ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ปกครองคนมากก็จำเป็นต้องเป็นผู้เด็ดขาดในเมื่อเป็นคนตรง เมื่อเห็นว่าทางนี้ถูกตรงแล้วก็ต้องเด็ดขาดไม่ยอมให้ใครละเมิด แต่ความเป็นผู้เด็ดขาดนั้น ถ้าเกรี้ยวกราดก็ทำให้ผู้น้อยเสียขวัญ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีความละมุนละม่อมด้วยการให้เหตุผลให้เข้าใจว่าเหตุไรจึงสั่งเด็ดขาดอย่างนั้น เมื่อทุกคนเข้าใจเหตุผลด้วยแล้ว ก็จะเคารพปฏิบัติตามด้วยความเคารพ เราทุกคนรักนับถือผู้ที่มีอัธยาศัยละมุนละม่อมเคารพเหตุผลของผู้อื่น ไม่ชอบคนแข็งกระด้างดึงดัน ไม่เคารพยำเกรงผู้ใหญ่ และไม่ฟังเหตุผลของผู้อื่น เมื่อเราไม่ชอบอย่างไรคนอื่นก็ไม่ชอบเช่นกัน การที่ทำงานเกี่ยวกับคนมากมีผู้อยู่ในบังคับบัญชามากนั้น จำจะต้องอ่านจิตใจของคนเหล่านั้นให้รู้ว่าใครมีนิสัยอย่างไร แล้วทำให้คนเหล่านั้นรักนับถือได้ทุกคน บางคนมีอัธยาศัยซื่อตรงแต่ขาดไหวพริบมักจะถือเอาความตรงนั่นเองเป็นเหตุให้ทำผิดพลาดไปบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้ก็จะต้องเตือนสอนให้รู้ว่าความตรงนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าจะตรงเป็นตาเถรตรงแล้ว ก็มักมีทางเสียเมื่อถึงที่ควรจะเลี้ยวเพื่อไม่ให้เสียหาย ไม่ให้โดนไม่ให้ชน

ก็ต้องเลี้ยว แต่เลี้ยวให้มีเหตุผล อย่าตรงจนชนแล้วตายกันมากๆ เมื่อเข้าใจเหตุผลเช่นนั้นแล้ว ทุกคนเมื่อจะทำอะไรรักษาประโยชน์ส่วนรวมไว้ ก็จำจะต้องมีไหวพริบปฏิภาณแก้ไขข้อขัดข้อง ราชการก็ไม่ให้เสีย ตัวเองก็ไม่ให้เสีย ระเบียบก็ไม่ให้เสีย ผู้ปกครองผู้บังคับบัญชาก็ไม่ให้เสีย เพราะการทำราชการนั้น ถ้ามีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบโดยตรงทุกคนควรทำเพื่อรักษาท่านไว้ เพราะความเจริญและความเสื่อมนั้น วัดด้วยการกระทำถูกหรือกระทำผิดของคนทุกๆคนที่ช่วยกันบริหารงาน ถ้าทุกคนทำถูกกันมาก ทำผิดน้อย ก็เจริญ ถ้าทำผิดกันมากๆ ทำถูกน้อยเต็มทีก็เสื่อม และผู้ที่เสื่อมใหญ่ที่สุดก็คือผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบ เพราะฉะนั้นการเกรียวกราดให้ทุกๆ คนทำงานโดยเข้มงวดกวดขัน ก็อาจทำให้ทุกคนอึดอัดใจได้ จึงควรให้เหตุผลโดยละมุนละม่อมให้เข้าใจทราบซึ้งว่า เราทุกคนอยู่ได้ก็เพราะหมู่คณะอยู่ได้ไม่ล่มจม หมู่คณะอยู่ได้ประเทศชาติส่วนใหญ่จึงอยู่ได้ เพราะฉะนั้น ทุกคนที่มาทำงานนี้ทำเพื่อรักษาตนรักษาหมู่คณะ รักษาประเทศชาติไปพร้อมกัน แต่ถ้าใครจะเอาแต่ตัวรอดไม่คำนึงถึงหมู่คณะแล้วก็พากันเสื่อมทั้งหมู่ เพราะเมื่อต่างคนต่างก็เอาแต่ตัวรอดแล้วทิ้งหมู่คณะเอาแต่ได้ของตัวหมู่คณะก็อยู่ไม่ได้ต้องล้ม ตนเนื่องอยู่ในหมู่คณะ เมื่อหมู่คณะล้มแล้วตนจะอยู่อย่างไร ก็ต้องล้มตามกันไป ด้วยเหตุนี้แหละในหลักประชาธิปไตย ท่านจึงให้ทุกคนยอมสละเพื่อหมู่อย่าเอาตัวรอดทิ้งหมู่ไปเสีย เพื่อรักษาหมู่ให้คงอยู่ เมื่อหมู่ตั้งมั่นอยู่แล้ว แม้จะเสียส่วนย่อยคือเสียบุคคลบางคนไปก็ยังจะรักษาไว้ได้ เปรียบเหมือนต้นกล้วย ที่เป็นต้นกล้วยอยู่ได้ด้วยกาบ ทุกๆ กาบปะกบกันสนิทเป็นต้นอยู่ ถ้าไปลอกกาบออกเสียหมดทุกๆ กาบเหลือแต่แกนในแล้วก็อ่อนปวกเปียกล้มหักตั้งอยู่ไม่ได้ ข้อนี้ฉันใด มนุษย์เราก็เป็นฉันนั้น ทุกคนจะต้องน้อมใจเข้าหากัน เพื่อช่วยกันรักษาหมู่คณะไว้ ตนเนื่องอยู่ในหมู่คณะ เมื่อหมู่คณะอยู่ได้ตนก็อยู่ได้ หมู่คณะล้มตนก็ล้มด้วย เมื่อเข้าใจเหตุผลดังนี้แล้ว ทุกคนจะตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อรักษาหมู่คณะไว้ และเพื่อตนอยู่ได้ด้วย เมื่อได้ให้เหตุผลกันให้เข้าใจอย่างนี้เป็นที่ซึมทราบแจ่มแจ้งแล้วก็มอบหมายงานการให้ไปทำ แต่ก็ต้องสอดส่องดูแล เพราะสมองและความเพียรของมนุษย์ไม่เสมอกัน ความรอบคอบก็ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้น การปกครองบังคับบัญชาคนจึงต้องมีสูง – ต่ำลดหลั่นลงมาตามลำดับ เพื่อให้รับผิดชอบตามสามารถของตน และเพื่อควบคุมกันลงมา ผู้ปกครองทุกๆ คนนั้น ถ้าเป็นผู้ที่เป็นยอดเป็นเหนือเขาทั้ง

หมดเป็นผู้รอบคอบละมุนละม่อม ควรแก่ความเคารพนับถือ ยำเกรง และเชื่อฟังแล้ว ก็ทำจิตใจของผู้อยู่ในชั้นรอง ๆ ลงมาสงบเรียบร้อย เกรงบารมี รักความเป็นผู้ละมุนละม่อมแห่งท่านผู้ใหญ่ ความละมุนละม่อมนั้นจำแนกเป็นสอง คือจิตใจและความประพฤติ จิตใจที่ละมุนละม่อมนั้นย่อมมีเมตตา กรุณา เป็นเครื่องห้อมล้อม คือรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา พูดด้วยถ้อยคำอันแสดงความปรารถนาดี ทำผิดเตือนสอนให้สำนึกผิดแล้วระมัดระวังตัวไม่ให้ทำผิดอีก เมื่อเตือนสอนให้สำนึกรู้ผิดแล้วยังขืนทำผิด ก็ย่อมสมควรแก่การลงโทษ เพราะไม่รู้จักระมัดระวัง ไม่รู้จักเข็ดหลาบ การลงโทษนั้นเมื่อได้พูดได้ลั่นวาจาแล้วก็ต้องเด็ดขาดไม่เห็นแก่หน้ากัน เมื่อมีทั้งความละมุนละม่อมและความเด็ดขาดแล้ว ก็ทำให้เกิดความสนิทสนมด้วย ให้เกิดความยำเกรงด้วยเหตุไรเราจึงต้องละมุนละม่อม ก็เพราะความละมุนละม่อมอ่อนโยนนั้น ทำให้ผู้น้อยกล้าเข้าใกล้ชิดสนิทสนม และเกิดความดึงดูดให้เกิดความรักนับถืออยากเข้าใกล้ เมื่อเข้ามาใกล้ชิดอยู่เสมอ ก็ได้อ่านออกคือเห็นอุปนิสัยน้ำใจและความประพฤติว่าเป็นอย่างไร เมื่ออ่านคนออกก็ใช้คนถูกต้อง คนไหนที่มีความรู้ ความสามารถทางไหนก็ใช้ทางนั้น รู้ทุกคนคนที่หน้าไหว้หลังหลอกก็รู้ ผักชีโรยหน้าก็รู้ ซื่อตรงสุจริตก็รู้ แต่ก็ทำเป็นไม่รู้เสีย ผู้ที่ควรจะเป็นประโยชน์อย่างไร ก็ใช้ประโยชน์อย่างนั้น ไม่ยอมให้เข้ามาตบตาหรือมาหลอกได้ ก็ทำให้เขาเคารพยำเกรง แต่ถ้าอ่านคนไม่ออก ไม่รู้อุปนิสัยใจคอและความประพฤติ ผู้ที่เข้ามาใกล้ก็ระวังตัวกลัวอย่างหนูกับแมว เมื่อระวังตัวอยู่แล้ว ก็ไม่เห็นอัธยาศัยปรกติว่าเป็นอย่างไร ความเป็นผู้ละมุนละม่อนเป็นกันเองสนิทสนมกันกระทำให้เชื่อง เมื่อเชื่องแล้วก็เป็นอยู่ตามปรกติ และขาดความระวังตัว ก็ย่อมแสดงอุปนิสัยใจคอและจริตให้เห็นว่าเป็นอย่างไร ท่านจึงว่า สํวาเสน สีลํ เวทิตพฺพํ ศีลคือปกติกายวาจาใจ พึงรู้ได้ด้วยการอยู่ด้วยกัน คืออยู่ด้วยกันก็ย่อมเห็นอัธยาศัยและความประพฤติของกันและกันว่าน่ารักน่านับถือ หรือไม่น่ารัก ไม่น่านับถือ เพราะฉะนั้น ความละมุนละม่อมของผู้ใหญ่นั้นแลทำให้ผู้น้อยเชื่องและสนิทสนม กล้าพูดความจริงในเมื่อเห็นท่านผู้ใหญ่เป็นผู้มีอัธยาศัยละมุนละม่อม ประกอบด้วยเมตตากรุณา การทำให้เด็กเชื่องก็ทำให้เด็กกล้าพูดอะไร ๆ ออกมา แสดงให้รู้ว่าเด็กนั้นมีสมองสูงหรือต่ำอย่างไร เมื่อถามอะไรเราก็ตอบให้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะมุ่งให้ได้รู้เหตุผล เด็กก็ฉลาดขึ้น เด็กก็มีสัญชาตญาณชอบความอ่อนโยนละมุนละม่อนอย่างไร ผู้หลักผู้ใหญ่ก็ชอบเหมือนกันใครมาพูดกับเราด้วยความหวังดี แต่พูดอวดดีเป็นการแสดงโวหารเกรี้ยวกราด แม้เราจะรู้สึกว่า

เด็กนี้หวังดีแต่ก็รู้สึกขึ้น ๆ ในใจรู้สึกไม่น่ารักน่าเอ็นดู เพราะการไม่รู้จักฐานะของตนว่าตนควรจะพูดกับผู้ใหญ่ด้วยความเคารพยำเกรง เพราะฉะนั้นความเป็นผู้กระด้างรุนแรงหรือความเป็นผู้ไม่มีสัมมาคารวะไม่เคารพยำเกรง ทำให้ผู้น้อยเป็นที่น่าเกลียดฉันใด ความเกรี้ยวกราดความไม่เป็นกันเองไม่ละมุนละม่อม ไม่รับฟังเหตุผลของผู้น้อยที่เสนอเข้ามาด้วยความหวังดี จึงทำให้ผู้น้อยจืดจางห่างเหินไม่กล้าเข้าใกล้ชิด ไม่กล้าพูดไม่กล้าแสดงน้ำใจของตน ทำให้ผู้ใหญ่ขาดความรู้ในด้านจิตใจของผู้น้อย ในปกครองฉันนั้น เพราะฉะนั้นหากผู้ปกครองชั้นอำเภอเป็นต้นหมั่นไปเยี่ยมเยียนราษฎรตามบ้าน ค้างแรมศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในท้องถิ่นของตน ก็จะทำให้ราษฎรเข้าใกล้ชิดสนิทสนมมีอะไรก็เล่าให้ฟังเพราะซื่อและเห็นว่าท่านไม่มีภัยมีเมตตากรุณาเหมือนพ่อเหมือนแม่ เมื่อสนิทสนมกันเข้าใกล้ชิดกันเสมอ ก็เป็นโอกาสที่จะเตือนสอนข้อบกพร่องที่ตนเห็นและแนะนำสิ่งที่ยังไม่รู้ให้ เมื่อผู้ปกครองมีความละมุนละม่อมและเป็นกันเองกับผู้ในปกครองแล้ว ก็ทำให้ปกครองได้เรียบร้อย ด้วยเหตุนั้น พระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณปรารถนาจะทรงทราบชีวิตจิตใจอาณาประชาราษฎรของพระองค์ จึงปลอมแปลงพระองค์ออกเที่ยวไปในตามนิคมนั้น ๆ ทรงทำพระองค์อย่างราษฎร ไปร่วมกินร่วมนอนเล่นสนุกในนักขัตฤกษ์โดยราษฎรไม่รู้จัก ก็ทำให้ทรงรู้จักราษฎรได้ดี เป็นเหตุให้ทรงปกครองราษฎรได้ถูกต้องว่าเขาต้องการอะไร เขาอยู่เย็นเป็นสุขแล้วหรือยัง ความไม่ถือตัววางตนสนิทสนมแก่ผู้อยู่ในปกครอง ในเวลาปกติไม่ใช่เวลาบังคับบัญชา ก็ต้องว่ากันไปตามธรรมดา ส่วนในเวลาบังคับบัญชาก็ต้องเด็ดขาดในเรื่องบังคับบัญชา รู้จักแบ่งกาล แบ่งเวลา ความสนิทสนมกันนี่แหละ ทำให้เกิดภราดรภาพคือ ความเป็นพี่น้องกันเป็นวงศ์ญาติกัน มนุษย์นั้น ถ้ามีความเป็นพี่น้องวงศ์ญาติกันเป็นสายโยงอยู่ข้างในแล้ว ก็ทำให้ขาดกันยาก เมื่อนึกถึงความดีของกันและกันก็ห่วงใยกัน จะทำอะไรก็ระมัดระวัง ผู้น้อยรักษาผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่รักษาผู้น้อย ต่างฝ่ายต่างรักษากัน ไม่ให้ผิดไม่ให้เสีย หมู่ก็อยู่ได้ สรุปว่าในการที่จะรักษากันได้ ก็เพราะมีจิตใจสนิทสนมกัน จิตใจจะสนิทสนมกันก็เพราะมีความเป็นกันเอง คือผู้ใหญ่มีความละมุนละม่อมอ่อนโยนต้อนรับด้วยอาการอันดี และฟังเหตุผล ผู้น้อย

มีความเคารพยำเกรงและความหวังดีเข้าประกอบ จึงเป็นเหตุให้เกิดภราดรภาพ เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะเป็นผู้ปกครองสูงสุด เช่น พระมหากษัตริย์ก็จำต้องมีมัททวะ คือความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยนละมุนละม่อม เป็นหลักสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจะทำให้อาณาประชาราษฎรเกิดความจงรักภักดีสนิทสนมด้วย เป็นเหตุให้หยั่งเห็นน้ำใจอาณาประชาราษฎรว่าเป็นอย่างไร แล้วปกครองเขาให้อยู่เย็นเป็นสุขสมความมุ่งมาตรปรารถนา ธรรมของผู้ปกครองข้อคำรบห้า คือความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยนละมุนละม่อม มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้

ธรรมของผู้ปกครอง

ข้อ ๖ คือ ตปะ

คำว่า ตปะ แปลว่า เผา ได้แก่เผาบาปอกุศลคือความชั่วร้ายที่มีอยู่ในจิตใจให้หมดไป ฯ

บุคคลจะปกครองตนเองได้ คือรักษาตนให้เป็นคนดี เป็นที่นับถือของชนทั้งหลายตลอดไป และจะปกครองคนอื่นเป็นอันมาก ให้เป็นคนดี มีความประพฤติเรียบร้อยเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ ก็เพราะมีอำนาจจิตของตนเอง มีกำลังพอที่จะปราบปรามอารมณ์ร้ายอันเป็นอาการของกิเลสหยาบ คือความโลภ ความโกรธ หรือความหลงไม่สำนึกถึงผิดชอบชั่วดีให้หมดไป ไม่ยอมประพฤติอะไรด้วยจิตใจอันเศร้าหมอง รู้จักห้าม รู้จักบังคับตนเองได้ให้เว้นการที่ผิดที่ชั่ว ให้ทำการที่ชอบที่ดีได้ อำนาจจิตที่สามารถเอาชนะกิเลสหรืออารมณ์ร้ายที่เกิดขึ้นในใจของตนนี้แหละ เรียกว่า ตปะ ฯ เมื่อสามารถปกครอง คือบังคับบัญชาตนเองได้แล้ว จึงจะสามารถปกครอง คือบังคับบัญชาคนอื่นได้ เพราะผู้ที่จะปกครองผู้อื่นให้เขายำเกรง ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของตนทั้งต่อหน้าและลับหลังนั้น จะต้องทำตนให้เป็นที่เคารพนับถือของเขาเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าเขาสามารถทำสิ่งที่ยาก ซึ่งเขาไม่สามารถทำได้ เช่นมีความอดทนสูงกว่า ปัญญาสูงกว่า มีสมรรถภาพสูงกว่า มีเมตตากรุณาสูงกว่ายอมสละสุขส่วนตัว เพื่อช่วยผู้อื่นเป็นอันมากให้พ้นทุกข์ให้มีสุข ยอมสละลาภอันไม่ชอบธรรมแม้มากเพื่อรักษาความยุติธรรมให้แก่ผู้อื่น มีความเด็ดขาดในถ้อยคำและกิจการ ไม่สับปลับ โดยนัยนี้ จะเห็นว่าตปะนั้นย่อมเป็นทั้งพระเดช ทั้งพระคุณ พระเดชได้แก่ นิคคหะ คือการลงโทษแก่ผู้กระทำผิดระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย เป็นการเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ พระคุณได้แก่ ปัคคหะ คือการยกย่องบุคคลผู้กระทำความดี เคารพระเบียบข้อบังคับและกฎหมายตั้งใจปฏิบัติหน้าที่โดย

ซื่อตรงสุจริต **นิคคหะ** เป็นเครื่องดัดสันดานคนผิดให้กลับประพฤติถูก และเป็นเครื่องป้องกันคนที่ยังไม่เคยทำผิดให้ยำเกรงอำนาจ ไม่อาจทำผิด ให้ตั้งใจทำดีทำถูกทำชอบ ส่วน **ปัคคหะ** เป็นเครื่องส่งเสริมบุคคลผู้ทำถูกทำชอบให้ตั้งใจและพยายามทำสม่ำเสมอ และทำให้ก้าวหน้าต่อไป และเป็นเครื่องจูงใจผู้ที่ยังไม่ทำ ให้พยายามทำบ้าง เพื่อเป็นบุคคลมีประโยชน์แก่หมู่คณะเพิ่มขึ้น เมื่อพระเดชกับพระคุณทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นไปพอควรสม่ำเสมอกันแล้ว การปกครองย่อมบังเกิดผลเป็นความสงบเรียบร้อย คนทำผิดทำชั่วลดน้อยลง คนทำถูกทำชอบเพิ่มขึ้น และคนดีคนมีประโยชน์แก่หมู่คณะก็เพิ่มขึ้นโภคทรัพย์ย่อมเพิ่มพูน ความสุขของประชาชนก็เพิ่มพูนตามกันไป ประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมือง ซึ่งอาศัยโภคทรัพย์ของประชาชนที่บริจาคให้รัฐด้วยการเสียภาษีอากรก็เพิ่มพูน เป็นกำลังให้สามารถสร้างความเจริญแก่บ้านเมืองให้ก้าวหน้าได้สมประสงค์ ตปะ จึงสมเป็นธรรมของผู้ปกครองอย่างยิ่ง ฯ

ตปะ นี้ ในพระพุทธศาสนา ท่านแสดงไว้หลายนัย นัยหนึ่งได้แก่วิริยะความเพียร ดังพระบาลีว่า "สมคฺคานํ ตโป สุโข ความพากเพียรของชนทั้งหลายผู้พร้อมเพียงกัน นำความสุขมาให้" หมู่ชนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่คณะ จะทำความเจริญใดก็มีใจปรองดองกันไม่แก่งแย่งกัน มีความพากเพียรเสมอกัน ความเจริญนั้นย่อมสำเร็จสมปรารถนา โดยนัยนี้แสดงว่า ความพากเพียรเป็นเครื่องเผาความเกียจคร้านความเห็นแก่ตัวและความย่อท้อต่อความยากลำบากให้หมดไป ฯ ตปะคือความเพียร ถ้าเป็นธรรมเฉพาะบุคคล ก็เป็นเหตุให้บุคคลเจริญก้าวหน้า ถ้าเป็นธรรมของหมู่คณะ ก็เป็นเหตุให้หมู่คณะสามัคคีกัน เพราะทุกคนไม่คิดเอารัดเอาเปรียบกันยอมสละเพื่อกันและกันทั้งหมู่แล้ว ความรักกันนับถือกันสนิทสนมกัน ก็เกิดขึ้นและมั่นคงไม่จืดจาง นี้คือสามัคคีอันถูกทำนองคลองธรรมเป็นเหตุให้หมู่คณะเจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้นท่านผู้ปกครองจึงต้องฝึกฝนผู้อยู่ในปกครองของตนให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ให้รู้จักยอมสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่คิดเอารัดเอาเปรียบเพื่อน และไม่กลัวเสียเปรียบเพื่อนโดยให้ถือหลักว่า "ผู้ใดบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นได้มาก ผู้นั้นเป็นคนดีเป็นคนมีเกียรติ" และ "ผู้ใดเอารัดเอาเปรียบเพื่อนผู้นั้นเป็นคนไม่ดี เป็นคนไร้เกียรติ" เมื่อทุกคนถือหลักดังนี้ทั่วกันแล้ว เหตุที่จะให้หมองใจ

หมางใจแตกสามัคคีกันก็ไม่มี เขาทั้งหลายจะรู้จักกันนับถือกัน ไว้ใจกันเพราะมีความซื่อตรงต่อกัน และพึ่งอาศัยกันได้ฉันพี่น้องกัน นี้คือ ภราดรภาพ อันมีคลองธรรมเป็นหลัก คลองธรรมในข้อนี้ คือต่างยอมสละเพื่อกันและกัน

อีกนัยหนึ่ง ตปะ นั้น ได้แก่อินทรียสังวร ความระวังตัว เพราะเป็นเครื่องเผาความยินดีหรือยินร้ายให้มอดหมดไป รักษาจิตใจให้เป็นปกติอยู่ได้ ท่านผู้ปกครองที่จะสละทรัพย์ส่วนตัวเกื้อกูลแก่ผู้อยู่ในปกครองตามนัยแห่งราชธรรมข้อที่ ๑ ก็ดี หรือจะให้อภัยแก่ผู้สมควรให้อภัยตามนัยแห่งราชธรรมข้อที่ ๓ ก็ดี จำต้องมีความระวังตัว ไม่ปล่อยใจให้ตกอยู่ภายใต้ความตระหนี่ความเห็นแก่ตัว หรือแก่พรรคพวกที่ใกล้ชิดของตน อันเป็นส่วนน้อยเป็นวงแคบ แต่สำนึกถึงคุณธรรมและหน้าที่ของผู้ปกครองเขา จะต้องบำบัดทุกข์ เพิ่มพูนความสุขแก่เขาทั่วไป ให้ปันในเมื่อสมควรให้ ให้อภัยในเมื่อสมควรให้ ไม่ทำตามอารมณ์หรือตามสัญชาตญาณของสามัญมนุษย์ทั่วไป แต่ทำตามวิสัยของบัณฑิตสัตบุรุษผู้ใช้ปัญญา มุ่งบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่โลก คือสังคม ความสำนึกในคุณธรรมและหน้าที่จะเกิดขึ้น ก็ต้องมีโยนิโสมนสิการ คือความคิดนึกโดยแยบคายในอุบายที่ชอบ ก็เป็นเหตุให้สละความมีใจคับแคบ เห็นแก่ตัวเสียดังกล่าวแล้ว ฯ อนึ่งบุคคลจะรักษาศีลคือความประพฤติกายวาจาเรียบร้อยให้เป็นไปสม่ำเสมอได้ ก็ต้องอาศัยความระวังตัว ไม่ลืมตัวเสีย ปล่อยให้ความโลภ ความโกรธ หรือความหลงเข้าครอบงำตัว แล้วปฏิบัติตามอำนาจกิเลสละเมิดศีลเป็นเหตุให้เบียดเบียน ทำร้ายกัน แตกสามัคคีกัน เป็นศัตรูจองล้างจองผลาญกัน ฯ ผู้ที่จะรักษาความเที่ยงตรงยุติธรรมให้เป็นไปสม่ำเสมอ ไม่ประพฤติลำเอียงเพราะรักหรือเพราะชังเป็นต้น ก็ต้องมีความระวังตัว เป็นเครื่องห้ามกันใจ มิให้ตกอยู่ใต้อำนาจความรักเป็นต้น ฯ ผู้ที่จะรักษาความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยนนุ่มนวลน่ารักไว้ได้ ก็ต้องอาศัยความระวังตัว ไม่ลืมตัว ในเมื่อประสบอารมณ์ร้ายแล้วคุมใจไว้ได้ ไม่ปล่อยใจของตนให้พลอยร้ายไปตามอารมณ์นั้นๆ ฯ ธรรมดาของคนที่เป็นศัตรูกัน เป็นคู่ต่อสู้เพื่อชิงความชนะกัน ก็ต้องใช้อุบายที่จะทำให้คู่ต่อสู้ของตนเสียเปรียบให้ตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ ความเสียเปรียบที่ร้ายที่สุด ก็คือความไม่อดทนต่อความยั่วเย้าเสียดสีให้เจ็บใจ และประพฤติตามอำนาจความโกรธ โดยลืมตัวว่า เราควรจะมีความรอบคอบระวังตัว ไม่พูดไม่ทำอะไรที่ผิด อันเป็นการ

เปิดช่องให้คู่ต่อสู้ของตนได้โอกาสที่จะประทุษร้ายได้ ผู้ถูกยั่วโทสะแล้วลืมตัวพูดหรือทำด้วยอำนาจโทสะ ความทำผิดพูดผิด เพราะขาดความระวังตัวย่อมเกิดขึ้น ความเป็นผู้น่าเกลียด ไม่น่ารักไม่น่านับถือก็ย่อมเกิดขึ้น ข้อนี้ จัดเป็นความแพ้ เพราะความเป็นผู้มีกำลังใจอ่อนแอขาดคุณธรรม คือความอดทน ความมีสติรอบคอบและโสรัจจะ ความมีใจแช่มชื่นยินดีในความถูกธรรม

ด้วยเหตุนี้แหละ แสดงให้เห็นว่า ความระวังตัวคือระวังใจ ไม่ปล่อยใจให้เป็นไปตามอำนาจกิเลส มีโทสะ เป็นต้น รู้จักอดทนและอดกลั้น ยั้งใจ จึงเป็นตปะอย่างดีที่สุดที่เผาอารมณ์ร้ายของเราให้มอดหมดไป แม้จะถูกยั่วถูกคุกคามอย่างไร ก็ทนได้ ไม่หวั่นไหว ทำให้เป็นผู้มีกำลังใจเข้มแข็งทนได้ต่อความยั่วเย้า ความร้ายกาจของอารมณ์นั้น ๆ อันผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองต้องใช้มากที่สุด ไม่เช่นนั้น ก็จะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า "ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา ความอดทน คือความอดกลั้นยั้งใจเป็นตปะอย่างประเสริฐ" ดังนี้ อธิบายว่า ความอดกลั้นยั้งใจเป็นตปะเครื่องเผาผลาญความผลุนผลันมุทะลุด้วยอำนาจความฉุนเฉียวให้หมดไป มีสติควบคุมจิตใจไว้มิให้งุ่นง่าน พิจารณาเหตุผลโดยรอบคอบแล้ว จะพูดหรือทำอะไรก็ไม่มีทางผิดทางเสีย ประโยชน์ก็ได้สามัคคีก็ไม่เสีย จัดว่าเป็นผู้ชนะโดยธรรม น่าเคารพนับถือ

บุคคลจะมีความอดทนดี คือทนได้ต่อความเจ็บใจ ก็เพราะมีความระวังตัวดี ที่ทนไม่ได้ ก็เพราะขาดความระวังตัว จึงลืมตัวว่า เราต้องการอะไร เป็นเหตุให้ทำผิดไป ไม่ตรงต่อผลที่ตนต้องการ คือความเป็นคนดี ความชนะ ความรัก ความเคารพนับถือ ฯ ความระวังตัวนั้น ถ้ามีอยู่เป็นปัจจุบันเฉพาะหน้า ในขณะประสบอารมณ์ร้าย ก็นำให้คิดนึกในทางที่ชอบเป็น โยนิโส มนสิการ คือคิดนึกว่า ถ้าเราทำตามอำนาจความรัก ความขัดเคือง ความหลง หรือความหวาดกลัวแล้ว ความเป็นคนดี ความชนะของเราย่อมหมดไป ความรัก ความเคารพนับถือของชนทั้งหลายที่มีในเราก็เสื่อมสิ้นหมดไป แต่ถ้าเราทำตามธรรมไม่ลำเอียงเพราะรักเป็นต้น ความเป็นคนดี ความชนะใจคนอื่น ความเป็นผู้น่ารักน่าเคารพนับถือของเรา ยังอยู่พร้อมไม่เสื่อมเสียไปเลย หรือคิดนึกโดยแยบคายให้เห็นโทษของความโลภ ความโกรธและความหลงว่า ถ้าเราอาจได้ผลเป็นอามิสมากมาย แต่ความ

เสื่อมเสียเกียรติ ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับอามิสนั้นด้วย เพราะความประพฤติผิดระเบียบประเพณีนิยม ผิดศีลธรรม หรือผิดกฎหมายนั้น เป็นการได้รับไม่เท่าเสีย เป็นเยี่ยงอย่างอันไม่ดีที่ไม่สมควรทำให้ผู้น้อยในปกครองเห็น อันจะเป็นเหตุให้คนมีความซื่อตรงสุจริตดูหมิ่นไม่นับถือ และเป็นเหตุให้คนมีใจไม่สุจริตได้อย่างเพื่อประพฤติตาม เป็นการเสียหายแก่คนทั้งหมู่ เมื่อยั้งคิดพิจารณาโดยรอบคอบดังนี้แล้ว ก็ย่อมเกิดหิริโอตตัปปะ ไม่กล้าประพฤติผิดธรรม เป็นเหตุให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมของผู้ใหญ่ คือเมตตากรุณาเป็นต้นดำรงตนอยู่ในธรรมสุจริต เป็นผู้ปกครองที่ดี เป็นที่เคารพยำเกรงของผู้อยู่ในปกครอง ฯ

อนึ่ง ตปะ คืออำนาจที่แผดเผาความชั่วและอารมณ์ร้ายไม้มอดหมดไปนี้ย่อมเป็นที่รวมคุณธรรมอันเป็นอุปการะแก่ความมีอำนาจแห่งจิตหลายประการ คือ ความมีสติรอบคอบ ความสอดส่องผลได้เสีย คือคุณหรือโทษ ความห้ามใจของตนไว้ได้ ไม่ยอมละเมิดในเมื่อเห็นว่าเป็นโทษ ความยินดีในความดีของตน ไม่ยอมทำลายเสีย และความสำรวมจิต ในเมื่อประสบอารมณ์ร้ายอันยั่วให้เกิดกิเลส คุณธรรมเหล่านี้ย่อมอบรมจิตใจให้มีตปะเตชะในการปกครองบังคับตนเอง ให้ประพฤติชอบตามคลองศีลคลองธรรม ควรแก่ความเคารพนับถือของชนทั้งหลาย และในการบังคับบัญชาชนทั้งหลายที่อยู่ในปกครองของตนให้ประพฤติตามโดยเคารพเอื้อเฟื้อ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ฯ

ผู้ใหญ่จะรักษาน้ำใจผู้น้อยในปกครอง ให้มีความรักนับถือและความยำเกรง ก็เพราะเป็นผู้เที่ยงตรง เคารพความจริงและความถูกธรรม แม้มีเหตุบันดาลใจให้อยากประพฤติฝ่าฝืนความจริงนั้นเพื่อเป็นการเอาชนะ ด้วยมานะทิฐิ แต่ตปะย่อมแผดเผามานะทิฐินั้นเสีย ด้วยช่วยให้ได้คิดว่า แม้จะชนะเขาได้ในทางหนึ่ง แต่ก็แพ้อีกทางหนึ่ง คือเสียคุณธรรมอันมีค่าสูงหมด ทำลายความรัก ความเคารพนับถือและความยำเกรงหมด จึงไม่อาจฝ่าฝืนประพฤติผิดธรรมเพื่อการเอาชนะ แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ที่รู้จักยอมแพ้ในเมื่อสมควรยอมแพ้ คือยอมรับผิด โดยไม่บ่ายเบี่ยงเลี่ยงหลีกกลับเป็นผู้น่านับถือน่าเคารพมากขึ้น เพราะเป็นผู้เคารพธรรม คือความจริง คือผู้มีสัตย์ สจฺเจน กิตฺตึ ปปฺโปติ บุคคลย่อมได้เกียรติเพราะความมีสัตย์ เกียรติอันเกิดแต่ความเป็นผู้มีสัตย์นี้เป็นของมีค่าสูง บุคคลจะสงวนรักษาไว้ได้ด้วยความรู้จักสละสิ่งอันมีค่าต่ำกว่าเกียรตินั้นเสีย สิ่งที่มีค่าต่ำกว่าเกียรตินั้น

คือทรัพย์ ร่างกาย ชีวิต ผู้ที่สละสิ่งอันมีค่าต่ำเหล่านี้เสียได้ ย่อมมีเกียรติยั่งยืนมั่นคง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวสุภาษิตเตือนใจไว้ว่า

ธนญฺจเช องฺควรสฺส เหตุ
องฺคญฺจเช ชีวิตํ รกฺขมาโน
องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺจาปิ สพฺพํ
จเช นโร ธมฺมมนุสฺสรนฺโต

นรชนพึงสละทรัพย์เสีย เพื่อรักษาอวัยวะอันประเสริฐ พึงย่อมสละอวัยวะเสีย รักษาชีวิตไว้ พึงยอมสละทุกอย่าง ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะ ทั้งชีวิต เพื่อหวลระลึกถึงธรรม ฯ

มีอธิบายว่า ธรรมนั้นได้แก่คุณความดีที่นำเกียรติมาให้ เช่นความมีสัตย์ ผู้มีเกียรติเป็นที่ต้องการปรารถนาของโลก เพราะชีวิตเป็นประโยชน์แก่โลก และเกียรติเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย แม้ท่านผู้เป็นเจ้าของเกียรติตายไปแล้ว แต่เกียรติยังหาตายไม่ ยังเป็นที่ยกย่องสรรเสริญให้ปรากฏแก่ชนชั้นหลัง ๆ เพื่อถือเป็นแบบอย่างบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีเกียรติตามท่าน ส่วนทรัพย์รู้จักวิบัติ คือหมดสิ้น ชีวิตก็รู้จักดับ เพราะมีความตายเป็นที่สุดของชีวิต ส่วนเกียรติของผู้มีสัตย์นั้น หารู้จักตายไม่ ยังเป็นที่ยกย่องเชิดชูของบัณฑิตอยู่ทุกกาลสมัย เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้ยอมสละสิ่งอันมีค่าต่ำกว่าเกียรติ มีทรัพย์เป็นต้นเสีย เพื่อรักษาเกียรติของตนหรือของหมู่คณะไว้

บุคคล จะสามารถรักษาเกียรติไว้ได้ก็เพราะรู้จักระวังจิตใจของตนมิให้ความโลภ ความโกรธ หรือความหลงเข้าครอบงำได้ เพราะกิเลส ๓ กองนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าครอบงำจิตใจได้แล้ว ย่อมปิดบังปัญญาตาใจเสีย ทำให้มืดมนไม่เห็นผิดชอบชั่วดี นำให้ประพฤติเสื่อมเกียรติได้ เพราะฉะนั้นท่านจึงแสดงโทษของโลภะ โทสะ โมหะ ไว้ว่า

ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ
ตทา อนฺธตมํ โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ

นรชนผู้ละโมภแล้ว ไม่รู้อรรถ ไม่เห็นธรรมความโลภครอบงำนรชนในกาลใด เขาย่อมเป็นผู้มืดตื้อในกาลนั้น ดังนี้ ฯ

อธิบายว่า ผู้ละโมภเห็นแต่ได้ไม่เห็นเสียแล้วประพฤติทุจริตด้วยอำนาจความโลภ ต้องเสียชื่อเสียง ต้องโทษจำคุก หรือต้องโทษประหารชีวิตมีมากมาย เพราะถูกความโลภเห็นแก่ได้ทำให้ขาดความนึกคิดโดยรอบคอบ จึงต้องได้รับทุกข์ที่ตนไม่ปรารถนาฯ นรชนผู้ถูกความโกรธครอบงำใจแล้ว ตามอำนาจความโกรธ ขาดความพิจารณาคุณและโทษ จึงทำผิดทำเสียได้ง่าย ต้องเสียใจในภายหลัง เมื่อหายโกรธแล้ว ท่านจึงกล่าวสุภาษิตสอนไว้เพื่อไม่ทำอะไรกำลังโกรธว่า นิสมฺม กรณํ เสยฺโย ใคร่ครวญเสียก่อนแล้ว จึงทำดีกว่า (เพราะว่า) กตสฺส นตฺถิ ปฏิการํ ทำแล้วทำคืนไม่ได้ ฯ นรชนผู้ถูกความหลงครอบงำแล้ว หาได้เฉลียวใจคิดถึงกฎธรรมดาไม่ว่าถ้าเป็นคนก็ย่อมรู้จักผิด คือคิดผิดเห็นผิด พูดผิดทำผิด ผู้หลงเชื่อคนง่าย ๆ โดยไม่พิจารณาให้รอบคอบ ทำตามเขาไปในทางที่ผิด โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความผิดเกิดขึ้น ตนก็ต้องรับผิด เพราะฉะนั้นท่านผู้ใหญ่ผู้ปกครองที่ต้องรับผิดชอบในความเจริญและความเสื่อมของชนเป็นอันมาก จึงต้องมีความระวังตัวมาก เพื่อไม่ผิดเองและไม่ใช้คนผิด อันจะนำความเสียหายเดือดร้อนมากในหมู่คณะพาให้ตนเสื่อมเสียเกียรติไปด้วย

อินทรีย์สังวร ความระวังตัว คือระวังจิตใจมิให้ความโลภ ความโกรธ หรือความหลงครอบงำได้ ก่อนที่จะทำอะไร ตรวจจิตใจของตนเสียก่อนว่า นี่เราจะทำด้วยจิตใจเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล เมื่อรู้ชัดว่าทำด้วยจิตใจเป็นกุศล คือมีความฉลาดรอบคอบ เล็งเห็นแล้วว่าเป็นคุณประโยชน์โดยส่วนเดียว ไม่มีโทษเลยจึงกระทำ หากรู้ชัดว่า จะทำด้วยจิตใจเป็นอกุศล มีโลภหรือโกรธเป็นต้นนำให้ทำ ทำแล้วจะนำทุกข์โทษมาให้แก่ตนหรือแก่ผู้อื่น หรือทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ก็งดเว้นเสียไม่ยอมทำเด็ดขาด ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมทำอะไรไม่มีทางผิด มีแต่ทางถูกชอบโดยส่วนเดียว ย่อมเป็นที่เคารพนับถือและเชื่อถือของชนทั้งหลาย เขาจึงยอมยกย่องให้เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา ด้วยความไว้วางใจว่าท่านจะสามารถทำความเจริญให้แก่หมู่คณะแก่ประเทศชาติ หากมีภัยอันตรายใด ๆ เกิดขึ้น ท่านจักสามารถบำบัดแก้ไขปลดเปลื้องให้บ้านเมืองพ้นภัยอันตรายได้ เมื่อชนทั้งหลายเกิดความ

เชื่อถืออย่างนี้แล้ว ก็จักพร้อมใจกันสนับสนุนให้กำลังแก่ท่านผู้ปกครองในกิจการทุกอย่างอันเป็นทางเจริญแก่บ้านเมือง ให้บรรลุความสำเร็จเรียบร้อยโดยสวัสดี.

ท่านผู้ปกครองผู้มีตปะบริบูรณ์ในตน ย่อมเป็นผู้ชนะจิตใจชนทั้งหลายโดยธรรม คือชนะคนโกรธด้วยเมตตากรุณา ชนะคนไม่ดี ด้วยทำดีให้เหนือกว่า และเอาดีต่อจนเขาเกิดความนับถือยำเกรง ชนะคนมีใจคับแคบด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ปัน ชนะคนพูดปดด้วยการพูดจริง ชนะคนพูดหยาบคายด้วยการพูดไพเราะอ่อนโยน ชนะคนพูดเหลวไหลเหลาะแหละไม่มีหลัก ด้วยการพูดมีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชนะคนพูดส่อเสียดยุยงให้เขาแตกกัน ด้วยการพูดสมานสามัคคีทำให้ผู้เข้าใจผิดกลับเข้าใจถูกต่อกัน ชนะคนไม่มีศีลธรรมด้วยการตั้งตนไว้ในศีลธรรม เพราะโลกคือสังคมมนุษย์นับถือผู้มีศีลมีธรรมเมื่อทำตนให้โลกนิยมนับถือ โดยตั้งมั่นในศีลธรรมแล้ว ก็ย่อมชนะคนไร้ศีลไร้ธรรม เพราะโลกรังเกียจไม่นับถือ ไม่เชื่อถือคนไม่มีศีลไม่มีธรรม รวมความว่าการทำตนให้คนทั้งหลายนับถือและเชื่อถือ เป็นความชนะอย่างสูง บุคคลจะบรรลุความชนะอย่างสูงนี้ได้ก็ต้องมีตปะเดชะในตนบริบูรณ์ คือชนะจิตใจของตนเอง สามารถบังคับตนเองให้เว้นชั่วและให้ทำดีสม่ำเสมอ ไม่มีใครหรืออะไรจะยั่วเย้า หรือขู่เข็ญหรือดลใจให้นิยมยินดีหรือลืมตัวหลงทำชั่วได้เป็นอันขาด ผู้ชนะจิตใจของตนเองนี้แลจัดว่าเป็นยอดนักรบในสงคราม ตามพระพุทธภาษิตว่า

โย สหสฺสํ สหสฺเสน สงฺคาเม มานุเส ชิเน
เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ สเว สงฺคามชุตฺตโม

ผู้ใด พึงชนะฝูงชนเป็นพัน ๆ ในสงคราม ผู้นั้นมิใช่ผู้ชนะสูงสุด ส่วนผู้ใด พึงชนะตนคนเดียว ผู้นั้นแลเป็นผู้สูงสุดของผู้ชนะในสงคราม ดังนี้ ฯ

ผู้ใหญ่ ซึ่งมีหน้าที่ปกครอง ต้องเกี่ยวข้องกับคนมากทั้งคนดีคนชั่ว ทั้งคนฉลาดคนโง่ เมื่อมีใจเป็นกุศล ตั้งใจจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชนมาก จะต้องเป็นผู้มีกำลังใจเข้มแข็ง และเยือกเย็นทนได้ต่ออารมณ์ร้ายที่ชนทั้งหลายเสนอเข้ามา ด้วยเจตนาร้ายก็ตาม ด้วยความโง่เขลาก็ตาม สามารถรักษาจิตใจของตนให้เป็นปกติไม่กำเริบร้ายด้วยรู้ทันจิตใจของผู้เสนอเรื่องร้ายเข้ามาด้วย แล้วใช้อุบายแก้ไขเรื่องร้ายเหล่านั้นให้สงบเรียบร้อย

ด้วยปัญญาของตน โดยไม่แสดงอาการหวั่นไหว ให้ชนพาลคนโง่เหล่านั้นเห็น แต่กลับแสดงเมตตากรุณา อันเป็นภูมิธรรมของผู้ปกครองออกมาให้ประจักษ์แก่จิตใจของเขา ยังคนพาลคนโง่เหล่านั้น ให้เกิดความนับถือและเคารพยำเกรง ปฏิบัติตามคำแนะนำคำสั่งสอนทั้งต่อหน้าและลับหลัง กลับตนเป็นสุภาพชนคนดี เป็นพลเมืองดีของบ้านเมืองได้ อย่างนี้แล จัดว่าเป็นผู้ปกครองที่ดี ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นิคคหะ การลงโทษก็ดี ปัคคหะ การยกย่องก็ดี อันเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองนั้นที่จะเป็นตปะธรรม ก็เพราะผู้ปกครองทำด้วยปัญญาและเมตตากรุณา หาได้ทำด้วยความหลงรู้เท่าไม่ถึงการณ์ไม่ และหาได้ทำตามอารมณ์ขุ่นเคืองเคียดแค้นไม่ จึงจะเป็นคุณแก่ผู้รับนิคคหะ หรือปัคคหะ และเป็นคุณแก่การปกคออง คือทำให้ผู้ปกครองเป็นที่รักเป็นที่นับถือและเป็นที่เคารพยำเกรง ลงโทษด้วยปัญญา และเมตตากรุณานั้น คือลงโทษด้วยมุ่งปราบปรามคนประพฤติชั่วให้กลับตัวประพฤติดี เป็นคุณแก่ตัวของเขาเอง และไม่เป็นภัยแก่หมู่คณะถ้าเมตตากรุณาแก่ผู้ทำผิดที่สมควรจะลงโทษ แล้วไม่ลงโทษย่อมเป็นทางให้ผู้มีสันดานชั่วฉวยโอกาสทำตามบ้าง คนชั่วก็จักมีมากขึ้น เป็นภัยแก่สังคม เพราะฉะนั้นจึงต้องลงโทษตามสมควรแก่ความผิด เพื่อแก้คนผิดให้เป็นคนถูก และกันคนที่ยังไม่ทำผิดมิให้ทำบ้าง การยกย่องคนทำดี ก็เพื่อให้เขาทำดียิ่งขึ้น และเพื่อจูงใจคนที่ยังไม่ทำดี ให้พยายามทำบ้างคนดีจะได้เพิ่มมากขึ้น ในหมู่คณะใดมีคนดีมากกว่าคนชั่ว หมู่คณะนั้น มีความสงบสุขและมีความเจริญ หมู่คณะใดมีคนชั่วมากกว่าคนดี หมู่คณะนั้นมีทุกข์ร้อนยุ่งเหยิง ไม่สงบไม่เจริญ บ้านเมืองก็เป็นเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น นิคคหะ และปัคคหะ จึงเป็นกุสโลบายของผู้ปกครองที่จะพึงใช้ เพื่อให้เกิดตปะเดชะ เป็นที่เคารพยำเกรง ช่วยให้การปกครองบรรลุผล คือมีสันติสุขเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง เพราะปลอดภัยอันตรายโดยประการทั้งปวง ฯ

ผู้ปกครองที่มีธรรมของผู้ปกครองเท่านั้น สามารถปกครองให้เจริญได้ หากขาดธรรมของผู้ปกครองเสียแล้ว ก็พาให้เสื่อมด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้อยู่ภายใต้การปกครอง เพราะฉะนั้น ท่านข้าราชการผู้มีหน้าที่ในการปกครองทั้งหลาย เมื่อเล็งเห็นว่า

ตปะ คือความระวังตัวและความพากเพียร เป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งของผู้ปกครองแล้ว ก็สมควรบำเพ็ญให้บริสุทธิ์ในตนทั่วกัน และชักนำผู้อยู่ภายใต้การปกครองของตน ให้เล็งเห็นความสำคัญแห่งคุณธรรมข้อนี้แล้ว อบรมจิตใจของตนให้มีตปะเดชะบริบูรณ์ เพื่อให้การปกครองบ้านเมืองประเทศชาติของเราบังเกิดผลเป็นความสงบสุข สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ และปัญญาความฉลาด รักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติให้เป็นไปโดยสวัสดี ตามพระโอวาทานุสาสนีของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ธรรมของผู้ปกครองข้อคำรบ ๖ มีอรรถาธิบายดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้

อกเขาอกเรา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน) วัดราชบพิธ

เรียบเรียง

คำว่า *"อกเขาอกเรา"* นี้ มีความหมายถึงสิ่งที่ปรารถนา หรือ ต้องการอย่างเดียวกัน เช่น เราปรารถนาหรือต้องการอยากได้ หรือ ไม่อยากได้สิ่งไร อย่างไร เขาอื่นก็ย่อมปรารถนาหรือต้องการอยากได้ ไม่อยากได้เช่นเดียวกันกับเรา ผู้ที่นึกคิดได้อยู่เช่นนี้ เรียกว่า นึกถึงอกเขาอกเรา เป็นคำเปรียบเทียบถึงจิตใจที่ปรารถนาเหมือน ๆ กัน เป็นการเตือนไม่ให้คิดแต่ได้ฝ่ายเดียว ในเรื่องอื่นของดไว้ก่อน ใคร่ชี้แจงในที่นี้เฉพาะเรื่องพระพุทธ-ศาสนา ซึ่งหมายถึงคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ปรากฏมีขึ้นในโลกให้ได้ศึกษาประพฤติตามสืบต่อมาตราบถึงปัจจุบัน นับเวลาได้ถึง ๒๕๐๐ ปีเศษแล้วนี้ นับว่าเป็นผลมาจากความเห็นอกเขาอกเราของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง เพราะในบรรดาพระคุณของพระองค์ที่กล่าวอย่างรวบรัดก็รวมอยู่ในพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ ๓ ประ-การนี้เท่านั้น เมื่อใคร่ครวญแล้ว จึงพึงเห็นว่า พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ ๒ ประการนี้ เป็นพระคุณสมบัติความดีเฉพาะส่วนพระองค์ที่ทรงใช้พระปรีชาสามารถย้อนเข้ามาปรับปรุงวิถีชีวิตในทางชอบ ผิดกว่าบุคคลอื่น ๆ ที่มักใช้สติปัญญาออกไปยึดถือเกาะเกี่ยวกับบุคคลหรือพัสดุภายนอกเป็นส่วนมาก จึงเป็นเหตุให้ลืมตน มัวแต่หลงไหลเพลิดเพลินห่างตนออกไปทุกที พระองค์จึงทรงเห็นความบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจว่าเป็นยอดแห่งคุณความดี และในที่สุดก็ทรงฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ ให้ละจากเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งมีมูลมาจากโลภ โกรธ หลงเสียได้ ดำรงอยู่ในความเป็นผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องพ้นจากอำนาจกิเลส ตัณหา อาสวะจะพึงครอบงำ

เมื่อพระพุทธองค์ถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ อันนับเป็นคุณเฉพาะส่วนพระองค์เช่นนี้ หากจะทรงมุ่งหวังเสวยความสุขอันเกิดแต่ละกิเลส ตัณหา อาสวะสิ้นจากพระอัธยาศัย ดำรงฐานะเพียงเป็นพระปัจเจกโพธิ คือ ตรัสรู้เฉพาะตน ไม่สั่งสอนใครก็ย่อมทำได้ ไม่มีใครบังคับ หรือผิดระเบียบแบบแผนอย่างไร แต่อาศัยพระมหากรุณายิ่งใหญ่ในพระหฤทัย ที่ทรงเห็นอกเขาอกเราเข้าตักเตือน ให้ทนเสวยความสุขเพียงส่วนพระองค์อยู่ไม่ได้ ด้วยทรงเห็นว่าผู้อื่นทั้งหลาย ต่างก็ปรารถนาความสุขความเจริญในชีวิต เช่นเดียวกับพระองค์เหมือนกัน หากแต่มีความโง่เขลาเบาปัญญา ยอมให้โลภ โกรธ หลง ครอบงำจิตใจ จึงไม่ประสบพบความสุขเจริญอย่างแท้จริง สมปรารถนา พระองค์นึกถึงอกเขาอื่นได้เช่นนี้ จึงยอมพลีความสำราญส่วนพระองค์ ออกเที่ยวเทศนาสั่งสอนประชาชนตามบ้านเล็กเมืองน้อย โดยมิได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยทุกข์ยากลำบากกรากกรำอย่างไรเลย นับเวลาที่พระองค์เสด็จเที่ยวประกาศคำสอนตั้งเป็นธรรมวินัยขึ้นได้ถึง ๔๕ ปี เวลาที่ใช้ทำประโยชน์ เพื่อพระองค์เองเพียง ๓๕ ปีเท่านั้น พระพุทธศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เกิดมีปรากฏขึ้นในโลก จนชาวเราผู้เกิดภายหลัง ได้ยอมรับนับถือประพฤติปฏิบัติตามอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะอาศัยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงเห็นอกเขาอกเราเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่ง นักปราชญ์จึงยกย่องสรรเสริญพระองค์ว่า พระผู้มากด้วยกรุณา เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ทรงบำเพ็ญบารมี คือ ประโยชน์ส่วนพระองค์เต็มเปี่ยม บรรลุสัมโพธิญาณ เพื่อคุณประโยชน์เกื้อกูลอุดหนุนและความสุขสำราญกาย ใจ แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังนี้

การนึกถึงอกเขาอกเรา ไม่กระทำกิจการอย่างไร ให้เป็นการกระทบกระเทือนต่อประโยชน์ของตนและของผู้อื่น มุ่งให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่นเป็นหลักประจำใจเสมอไปย่อมได้ชื่อว่า ประพฤติตนสมตามแบบอย่างที่พระบรมศาสดาทรงประพฤติจนตั้งเป็นพระพุทธศาสนามาแล้ว อย่างน่าสรรเสริญของนักปราชญ์ อาศัยผู้มีน้ำใจใหญ่ ประพฤติตนตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้า ในปัจจุบันนี้ชาวเราจึงได้อาศัยโรงพยาบาลสำหรับรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชน อาศัยโรงเรียนเป็นสถานศึกษาศิลปวิทยาการ อาศัยสะพานถนน

หนทางสัญจรไปมาสะดวกสบาย เหล่านี้เป็นต้น ล้วนแต่เกิดจากน้ำใจที่นึกถึงอกเขาอกเราแล้ว เสียสละทุนทรัพย์ออกก่อสร้างให้เป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น หรืออย่างผู้มีน้ำใจดี ยอมพลีโลหิตของตนเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่นอยู่ในสมัยนี้ ก็คือผู้เห็นอกเขาอกเรามุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ไม่เลือกว่าจะเป็นส่วนกาย วาจา หรือใจ เมื่อชาวเราต่างมุ่งกระทำอย่างเห็นอกเขาอกเราเป็นหลัก ตัดรอนความเห็นแก่ตน หมู่ พวกของตนเสีย มุ่งสาธารณประโยชน์เป็นที่ตั้ง ช่วยกันรักษาไว้ ไม่เห็นแต่ได้ฝ่ายตน ทุกครอบครัว ทุกหมู่คณะก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ตลอดชาติบ้านเมือง เพราะต่างให้ไมตรีจิตคิดถึงอกเขาอกเราแก่กันและกันตลอดไป

ในฐานะแห่งความเป็นพุทธศาสนิกชน คือ คนนับถือพระพุทธศาสนา ควรตั้งใจประพฤติตนทำนองเห็นอกเขาอกเรา ให้เป็นการบูชาพระรัตนตรัย ตามแบบฉบับที่พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินมาแล้วให้เคร่งครัดทั่วถึงกัน จะได้สมกับดิถีอธิษฐานอยู่จำพรรษา เป็นดิถีบำเพ็ญบุญคุณงามความดีมากยิ่งขึ้นเป็นพิเศษกว่าฤดูอื่น

ดีที่มีธรรมะ

ในงานบำเพ็ญกุศลบรรจุศพ นายเปี่ยน แซ่อึ๋ง (ภาสะพงษ์) ณ ศาลาอึ๋งอิวกี่ วัดธาตุทอง เพื่อเป็นอนุสรณ์เครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงหน้าที่ของแต่ละบุคคลจะพึงมี ไม่ใช่แต่เพียงร่างกายสลายไปแล้วก็หมดสิ้น เพราะความดี เกียรติคุณยังคงดำรงอยู่ อนุสรณ์แห่งนี้จึงเป็นนิมิตอันดีงามของความสามัคคี ความเมตตาปรานี ความกตัญญูกตเวที และการบำเพ็ญกิจตามหน้าที่อันสมควร.

การบูชาผู้ที่ควรบูชา การเคารพกราบไหว้สักการะผู้ที่สมควร ย่อมแสดงให้เห็นความงดงามทางใจ ที่รู้จักความจริงของคน แม้ผู้เช่นนั้นจะไม่พึงปรารถนา แต่ผู้กระทำ ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเชิดชูยกย่องพระคุณให้ทรงอยู่ตลอดกาลนาน.

หากคนเราปราศจากธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองใจ จะมีอะไรที่เป็นความดีทั้งขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือจากโลกนี้ไปแล้ว จะรักอะไร จะทำอะไร หรือจะเป็นอะไรได้ทั้งสิ้น แต่ต้องมีธรรมะเป็นแนวสำหรับยึดประสานให้มั่นคงถาวร เหมือนต้นไม้ที่เจริญงอกงามเพราะรากแก้วรากฝอย หากตัดแต่ต้นมาตั้งไว้ ก็มีแต่แห้งไปขาดความเจริญเติบโต คนจึงต้องมีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองใจ ให้ดีทั้งภายในและภายนอก.

ศาลาอนุสรณ์หลังนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงธรรมะของครอบครัว มีพ่อแม่ลูก ภรรยาบำเพ็ญกุศลให้สามี บุตรธิดาบำเพ็ญกุศลให้บิดา โลกทั้งโลกที่จะเป็นโลกอยู่ได้ก็เพราะคำ ๓ คำ คือ พ่อแม่ลูก จะเป็นอะไรใหญ่โตสักเพียงไร ก็ไปจากพ่อแม่ลูก ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยธรรมะจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด.

ธรรมะของพ่อแม่

๑. ความซื่อสัตย์สุจริตภักดีต่อกัน ไว้วางใจกันสนิทสนมเหมือนเป็นคนเดียวกัน.

๒. รู้จักข่มใจ ไม่วู่วามไปตามอารมณ์ รู้จักผิดถูกดีชั่ว.

๓. มีความอดทน ระงับเหตุร้ายต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป ตั้งใจทำแต่ความดี.

๔. ขจัดความขุ่นมัวเศร้าหมอง รักษาโรคทางใจให้หายขาด.

ความเมตตาปรานี จึงเป็นธรรมจริยาโดยเฉพาะของพ่อแม่ จะหาใครในโลกที่จะรักเมตตาลูกยิ่งกว่าพ่อแม่

ธรรมะของลูก

ความกตัญญู รู้จักพระคุณที่ท่านเป็นผู้ให้.

กตเวที ฉลองพระคุณ โดยการตอบแทนพระคุณ และรักษาความดีไม่ให้เสื่อมคลายไป เคารพด้วยความจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง.

ฝึกความเป็นคนดีให้มีบริบูรณ์แล้วโลกจะมีแต่คนดี จะให้ทำอะไรก็ทำแต่ความดีก็พอสมกับคำว่า เกิดมาอาศัยโลกชั่วคราว แล้วก็จากไป โลกไม่ใช่ของเรา และเราก็ไม่ใช่โลก โลกจึงต้องอาศัยธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา.

คณะเจ้าภาพซึ่งมีภรรยา บุตรธิดา ร่วมใจกันบำเพ็ญกุศลสร้างศาลาและบรรจุศพไว้ในศาลาหลังนี้ เพื่อเชิดชูบูชาพระคุณท่านผู้จากไปแล้ว

ขออานุภาพแห่งกุศลบุญราศีส่วนนี้ จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ประสบสุขตามควรแก่คติภพนั้น ๆ จงทุกประการ.

พระเทพญาณกวี

วัดธาตุทอง

คำปรารภ

เนื่องจาก พลตรี ถวิล เกษตรทัต ผู้บัญชาการโรงเรียนเสนาธิการทหารบกได้ขอร้องให้อาตมาเขียนข้อความเพื่อลงในหนังสือแจกในงานบรรจุศพ นายเปี๋ยน แซ่อ๋อง (ภาสะพงษ์) เจ้าของห้างใบชาอ๋องอิวกี่ จำกัด

ข้อความในหนังสือเป็นนานาคติ เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่มาร่วมในงานบรรจุศพ และเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้วายชนม์ และเพื่อเป็นการทรงจำของผู้ที่สนิท ญาติมิตรสหาย เพื่อเทอดคุณงามความดีของผู้วายชนม์ เพื่อให้ความดีนี้สถิตสถาพรอยู่ในดวงใจของผู้ที่มุ่งหวังสร้างความดี คนในโลกจะได้ไม่มองผิด เข้าใจผิด คิดผิด ว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี ถ้าจะถามท่านทั้งหลายว่าที่ท่านสละเวลา การงาน สละทุนทรัพย์ สละความสุขส่วนตน มาร่วมในงานบรรจุศพวันนี้ ท่านคงตอบได้ว่า มาเพื่อบูชาความดี มาระลึกถึงความดีของผู้ที่ทำดี เพื่อให้ความดีอันนี้ คงเป็นความดีต่อไป

ทำดีไม่ได้ จงอย่าทำชั่ว จะละความชั่ว ทำความดีเสียบ้าง เพราะความชั่วเขาทำกันอยู่มากแล้ว จงละความชั่ว ทำความดีเสียบ้าง เพื่อความสุข แก่สังคมและประเทศ-ชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่สุดคือเพื่อตัวท่านเอง ถ้าโลกนี้มีแต่คำว่าดี ซึ่งเกิดจากความประพฤติดี ก็เป็นเรื่องยืนยันว่า โลกนี้ถึงจุดแห่งความสุข คือความดี ความดีนี้แบ่งออกเป็น ๒ อย่างเพื่อให้เห็นชัด เช่นความดีทางโลก เปรียบเหมือนเพชร มีคุณค่าราคาแพงมาก จะมีได้เฉพาะบุคคลที่มีฐานะเท่านั้น แต่มีข้อน่าคิดอยู่หลายประการ เพชรถ้าไม่เจียระไน ก็คงเป็นหิน แต่นี่มิใช่หมายความว่าเอาหินทุกก้อนมาเจียระไนแล้วเป็นเพชรหมด ถ้าเป็นเช่นนั้น คนคงไม่ต้องโกง เพราะหินตามถนนก็คงจะหมดไปด้วย และทุกคนก็อาจมีได้ แต่เพชรต้องอาศัยทองมาทำเรือนแหวนเป็นต้นลักษณะของเพชร จึงเข้าทำนองว่าอวดดี เข้ากับใครไม่ได้ แข็ง แต่ความดีของทองไม่ต้องพึ่งเพชร และทุกคนก็สามารถจะมี

ทองได้ เพราะราคาไม่แพงมากนัก เปรียบเหมือนคน คนมีธรรมย่อมเข้ากับคนได้ทุกชั้น นับแต่ยาจก จนถึงจักรพรรดิอันไพศาล ความดีของทอง จึงสมกับคำว่า "มีดีอวด" และเป็นหลักประกันของธนาคารและเงินตรา จึงให้ท่านพิจารณาตัวเองว่า ท่านมีดีอย่างเพชร หรือดีอย่างทอง และท่านจะตอบได้เอง

ขอดวงวิญญาณ ของคุณเปี่ยน ผู้วายชนม์ จงรับรู้ในการกระทำของญาติมิตรที่มาร่วมรวมใจประกาศคุณความดี คือสิ่งที่แลเห็น คืออนุสรณ์ อยู่ในความสงบนิ่ง นตฺถิ สนฺติ ปร สุข สุขอื่น ยิ่งกว่าใจสงบ ไม่มี เกิดจริง ตายจริง อยู่ไม่จริง ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย คนตายเพราะหนีความจริงไม่พ้น ทุกคนมีชีวิตอยู่ใหญ่ไม่พอ โตไม่พอ มีไม่พอ ถมเท่าไหร่ไม่รู้จักเต็ม คำว่ามี ไม่รู้จักพอ คำว่าพอก็ไม่รู้จักมี แต่ว่าเวลาตาย ก็ไม่ใหญ่กว่าหีบศพ หลุมฝังศพ และสัปเหร่อ ทิ้งไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาว่า ดี ชั่ว, ดี ดี, และชั่ว ชั่ว ที่สุดสิ่งที่เป็นอมต คือพระธรรมของพระพุทธองค์ ดีที่ไม่ตาย นั่นแหละเราจึงเรียกว่าความดี และเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายแสวงหา แต่เพราะความไม่เข้าใจ ความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงไปยึดดีนอก หมายถึงวัตถุ ที่สมมติขึ้นว่าเป็นความดี คนจึงติดดีนอก ไม่ถึงดีใน ผลสุดท้ายคือไม่ได้ดี

หลวงพ่อสำเนียง อยู่สถาพร

(หลวงพ่อสำเนียง อยู่สถาพร)
วัดเวฬุวนาราม บางเลน
นครปฐม

ข้อคิด – คำขวัญ

ของ

หลวงพ่อสำเนียง อยู่สถาพร

๑. ผู้ใดรู้จักค่าของชีวิต ชีวิตย่อมมีค่า ผู้ใดไม่รู้จักค่าของชีวิต ชีวิตย่อมไร้ค่า

๒. ผู้ใดรู้จักค่าของศูนย์ ศูนย์ย่อมมีค่า ผู้ใดไม่รู้จักค่าของศูนย์ ศูนย์ย่อมไร้ค่า

๓. ผู้ใดรู้จักค่าของเงิน เงินย่อมมีค่า ผู้ใดไม่รู้จักค่าของเงิน เงินย่อมไร้ค่า

๔. ค่าของเงินมี แต่เงินไม่มีค่า ค่าของชีวิตมี แต่ชีวิตไม่มีค่า

๕. ท่านมามีอะไรมา ท่านจะไป ท่านจะเอาอะไรไป บ้าน สวน, ไร่, นา, สมบัติ ฯลฯ นี่ท่านเป็นเจ้าของหรือ ?

๖. ความจนทำให้คนมี แต่ความมีกลับทำให้คนจน

๗. ความโง่ทำให้คนฉลาด แต่ความฉลาดกลับทำให้คนโง่

๘. ความมืดทำให้พบแสงสว่าง แต่ความสว่างกลับทำให้พบกับความมืด

๙. ที่ใดมีโง่ ที่นั่นย่อมมีความฉลาด ที่ใดมีความฉลาด ที่นั่นย่อมมีโง่

๑๐. ที่ใดมีทุกข์ ที่นั่นย่อมมีสุข ที่ใดมีสุข ที่นั่นย่อมมีทุกข์

๑๑. มีเขา เราก็เดือดร้อน มีเรา เขาก็เดือดร้อน

๑๒. รัก แต่อย่าหลง เชื่อ แต่อย่าไว้ใจ

๑๓. ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นตถาคต

๑๔. ใจรู้จริงเข้าถึงพุทธ ใจบริสุทธิ์เข้าถึงธรรม ใจปฏิบัติตามเข้าถึงสงฆ์ ใจไม่หลงเข้าถึงนิพพาน

๑๕. สตรีใดไร้ศีลก็สิ้นสวย บุรุษด้วยไร้ศีลก็สิ้นศรี สมณะใดไร้ศีลก็สิ้นดี บนธรณีไร้ศีลก็สิ้นงาม

๑๖. ท่านอยู่วัดไหน ? เพราะมีวัดนอก วัดใน ในวัด

๑๗. ท่านอยู่บ้านไหน ? เพราะมีบ้านนอก บ้านใน ในบ้าน

๑๘. ท่านรู้จักคนไหม? เพราะมีคนนอก คนใน ในคน

๑๙. ท่านหนีคนจะพ้นทุกข์ ถ้าท่านหนีทุกข์ ต้องพ้นคน.

๒๐. ควายเกิดมาล้านตัว ผลิตแรงงานได้ทั้งล้านตัวทั้งเนื้อ.–และหนัง ค่าแรงของควายไม่มี อาหาร คือหญ้า คนเกิดมาล้านคน กินทุกคน แต่ผลิตแรงงานไม่ได้ทุกคน ทำงานก็มีค่าแรงงาน เหตุนี้ลองคิดดูทีหรือว่า สัตว์–มนุษย์ สัตว์–เดรัจฉาน เวลานี้ใครจะมีประโยชน์กว่ากัน.

๒๑. สิ่งที่ท่านเห็น สิ่งที่ท่านพบ สิ่งที่ท่านฟัง กลิ่นที่ท่านดม มันเป็นเพียงมายาศาสตร์เท่านั้นเพราะมีสภาพไม่เที่ยง (อนิจจํ) ท่านเข้าไปยึด จึงเป็นทุกข์ ถ้าท่านปล่อยก็เป็นสุข.

๒๒. สมัยหนึ่ง โฮเต็ล กลายเป็นโรงข้าวแกง รถยนต์แปลงก็จะกลับเป็นรถลาก ผ้าม่วงมากก็กลายเป็นผ้าพื้น ที่ครึกครื้น ก็กลายเป็นคร่ำครวญ ของดี ๆ ก็จะรวนเป็นของเก๊ หญิงเก๋ ๆ ก็จะกลายเป็นหญิงกุ๊ย กระเป๋าตุ๊ยก็จะหายกลายเป็นแห้ง หน้าผัดแป้ง ก็จะดำกะมอกะแม กางเกงแพร ก็กลายเป็นขาก๊วย ชายรูปสวย ก็กลายเป็นชายโซ.

๒๓. จันทรหย่อนกว่าดาว ไม้เท้ายาวกว่าไม้ถ่อ ไม้นอกกอลำใหญ่ ที่เมาเอากันต่างหัว ที่มัวเอาหัวต่างไถ เอาเป็ดขันประชันไก่ ไก่จะแพ้อยู่ล่าง ๆ ที่ไฟไม่ใส่ฝอย ที่ไม่ก่อไฟกลับใส่ฝอย.

๒๔. จอดเรือกลับไม่ดูฝั่ง นั่งไม่ดูแผ่นดิน ที่ผิดกลับเป็นชอบ ที่ระบอบกลับติฉิน แร้งกาบินไม่รู้เห็น ใครใฝ่ร้อนจะนอนเย็น ใครใฝ่เย็นจะดิ้นตาย. ฯ

๒๕. ครูดีศรีย่อมติด ถึงศิษย์ด้วย ศิษย์ยิ่งช่วยชูครู ยิ่งชูศรี ครูชูศิษย์ก็เพราะคิด ให้ศิษย์ดี ศิษย์ชูครูก็เพราะมี กตัญญู.

๒๖. ถ้าไม่สามารถจะทำดี จงอย่าทำชั่ว จงรักษาความดีที่มีอยู่ ก็พอแล้ว.

๒๗. กินแต่ดี อย่าดีแต่กิน.

๒๘. พูดแต่ดี อย่าดีแต่พูด.

๒๙. ทำแต่ดี อย่าดีแต่ทำ.

๓๐. งานทุกอย่างทำจึงแล้ว ไม่ใช่แล้วค่อยทำ.

๓๑. ไม่มีสิ่งที่เราชอบ จงชอบสิ่งที่เรามี.

๓๒. ไม่มีสิ่งที่เรากิน จงกินสิ่งที่เรามี.

๓๓. ไม่มีสิ่งที่เรารัก จงรักสิ่งที่เรามี.

๓๔. คิดไม่สำเร็จ พูดไม่สำเร็จ ทำจึงสำเร็จ.

๓๕. โลกไม่ได้หลงเรา เราต่างหากที่หลงโลก.

๓๖. คนนอก คนใน ในคน.

๓๗. ศีลนอก ศีลใน ในศีล.

๓๘. พระนอก พระใน ในพระ.

๓๙. เห็นคนชั่วอย่าเพิ่งติ เพราะคนชั่วยังไม่มีโอกาสสร้างความดีเช่นองคุลิมาล.

๔๐. เห็นคนดีอย่าเพิ่งชม เพราะคนดียังไม่มีโอกาสสร้างความชั่วเช่นพระเทวทัต.

๔๑. แหวนวงใหญ่ แต่ความสำคัญอยู่ที่หัวแหวน.

๔๒. ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน ค่าของงานอยู่ที่การกระทำ.

๔๓. คนพูดจริง แต่โดยมากไม่จริงอย่างพูด

๔๔. จงตรงอย่างเส้นตรง อย่าตรงอย่างคลอง.

๔๕. เชื่อคนก็ไม่ใช่พระ เชื่อพระก็ไม่ใช่คน.

๔๖. คนชอบพูดจริง แต่ถ้าเอาเรื่องจริงมาพูดคนไม่ชอบ.

๔๗. วัดไกลไปถึง แต่ไกลวัดไปไม่ถึง.

๔๘. ของดีเพราะมีแบบ แบบดีนั้นต้องมีระเบียบ.

๔๙. งานมีทำ แต่คนกลับไม่ทำงาน.

๕๐. หน้างาม อย่าให้งามหน้า.

๕๑. สมบัติขาด แต่อย่าขาดคุณสมบัติ.

๕๒. คำว่า "ผู้ดี" อยู่ที่การประพฤติดี.

๕๓. ผู้หญิงอยู่ที่ความประพฤติ มิใช่รูปร่าง. ผู้ชายอยู่ที่ความประพฤติ มิใช่รูปร่าง

๕๔. ทางมีเดิน แต่คนไม่เดินตามทาง.

๕๕. สู้มีทางชนะ หนีมีแต่ทางแพ้.

๕๖. รักยาวให้บั่น รักสั้นให้ต่อ.

๕๗. ทำมาหาเก็บ จะได้มีกิน.

๕๘. กินเพื่ออยู่ หรือว่าอยู่เพื่อกิน.

๕๙. เสือพีเพราะป่าปก ป่ารกเสือจึงยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี.

๖๐. ทุก ๆ ชีวิตเป็นนักโทษประหาร รอแต่การลงอาญา.

๖๑. น้ำฝนกลางหาว "สะอาด" แต่ไหลผ่านชายคาแล้ว น้ำฝนก็สกปรกทันที.

๖๒. ที่ไหนรก คนขยันอยู่ก็เตียน เตียนเพราะคนขยัน.

๖๓. ที่ไหนเตียน คนขี้เกียจอยู่ก็รก รกเพราะคนขี้เกียจ.

๖๔. ที่ไหนไม่ดี ถ้าคนไปทำดี ที่นั้นก็ดีเพราะคนทำดี.

๖๕. ที่ไหนดี คนไปทำไม่ดี ที่นั้นก็พลอยไม่ดี เพราะคนทำไม่ดี.

๖๖. ของดีมีราคายิ่ง ส่งให้ลิง จะรู้ค่าราคาหรือ?

๖๗. ไก่เห็นข้าวเปลือก ดีกว่าไก่เห็นพลอย.

๖๘. วังน้ำวน คนอสัตย์ วัดกาฝาก.

๖๙. เจ้าไร้ศาล สมภารไร้วัด กษัตริย์ไร้วัง ระฆังไร้หอตั้ง พึ่งไฉน?

๗๐. คนอยากดี แต่ไม่ชอบทำดี.

๗๑. ชั่วคนไม่ชอบ แต่คนชอบทำความชั่ว

๗๒. นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรตั้งอยู่ นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรดับ ของในโลก มีเกิด มีดับเท่านั้น.

๗๓. ดิน เป็นของต่ำ ถ้าเอาดินมาปั้นพระ คนก็ไหว้.

๗๔. เลือดไหลเชื่อได้ น้ำตาไหลเชื่อไม่ได้.

๗๕. มีความดีเป็นอำนาจ ดีกว่ามีอำนาจเป็นความดี.

๗๖. ความดีของวัตถุ ช่วยให้คนดีไม่ได้.

๗๗. ชาติเป็นของรัก แต่คนกลับไม่รักชาติ.

๗๘. ผีคน หรือว่าคนผี ๆ.

๗๙. รักเรียน แต่อย่าเรียนรัก.

๘๐. สมบัติมี แต่คนกลับไม่มีสมบัติ.

๘๑. ท่านรักคน หรือจะให้คนรักท่าน.

๘๒. ใจร้อน แต่อย่าร้อนใจ.

๘๓. ใจเย็น แต่อย่าเย็นใจ.

๘๔. ความสวยของดอกไม้ ไม่ใช่สิ่งทำลายคน แต่ความสวยงามของคนต่างหาก ที่ทำลาย.

๘๕. คนหลงวัตถุ แต่วัตถุไม่หลงคน.

๘๖. เชื่ออะไรก็เชื่อ แต่อย่าเชื่อคน.

๘๗. เครื่องนุ่งห่มมิได้บอกความเป็นสมณะ

๘๘. ตัณหา ทำให้ ตาหัน.

๘๙. โลกยุ่ง หรือว่า คนยุ่ง.

๙๐. ท่านมาเปล่า ท่านก็ไปเปล่า.

๙๑. อย่าเข้าวัดแต่กาย.

๙๒. อย่าเป็นคนแต่กาย.

๙๓. ผู้ใดรู้จักเมือง นั่นแหละคนป่า แต่ผู้ใดรู้จักป่า นั่นแหละคนเมือง.

๙๔. ที่นี่ป่า แต่คนอยู่มิใช่คนป่า.

๙๕. จงเลิกเป็นผู้ดี แต่อย่าเลิกเป็นคนดี.

๙๖. จงหัดเป็นคนดี แต่อย่าหัดเป็นผู้ดี.

๙๗. ชีวิตเป็นของจริง แต่อย่าจริงกับชีวิต.

๙๘. เอาดีอวด แต่อย่าอวดดี.

๙๙. มรรยาท เป็นสมบัติของคน.

๑๐๐. จงเลิกแต่งกาย มาแต่งใจกันเถิด.

๑๐๑. จนอะไรก็ตาม แต่อย่าจนใจ.

๑๐๒. ความดีเป็นของคน ความชั่วเป็นของคน ท่านเป็นคน ท่านควรจะทำอะไร ?

๑๐๓. อย่าเข้าวัดอย่างสัตว์.

๑๐๔. อยู่คนเดียว ระวังความคิด อยู่รวมมิตร ระวังวาจา.

๑๐๕. ความคิดมี แต่คนกลับไม่มีความคิด.

๑๐๖. ทำความดี เพื่อความดี ไม่ต้องรอเวลา แต่ถ้าทำความดี เพื่อให้คนว่าดี ต้องรอเวลา

๒๐๗. เกิดจริง ตายจริง อยู่ไม่จริง ความจริง เป็นสิ่งไม่ตาย แต่คนตาย เพราะความจริง.

๑๐๘. คนชอบหาของดี แต่คนไม่ชอบทำดี.

๑๐๙. ธรรมมี แต่คนกลับไม่มีธรรม.

๑๑๐. ของดี ดีอยู่ที่ของ คนดี ดีอยู่ที่คน.

๑๑๑. ถ้าคนดี ไม่ต้องมีของดีก็ได้.

๑๑๒. ถ้าคนไม่ดี ถึงมีของดีก็คุ้มครองไม่ได้.

๑๑๓. "น้ำลง" จงรีบตัก.

๑๑๔. ของอยู่เพราะรักษา ของหายเพราะไม่รักษา

๑๑๕. จงกินอย่างแร้ง แสวงความบริสุทธิ์หยุดใจเหมือนพระ

๑๑๖. แร้งกินปลา กากินดิน คนทุศีลชายทราม ห่าง

๑๑๗. ของรักมีสาม

หนึ่ง แม่รักลูก รักมาตั้งแต่ยังไม่เห็นหน้า

สอง รักชีวิต ขึ้นชื่อว่าชีวิต เอาสมบัติทั้งโลกมากองไว้ให้คนเลือก คนจะเลือกเอาชีวิต ไม่เลือกเอาสมบัติ เพราะสมบัติเสียแล้วหาได้แต่ชีวิตเสียแล้วหาไม่ได้ แม้อวัยวะส่วนใดจะต้องผ่าตัด โดยการแนะนำของแพทย์ เรายอมเสียอวัยวะแต่ไม่ยอมเสียชีวิต นี่แหละชีวิตจึงเป็นของรัก

สาม "รักชาติ" พอถึงคำว่า "ชาติ" ลูกเมีย ชีวิต พ่อแม่ ยอมสละสิ้น เอกราชดั่งธวัชชัยโบกสบัดอยู่บนผืนแผ่นดินไทย เพราะคนรักชาติเหนือชีวิต เอกราชจึงดำรงคงอยู่ได้ ถ้าคนรักชีวิตเหนือชาติ ชาติก็อยู่ไม่ได้

๑๑๘. ความใคร่ ราคา มาจากคำว่าราคะเกิดความใคร่ในสิ่งใด สิ่งนั้นก็มีราคาเช่น ใคร่ในคน คนก็มีราคา ใคร่ในสิ่งของ สิ่งของก็มีราคา

ความใคร่ คือการทำลาย

๑๑๙. ความรัก คือการเสียสละ เช่น พ่อ, แม่ รักลูก

๑๒๐. ตัณหา ตาหัน ทำให้ตัน จะได้ไม่ต้องหาฯ

๑๒๑. จงหัดทำความสงบ ในที่ไม่สงบ ให้สงบ

๑๒๒. ทำตามหน้าที่ รักษาหน้าที่ จะเกิดศักดิ์ศรีทั้งทางโลกทางธรรม

๑๒๓. ผีคน หรือว่าคนผีๆ

๑๒๔. น้ำมือ, น้ำคำ น้ำใจ

๑๒๕. ท่านต้องการอะไร มีเปลือก, เนื้อ, รส ฯลฯ

๑๒๖. รสอะไร ที่ไม่สูญหายไปจากโลกฯ

๑๒๗. มรรยาท เป็นสมบัติของคน.

๑๒๘. ใจร้อน แต่อย่าร้อนใจ.

๑๒๙. ใจเย็น แต่อย่าเย็นใจ.

๑๓๐. ชาติเป็นของรัก แต่คนกลับไม่รักชาติ.

๑๓๑. ความดีเป็นของคน ความชั่วเป็นของคน

๑๓๒. ท่านเป็นคนควรจะทำอะไร ?

๑๓๓. พระมิใช่อยู่แต่ในวัดฯ

๑๓๔. น้ำอาบได้แต่กาย ใจอาบไม่ได้

๑๓๕. น้ำล้างได้แต่กาย ใจล้างไม่ได้.

๑๓๖. อย่าเป็นคนแต่กาย.

๑๓๗. พูดดี มีศรีที่ปาก พูดมาก ปากมีสี

๑๓๘. งานบางอย่างต้องทำก่อนเวลา งานบางอย่าง ต้องทำเกินเวลา งานบางอย่าง ต้องทำให้พอดีกับเวลา งานบางอย่าง ต้องทำรอเวลา.

๑๓๙. คน ?....อยู่ต้องรักษาความสะอาด.

๑๔๐. คนพูดชั่ว ปากของตัวหมดราศี.

๑๔๑. อยากเป็นสมณะ ก็ต้องละกามารมย์ อยากเป็นพรหม ก็ต้องเร่งบำเพ็ญฌาณ

๑๔๒. หยิบของก่อนได้รับอนุญาต เป็นกริยาของโจร บัณฑิตไม่พึงทำ ปราชญ์ไม่พึงสรรเสริญ

๑๔๓. ควายกินแต่หญ้า ผลิตแรงงานเลี้ยงคนได้ คนกินแต่ข้าว ผลิตแรงงานเลี้ยงควายไม่ได้.

๑๔๔. เงินซื้อเครื่องอุปกรณ์ชีวิตได้ แต่เงินซื้อชีวิตไม่ได้.

๑๔๕. "อาหาร" จะทำให้เลือดของท่านบริสุทธิ์....สะอาด.

๑๔๖. "การเสียสละเพียงเล็กน้อย จะทำให้เกิดประโยชน์อย่างไพศาลทั้งตัวท่าน และส่วนรวม

๑๔๗. โอ้ควายเอ๋ย ถึงต่ำเป็นสัตว์ ชีพพิบัติเล็บเขาได้ค้าขาย ส่วนมนุษย์สุดประเสริฐเกิดล้มตายเอาไปขายครึ่งสตางค์ก็ยังแพง.

๑๔๘. สัตว์เช่น ช้าง, ม้า, วัว, ควาย, ฯลฯ ชีวิตมันมีค่า ค่าของชีวิตมันมี

๑๔๙. อย่าทำแต่ดี จงรักษาความดีด้วย.

๑๕๐. ทำบุญ จงเอาบุญ แต่อย่าเอาคุณ.

๑๕๑. ทำคุณ จงอย่าเอาคุณ เอาแต่บุญเพราะหวังคุณอาจจะไม่ได้ทั้งบุญและคุณ.

๑๕๒. คนดี อยู่ที่การประพฤติดี.

๑๕๓. คนมีทรัพย์นอก แต่ขาดทรัพย์ใน.

๑๕๔. วัดเป็นสมบัติของท่าน จงช่วยกันรักษา.

๑๕๕. สร้างไม่ได้ ก็อย่าทำลาย.

๑๕๖. คน แปลว่ายุ่ง, มนุษย์ แปลว่าตรง, เดรัจฉาน แปลว่า ขวาง.

๑๕๗. ความเป็นคน อยู่ที่ประพฤติตรงอย่างแบบเส้นตรง.

๑๕๘. คน, ต้องการความรู้ แต่ไม่ได้ศึกษาจะเอาความรู้มาจากไหน ?

๑๕๙. จงเข้าวัดอย่างมนุษย์.

๑๖๐ ถ้าไม่สามารถเลี้ยงลูก ก็จงอย่ามีลูก.

๑๖๑. คนเข้าถึงธรรม ธรรมเข้าถึงคน.

๑๖๒. คนต้องการเงิน แต่ไม่ทำงานจะได้เงินมาจากไหน ?

๑๖๓. การกระทำ พอไปฆ่าวัว, ควาย, การกระทำไม่ดี ผลที่ได้รับ คือความไม่ดี เกิดทุกข์

๑๖๔. ของดี อยู่ที่ของ หมายถึงวัตถุดี คนดี หมายถึง ความประพฤติดี คนดี รักษาของดีได้.

๑๖๕. แต่ของดี รักษาคนดีไม่ได้.

๑๖๖. เจตนา บางคนต้องการเนื้อไปถวายพระ เจตนาดี...........

๑๖๗. จงเป็นทองแท้ แต่อย่าเป็นทองชุบ.

๑๖๘. มีความดีเป็นอำนาจ ดีกว่ามีอำนาจเป็นความดี.

๑๖๙. จงสร้างความดีอย่างทองคำ อย่าสร้างความดีอย่างทองชุบ.

๑๗๐. ไม่มีใครเลยในโลก ที่เกิดมาแล้วไม่ถูกนินทา แม้แต่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา.

๑๗๑. คนตายทิ้งความดี ความชั่วไว้ ทิ้งชื่อเสีย และชื่อเสียงไว้ คนเป็นทั้งเกลียดทั้งกลัว ฯลฯ.

๑๗๒. ความเจริญคนชอบ แต่คนไม่ชอบทำความเจริญ.

๑๗๓. ความดีคนชอบ แต่คนไม่ชอบทำความดี.

๑๗๔. ถ้าพูดไม่เป็นประโยชน์ นิ่งเสียดีกว่า

๑๗๕. เขาอิจฉา ดีกว่าเขาสงสาร.

๑๗๖. ความรู้, ซื่อสัตย์, ขยัน, อดทน, ประหยัด, รอบคอบ, ถ่อมตน........พ้นทุกข์

๑๗๗. ชีวิตเป็นของรัก เอาสมบัติทั้งโลกมากองไว้ กับชีวิตให้เลือก คนจะเลือกเอาชีวิต.

๑๗๘. เงินซื้อเครื่องอุปกรณ์ชีวิตได้ แต่เงินซื้อชีวิตไม่ได้.

๑๗๙. ความชั่วเขาทำกันอยู่มากแล้ว จงละความชั่วทำความดีเสียบ้าง.

๑๘๐. จงละความชั่ว อย่ากลัวความดี มีใจหมดจด ทั้งหมดอย่าหลง.

๑๘๑. อดีต คือความฝัน ปัจจุบัน คือความจริง อนาคต คือสิ่งหลอก.

๑๘๒. สิ่งที่ทำเรียกว่าเหตุ สิ่งที่ได้รับเรียกว่าผล ได้รับผลดี ก็เนื่องจากทำเหตุไว้ดี ได้รับผลชั่วก็เนื่องจากเหตุที่ทำชั่ว.

๑๘๓. ที่นี่ป่า ? แต่คนที่อยู่มิใช่คนป่า.

๑๘๔. มีใครไหม ? ที่เกิดมาแล้วไม่ตาย.

๑๘๕. "ความชั่ว" ทำแล้วไม่มีใครรู้ ? ตัวของตัวเองก็ต้องรู้.

๑๘๖. คิดก่อนแล้วทำ กรรมสะอาด.

๑๘๗. เข้าวัดด้วยตนเอง ดีกว่าเขาพาเข้าวัด.

๑๘๘. พื้นดินของท่านพรวนดีแล้ว เหมาะแก่การหว่านพืชฉันใด โรงเรียนอันเป็นที่ให้การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดา เพื่อเพาะปลูกปัญญาของเยาวชนก็ฉันนั้น.

๑๘๙. ชาติ ศาสนา จะเจริญหรือเสื่อมอยู่ที่การศึกษาของเด็ก เพราะเด็กในวันนี้ ก็คือผู้ใหญ่ในวันข้างหน้านั่นเอง..................

๑๙๐. ข้าวเปลือกของท่านแต่ละเม็ด ยังพื้นที่ให้เต็มด้วยข้าวฉันใด กุลบุตร, กุลธิดา ที่ได้อบรมศึกษาดีแล้ว ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ ชาติ ศาสนาฉันนั้น

๑๙๑. ทางโลก ทำดีอาจได้ชั่ว ทางธรรม ทำดี ต้องได้ดี

๑๙๒. มนุษย์ ทั้งโลก ชาติเดียวกันแต่หลายภาษา ถึงอย่างนั้นก็มีความหมายอย่างเดียวกัน

๑๙๓. ศาสนา ในโลก ศาสนาเดียวกัน วิธีการเท่านั้นที่ต่างกัน แต่จุดหมายอันเดียวกัน

๑๙๔. ความต้องการ ของชีวิตอย่างเดียวกันทั้งหมด วิธีการเท่านั้นต่างกัน

๑๙๕. สถานที่อยู่ทุก ๆ แห่งแม้จะต่างกัน แต่เดิมก็มีสภาพอย่างเดียวกัน (คือเป็นป่า)

๑๙๖. อุปสรรค ไม่มีสำหรับคนที่ทำงาน

๑๙๗. คนขี้เกียจ ไม่มีงานทำ คนขยัน ทำงานไม่หมด

๑๙๘. สีต่าง ๆ ปรากฏเพราะแสง ถ้าแสงไม่มีสีไม่ปรากฏ

๑๙๙. ผลไม้ มีเปลือก มีเนื้อ มีรส แต่จะรู้รสก็ต้องกิน แต่ถ้ากินไม่เป็นก็ไม่รู้รส เพราะรสของเปลือก รสของเนื้อ รสของเมล็ดคนละอย่าง ยิ่งผลไม้แต่ละชนิดด้วยแล้วก็ยิ่งต่างรส ธรรม ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน

๒๐๐. ข้าวเปลือก เพียงเมล็ดเดียว ยังพื้นที่ให้เต็มด้วยข้าวฉันใด ความชั่ว ความดี แม้เพียงทำเล็กน้อย ก็อย่าประมาท

คำขวัญของหลวงพ่อ

"อนาคต" ของชาติไทยขึ้นอยู่กับการศึกษา ชาติไทย "อนาคต" จะเจริญหรือเสื่อม ขึ้นอยู่กับเด็กในปัจจุบัน ถ้าเด็กได้รับการศึกษาดี เอาใจใส่ดี รับการอบรมดี เด็กมีความประพฤติดี ได้เด็กที่ดีไว้ เป็นมั่นใจได้ว่า "อนาคต" ของชาติจะได้ผู้ใหญ่ที่ดีไว้รับมรดกและบริหารประเทศชาติให้วิวัฒนาการก้าวหน้า พัฒนาการเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น แต่ถ้าเด็กในปัจจุบันนี้ไร้การศึกษา ไร้การอบรม ขาดการเอาใจใส่ดูแลจากพ่อแม่และครูบาอาจารย์อย่างใกล้ชิด เด็กมีความประพฤติไม่ดี ได้เด็กที่ไม่ดีไว้ "ชาติไทย" ก็หมดหวังในเรื่องที่จะได้ผู้ใหญ่ที่ดีไว้รับมรดกและบริหารประเทศชาติ ความเสื่อมโทรม ความหายนะ ก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมและประเทศชาติ เป็นสิ่งที่น่าสะพึงกลัวที่สุด เพราะเด็กในวันนี้ คือผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า คือเด็กในวันนี้ จึงขอฝากความคิดอันนี้ไว้ให้แก่ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบร่วมกัน เช่น พ่อแม่ครูบาอาจารย์และผู้บริหารทั้งหลาย พร้อมกับขอวิงวอนให้บรรดาศิษยานุศิษย์และเพื่อนร่วมชาติทั้งหลาย ได้ตระหนักถึงความจริงข้อนี้ และช่วยกันเสียสละความสุขส่วนน้อย เอาใจใส่เด็ก ดูแลเด็ก ให้เด็กอยู่ในสายตาที่เต็มไปด้วยหลักธรรมของผู้ใหญ่ เช่น เมตตา – กรุณา – มุทิตา – อุเบกขา เป็นต้น

สารบัญภาคภาษาจีน

先生歷任本會第十二屆十四屆十五屆等任理事長對本會會務之處理已克盡領導之任亦我茶業同人所不能忘懷者

哲人去我人遠矣其蘭階競秀正所謂善人福報庇蔭後昆應是 先生在天之靈所引為慰者也

茲為應 先生諸哲嗣刋追思錄徵文特書如左聊誌所感云耳

茶商公會正理事長王孝書
副理事長韋昇謹誌

先後設立採辦茶葉行晚近再斥巨資剏辦帕沙蓮學校於泰京牛橋處自置校址建築堂皇校舍容學子一千五百人由個人之營利事業進而為造福社會之教育事業作樹人之大計其遠見尤屬難能可貴者也

先生富於治事精神已如前述其立身自奉甘淡其所樂徒未有美衣旨食之求以飽暖為足專心致志于事業經營窮致富之術樂其所樂過其所安或人見其自奉之薄衣著之樸或有議其樸儉之過其實非也此正是事業家精神之典型樂其道而行之之謂也有諸對天華醫院中華贈醫所等慈善事業之捐助及興辦學校之事其存心造益社會豈嗇吝於財者之所能為耶應以其道占則得之矣

而已此古人有創業难之訓而此中因事業之大小而有所不同其難易亦有永異其效果者蓋純出人謀耳我们常見有些人在進行其事業初若錚錚有聲但不久便寂然無聞究其由多在人謀不臧而其濫支缺漏乃其損折主因所謂不積不聚何由而大不勤不奮何由而發近人見先生事業成功之美多未諳先生精計然之術以樸儉聚累所得以勤毅征服初期之艱难其成功亦並非易易者每聞先生言為商之道要以勤奮求其財要以樸儉聚其財要以謹毅守其成虽淡淡教語儼比皇皇大論而实用蓋一本其身歷經驗之訓由是可覘其治事之精神而其事業之發展由來有自矣

先生由茶業在曼谷發展確立基礎後継在厦门台灣

追懷本會前理事長王孝謹先生

本會前理事長王孝謹先生是茶業界的老成是商界中的成功者其果毅勤奮謹樸之精神非一般人所可企及這就是我们在追思錄中所要說出的主要話題

先生福建安溪曉陽鄉人天稟獨厚少懷遠志年未弱冠即離別溫暖鄉梓南來泰國從事茶業經營由於生長茶鄉少年已熟習茶事在耳濡目染中學得了許多業務知識故對茶業經營直如駕輕車而就熟路於是營業日進加以先生有特俱之充沛事業心益以謹樸勤奮之精神故其事業發展遂如善操舟者鼓棹於不波之大洋中日進千里但我们知道任何人在初創事業時都不免有艱難的時候祇差在時间的久暫與困难之大小不同

不愧偉人之譽，無慚長者之稱也．
先生作古，澤遺人間，家風繼美，桂枝蔚若，承庥世澤，棣萼森如，庭前玉樹，握牙籌而丕振家聲，階下芝蘭，襲盛業而恪守庭訓，靈如有知，何憾之有者乎！

際茲榮哀錄付梓之日，緬懷先生遺範，敬陳蕪詞，以彰盛德，願先生魂歸淨土，永登極樂！

敬悼孝謹王公

周明高

嗚呼！古人死生之際，備極悽愴之情，概上壽之難期，思還魂而乏術，是故先生以古稀之年，遽歸道山，良非葯石之罔效，蓋乃天數者乎！

孝謹先生，少明詩禮，穎異英姿，白雪才華，不愧西陵之翹楚；青雲意氣，允稱南國之圭璋，長事懋遷，共驚神算，負朱公之奇策，披王氏之青湘，恬淡者其胸襟，跡近市廛而不俗；深沉者其德器，志在貨殖而好仁，接物惟誠，經商以義，識量并色宇宙，公則生明，幹旋貫澈古今，億則屢中，担當重務，任之有餘，揆度機宜，處而不惑，惠沾疏戚，沐德澤者千家；福被死生，資安全者萬族，此真

俊秀，亮麗奮進，大殮之日，弔客盈庭，備極哀榮，九泉有知，應亦可無憾矣！

蘇氏卜葬之日，諸親友集會，籌編榮哀錄，命爲序。余諗蘇氏之爲人，余所欽仰，惜余學識不足以彰其德，但義又不能無一言，爰謹綴拾一己交往之誼，畧表寸心而談故舊，聊表寸衷之哀也。

悼念孝護先生

周應茂

顯家友，王姓，號孝護，祖籍福建省人也。書香門第，孝悌家風，早年南渡，胸懷大志，幹練精明，克勤克儉，成家立業，開創「王有記茶行」，經營得法，所產各種名茶，暢銷全泰，數十年營業鼎盛，為茶業界之冠。

余識顯家友，幾及四十載，深感氏之為人，忠厚剛直，胸懷豁達，言而有信，待人接物，態度謙恭，因是遂成莫逆之交，是故余以「顯家友」稱之，虛不以為瀆也。

氏不獨言行可表外，素有重義輕財之風，遇人急緩，則解囊相助，遇人糾紛，則代言釋嫌，無愧長者風度，且對中泰福利事業，慈善機構，貢獻良多，深得各方人士欽仰。

氏以極高年歲，壽登古稀，遽歸道山，天不慭遺，乃命數也。今天喪斯人，不獨僑社慟慽，余亦深感痛失良友導師，至為哀念！

嗚呼！氏之死，尤生之榮，階前蘭馨桂馥，箕裘克紹，滿門

王孝瑾老先生追思錄紀念

哲人其萎

陳榮煊敬題

王孝謹先生追思錄

高標永在

沈克勤

中華民國駐泰國大使館

王孝謹先生追思録

德業昭垂

鄭大志

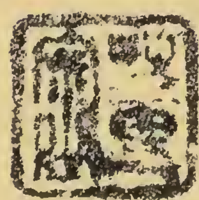

中華民國駐泰國大使館

王孝謹先生追思錄出版紀念

徽猷之式

董宗山

中華民國駐泰國大使館

王孝謹先生追思錄出版紀念

典範長昭

彭孟緝

敬題

中華民國駐泰國大使館

持石龍軍路分行，請振之主持中華民國台灣省台北市農會分會，舊觀之負責主負記分行重任長，經營之負責田村廠送行經理職，不肖等遂獨步（?），濟之藉（?）然先嚴體諒苦誠之意，嘆，言猶在耳，不肖等當以此爲座右銘，永誌不忘耳。

剡（?）不肖等皆以長成，除請婚外，婚嫁既定，長子娶長之聖賢徐氏，清振之娶馬氏，善舉之娶黃莊氏，炳舉之娶黃氏，秀英之適劉，寶華之適鄧，玉燕之適王，內外孫曾計男女共四十七人，先嚴享年積閏八十有四，一生未躋期頤之域，然壽考之徵足矣，一生子孫既眾，孫曾蕃盛，可謂福壽雙臻，人生至此，應無遺憾。

舒恕（?）使先嚴一生奮鬥之事功，不被湮沒，計集有「追思錄」之擬議，我族輩今後有所遵循，立德、立言、立功，三不朽，余散（?）正望，但未敢僥倖藉求，庶免出所謂「潛德之文彩」，繼述家風，張抗之詞賦，光陳其德」不肖等其意祗在此而已耳

眾有利者，多樂於參予精神物質之支持。猶憶籌天華取之社，公開之社會之宗旨，於歷任參商公會主席、天華醫院理監事、福建公館理監事、振揚善堂、中華贈醫所、慈濟互助社、玄辰善堂、主任常親總公、壽園紀十字公、清邁天福堂、宣之寶存寺等社團暨慈善機構，均屬先後躬親參予，貢獻其力，數十年為一日。又於

泰皇陛下萬壽節大典，並獻慈善基金等，獲泰政府之嘉獎，蓋生平以慈善為懷，抱人溺已溺之念，於上述先嚴施仁行善及服務社團之精神，可見一斑矣！

先嚴之崇敬信仰，向以釋氏為依歸，於云資建於本京拘崑崙越後遍內之主前記功德堂一座，為宣揚佛教之勝地，一時信徒稱便云。

先嚴雖未受高深教育，然對不肖等督教嚴謹，尤以祖國文化更不輕於教述，故不肖等雖生長異域，但對祖國之文化及禮教等，頗能了解，今日不肖等能立身於泰華社會中，實受訓之然也。於清寒之留學英美，學成返泰執教，主持帕塞蓬學校，使學以致用，鄉於崇歲之主

術精湛，後來從事茶業，駸駸駕乎同行之上，由來有自也。先嚴於從商之餘，性喜交遊，每江湖義俠之士，往返殆無虛日，大有古之朱家郭解之風儀，且生平重然諾，堅信守，此乃先嚴立身處世之本。至則對社會福利事，莫不悉力以赴，尤其對教育之倡導，非獨盡心力支持同學所辦之培元學校，所屬人皆知之事實，且熱心此不倦。近年在東京中橋地區協力創辦帕攀蓮學校，多年有數先嚴之精神，作育中華菁菁學子。又須樂助墨西醫院以及育人學校基金會等，遺孀殘廢，功及之倫。

當清末宣統三年，先嚴業務日趨進展，先慈僅只身海外，家務同務均由照料，乃於是年遠自家鄉迎先慈黃彩霞女士結婚於東京，婚後夫婦甘苦與共，唱隨甚歡，甚至貼互愛之下，從創設今日名震茶業界之「王有記茶行」。不肖香雲、烟雲、清雲、秀英、雪華、玉燕等，皆家慈慈愛所出也。

不肖等幸獲先嚴餘蔭，故今日咸能秉承遺志，從商從教，雖未作建大建樹，然皆未敢隕越，此為先嚴生前言教身教，諄諄訓誡之功焉。

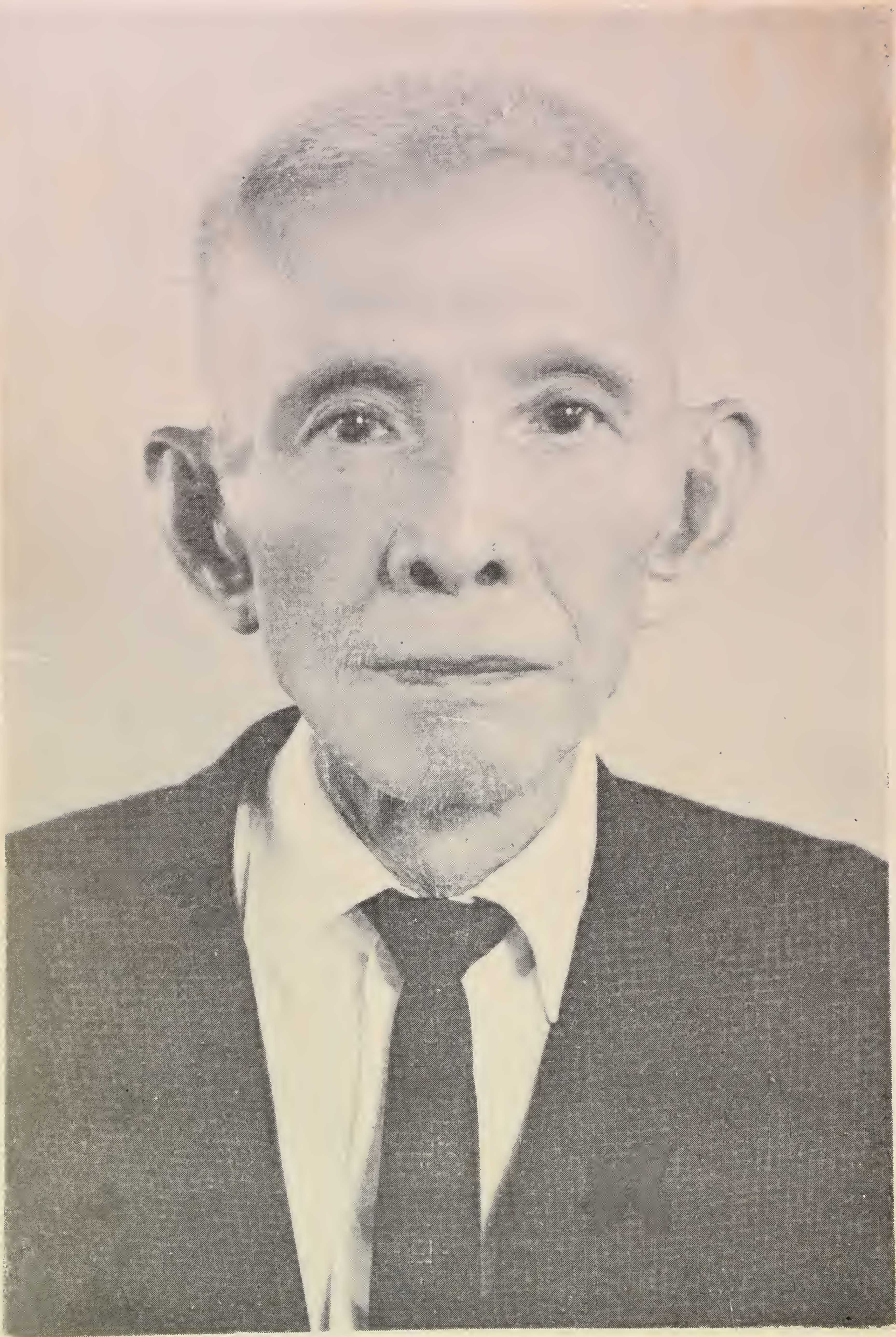
緣先嚴生平除專心一志從事茶業經營外，對社會公益，凡裨對大

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

先嚴孝謹公行狀

先嚴諱孝謹號毅進，清光緒十七年十一月初九日生於福建省泉州府安溪縣堯陽鄉。考書猴源溯山西太原，移至鄉鄉，經先世輾轉南遷而定居上址焉。世代以業茶為生，迨先大父金星公業務大振，遂首創「金有記茶莊」於廈門。時林氏祖媽來歸後，共生四男二女，曰：孝酌、孝崑、孝謹、孝璣，等昆仲四人，女二，曰：甘娘、鐵娘，長均適林氏。先嚴行三，稍長受童蒙教育於鄉塾，幼聰穎異常，故每得先大父歡。壯歲鄉居，家嫡慈母氏來歸，不育男兒，清振乃林氏媽所出。先嚴認鄉居發展不易，遂遠遊之念生焉，繼獲先大父允許

於清光緒卅四年來裴謁樣蘭來，時年僅十七歲耳。抵曼哈後，初從事小本經營，奈時運不濟，一再失敗，致遭親故冷眼者再，在熱諷冷嘲之餘，仍賈其餘勇，刻苦奮鬥，初祇背負茶囊，沿門求售，風雨晦暝，從不稍歇，艱苦備嘗，其但勞力進取精神，於此可見。迨後銷路日增。蓋先嚴得家風之先，對茶葉之道，頗要研究，尤其對炒焙茶葉技

王孝謹先生遺像

居士以不二法門青所示現故故以為善建造寺院之功德堂以便于僧伽之弘法利生此正深合於釋氏之本來慈旨所謂諸惡莫作衆善奉行自淨其意是諸佛教於當其涅槃于女眷屬猶能存其慈悲之慈旨以廣結善緣於世道人心裨益匪鮮梁君欲予為之作書無已其為錢書歟其為錢書歟亦已足其追思之意矣

滌昱書識

王公孝謹追思錄弁言

孝謹先生以耄耋之年謝世蓋物化已足見其壽徵而子
孫成群資財雄厚宅舍壯麗和足見其福備生人生旅程
中者殆有如已圓滿者其足感者之儒家之旨若流水
逝者如斯不舍晝夜者之道家之旨則若委蛻適來時也
適去順也安時而處順哀樂不能入也者之佛家之旨亦
祇是因緣和合緣聚則合緣散則離是則人之生與死如
是如是因果事其成之則孝謹先生之為福而且壽者天
之厚之者歟然為求其所以益之而為身後名雖是逝者
已矣揚父母顯名聲實有賴乎後昆所謂慎終追遠民德
歸厚追思錄之作也欲而啟歟予知孝謹先生如佛教信
徒其有生之日固興不舉之服膺其在病中仍如維摩詰

王孝謹老先生宅窆典禮特輯

追思錄